

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра теорії і методики виховання

О.В. Безкоровайна

**ФОРМУВАННЯ МИРОЛЮБНОЇ ПОЗИЦІЇ
ПІДЛІТКА В СИСТЕМІ РОБОТИ
УЧНІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
*МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК***

Рівне – 2005

ББК 74.200.58
Б 39
УДК 371.04: 371.83

Безкоровайна О.В. Формування миролюбної позиції підлітка в системі роботи учнівських об'єднань: Методичний посібник. – Рівне: РДГУ, 2005. – 186 с.

Автор: *Безкоровайна О.В.* – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Рецензенти: *Мітюров Б.Н.* – дійсний член АПСН, доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний університет „РЕГР” ім. академіка С. Дем'янчука);

Пальчевський С.С. – доктор педагогічних наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету

У методичному посібнику науково обгрунтовано сутність і структуру феномена педагогіки миру, теоретично й експериментально апробовано раціональну методику виховання підлітків на ідеях миру через роботу шкільних клубів миру, шляхи підвищення ефективності форм і методів виховання, показ їх впливу на формування особистості школяра; доведено, що включення вчителів-керівників шкільних клубів миру в практичну діяльність підвищує ефективність виховання учнів, розроблено орієнтовну експериментальну програму та систему виховання підлітків на ідеях миру, толерантності та взаєморозуміння.

Методичний посібник містить цікавий теоретичний матеріал з досліджуваної проблеми: у першому розділі ґрунтовно розглядаються сутність педагогіки миру, її історичний аспект, аналізуються проблеми виховання на ідеях миру, толерантності та взаєморозуміння в українській та зарубіжній педагогіці, висвітлюється миротворча діяльність міжнародних рухів і організацій на сучасному етапі розвитку суспільства, традиції миротворчого виховання в розвинутих країнах світу Німеччині, США, Японії, розглядаються різні концепції та підходи вчених з педагогіки миру і толерантності; у другому – представлені зміст та методика дослідної роботи; у третьому – діагностичне та організаційно-методичне забезпечення виховного процесу на ідеях миру. Значна увага приділяється аналізу роботи шкільних клубів миру, які існують у м. Рівне з 1994 року і за свою плідну роботу увійшли до Асоціації клубів міжнародної дружби, засновником якої є Український комітет руху „Педагоги за мир та взаєморозуміння”. З 2000 р. шкільні клуби миру називаються учнівськими миротворчими об'єднаннями.

Матеріали видання можуть бути корисними для науковців, педагогічних працівників шкіл і позашкільних установ, студентів, аспірантів вищих педагогічних навчальних закладів різних типів акредитації.

Рекомендовано вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 5 від 28 грудня 2004 р.

ISBN 966-7643-59-X

ББК 74.200.58

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2005

ВСТУП

Соціально-економічні перетворення в Україні, які пов'язані з отриманням суверенітету і незалежності, з переходом до ринкової економіки, орієнтацією на загальнолюдські цінності, боротьбою за мир в усьому світі, вимагають виховання підростаючого покоління в дусі миру, добра, справедливості, дружніх стосунків між усіма членами суспільства.

У педагогічній науці дедалі більшу силу набирає педагогіка миру.

Педагогіка миру – новий формотворчий напрямок загальної педагогічної теорії і практики, який відповідає соціальним вимогам сучасності.

На наш погляд, виховання на ідеях миру в широкому розумінні можна визначити як соціальне явище. Це навчання дітей, які живуть у конфліктному світі, умінню розбиратися в цих конфліктах, шукати засоби виходу з них без використання сили, бути активними у справі підтримки миру на Землі. Це навчання поваги до людей, дітей, старих, хворих та інвалідів; повага до людей іншої національності, до їхньої мови, культури, подолання забобонів і упереджень, прагнення до встановлення повного взаєморозуміння між усіма народами; навчання дітей жити в мирі і злагоді з природою, зі своїми рідними та друзями, відмовитись від створення далеких і близьких “образів ворога”, замінюючи їх “образами партнерів і друзів”.

Стратегія виховання на ідеях миру полягає в тому, щоб забезпечити дитині всі необхідні умови для її духовного розвитку, інтелектуально-моральної свободи вибору поведінки, формування почуття громадянськості, патріотичної і національної самосвідомості, вільної світоглядної позиції, уміння відстоювати свої переконання щодо збереження миру на Землі. Тільки інтелігентне, виховане, досвідчене, миролубиве покоління, яке самовіддано любить свою Батьківщину й обстоює її державність, може забезпечити подальший її розвиток.

У концепції національного виховання зазначається, що “кожна людина може реалізувати своє право на вибір, у тому числі – на вибір ідеологічної та політичної позиції. Це, у свою чергу, “зовсім не суперечить прагненню школи та інших навчальних закладів здійснювати політичне виховання, виховувати українського патріота

з високою політичною культурою”, здатного до активної участі в оновленні нашого суспільства, збереження миру між народами [62].

Середня загальноосвітня школа, позашкільні заклади певною мірою беруть участь у розв’язанні цих важливих питань.

Проблема виховання дітей та учнів різного віку в дусі миру знайшла своє відображення в працях філософів /Г.С. Сковорода, О.С. Капто, І.С. Кон та ін./, педагогів /С.Я. Дем’янчук, Т.Є. Колупаєва, П.В. Конанихін, Н.Г. Ничкало, В.О. Сухомлинський, О.В. Сухомлинська, М.Г. Стельмахович, А.П. Петрук, О.М. Петрук та ін./, психологів /Л.І. Божович, А.М. Богуш, А.Г. Ковальов, К.О. Некрасов, О.В. Шорохова та ін./.

Питання методології і теорії виховання учнівської молоді на ідеях миру розроблені в працях вітчизняних та зарубіжних учених /Л.П. Алексашкіна, Т.К. Ахаян, Ю.К. Бабанський, А.Ю. Головатенко, Т.Д. Дем’янюк, С.Я. Дем’янчук, М.В.Кабатченко, Ю.В.Кіпко, Г.С. Ковальова, С.І.Мітіна, В.С.Метліна, Н.Г. Ничкало, В.М. Пивоваров, В.М.Сенкевич, А.Й. Сиротенко, Е.С. Соколова, О.В. Сухомлинська, М.М. Фіцула, Т.М. Шашло, М.Д. Ярмаченко та ін./.

Окремі питання виховання учнівської молоді на ідеях миру знайшли своє відображення в докторських дисертаціях /С.Я. Дем’янчук, А.С. Дем’янчук, В.С. Заслуженюк, М.М. Конжиев, О.В. Сухомлинська/ та кандидатських дисертаціях /Ю.П. Белов, С.С. Боровик, Т.Є. Колупаєва, А.П. Петрук, О.М. Петрук та ін./.

Ці дослідження є позитивним явищем у педагогічній науці та практиці. Однак проблема виховання на ідеях миру такої чисельної та особливої частини суспільства, як підлітки, слабо розроблена та потребує пошуку нових форм, методів позакласної роботи. Адже підлітковий вік дуже складний. Він охоплює період розвитку дитини від 11 до 15 років, є органічним продовженням молодшого шкільного віку і водночас відрізняється від нього. Учні на цьому етапі розвитку навчаються в середніх класах загальноосвітньої школи, тому цей період називається середнім шкільним віком.

Цей період називається ще й перехідним, тому що в цей час відбувається перехід від дитинства до юності в фізичному, психологічному і соціальному відношеннях. Перехід цей характеризується кількісними та якісними змінами в організмі підлітка. Відбувається статеве дозрівання. Значних змін зазнає психічна діяльність підлітка. Відживають попередні дитячі інтереси,

народжуються нові. Змінюються стосунки з дорослими і товаришами. Яскраво виявляється прагнення до самостійності, а також форми поведінки, які властиві дорослим. Ці зміни часом проходять досить бурхливо.

Нові інтереси й прагнення підлітка бувають мінливими. Стосунки зі старшими, зокрема батьками й учителями, стають складнішими, особливо, якщо старші не розуміють змін, які відбуваються в особистості підлітка, і продовжуються ставитися до нього, як до малої дитини.

Саме в цьому віці педагогам буває важко знайти підхід до своїх учнів. Це період внутрішнього дисбалансу з частими виявленнями агресивності й навіть жорстокості. Життєві цілі підлітка ще не сформовані, особистий досвід обмежений, почуття самоконтролю виявляється слабо, тому нерідко й називають підлітковий період важким, критичним віком. Справді, кризи на цьому етапі розвитку бувають, але вони не є неминучими. І неслухняність, негативізм у поведінці підлітка не є обов'язковими, хоч особливості його розвитку містять у собі певні передумови для його виникнення.

Цей період у житті дитини може стати і часто стає важким у виховному відношенні, якщо батьки та інші дорослі, що оточуюють підлітка, не обізнані з особливостями його розвитку, не зважають на них і продовжують виховувати його так, як виховували в молодшому шкільному віці, або, навпаки, ставляться як до дорослого. Підлітки потребують особливої уваги до себе. Фізичний розвиток підлітка та набуті в попередні роки властивості психічного розвитку створюють внутрішні передумови для зміни його положення в школі, у сім'ї і в суспільстві.

Процес виховання учнів середнього шкільного віку на ідеях миру в позакласній роботі обумовлюється: об'єктивними факторами кожної школи; педагогічним керівництвом учнями з виховання їх у дусі миру; залученням їх до практичної роботи, громадської діяльності із засвоєння основних понять політики незалежної держави України; рівнем теоретичної і практичної підготовки вчителів, рівнем їх професійної озброєності знаннями з цієї проблеми. Виховання в дусі миру потребує демократичних форм викладання і виховання, його неможливо здійснювати авторитарними методами роботи. Воно можливе лише за встановлення партнерських

взаємовідносин між учнем і вчителем. Виховання в душі миру – виховання в мирі і заради миру.

Проблема змісту форм і методів виховання підлітків на ідеях миру, наукова розробка його основних спрямувань та шляхів удосконалення, ефективних методичних рекомендацій для вчителів потребують всебічного, наукового, педагогічно обґрунтованого підходу й дослідження.

РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІКА МИРУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Історія проблеми педагогіки миру. Традиції миротворницького виховання в розвинутих країнах світу

Поява в останні десятиріччя цілої галузі освіти й виховання, спеціального наукового напрямку – педагогіки миру підготовлена всім попереднім розвитком громадської і педагогічної думки [47, 136].

Педагогіка миру несе в собі високий гуманістичний зміст, закладений у неї видатними педагогами і мислителями минулого.

Історія розвитку ідей миру й виховання в душі миру пов'язана з нагромадженням мудрих, інколи грубих, думок, котрі випереджають час, прагнень вирвати людину з дикості війн, посіяти в її душі насіння миролюбства й толерантності. Відповідальне призначення педагогіки миру вимагає звернення до історії, вилучення всього цінного, що може служити сьогоднішньому й завтрашньому дню.

Ідеї миру беруть свій початок із глибини давньої цивілізації та світоглядних систем [4, 28; 43, 248].

В одному із стародавніх музеїв світу – Луврі – зберігається конусоподібний камінь. На ньому висічений текст мирного договору, майже 4500 років тому, що увічнив регулювання прикордонних суперечок між двома шумерськими містечками в Месопотамії – Лагашем і Уммою.

Спір між війною і миром завжди був спором ідей цілих народів і держав.

Постійні міжусобиці супроводжувались великими бідами, забирали мільйони людських життів. Страшний молох війни

спонукав передову суспільну думку наполегливо шукати шляхи визволення від цієї трагедії.

Такими ж давніми, як сам ідеал миру, є пошуки, що спрямовані на те, щоб зробити виховання засобом запобігання війн.

Отже, одним із найдавніших народів, що стоять біля витоків людської цивілізації, є китайський народ. Особливе місце у філософії Стародавнього Китаю займає вчення **Конфуція**, що жив у VI ст. до н.е. Усю свою увагу він зосередив на питаннях моралі та етичних відносин у суспільстві. В основу цієї моралі покладені такі принципи: 1) людяність; 2) справедливість і обов'язок; 3) знання; 4) довіра; 5) ритуальність (основа етичних відносин у Конфуція – старокитайська релігійна мораль) [43,83-84]. Центральним принципом моралі Конфуція є гуманність, яка й становить основу доброчесності. Бути "гуманним" – означає любити не стільки себе, скільки інших, на несправедливість відповідати справедливістю, за добро платити добром.

Звернемось до філософії Стародавньої Греції. Відомо, що величезний вплив на античну філософію справив **Сократ** (469 – 399 р.р. до н.е.). У центрі його філософії – людина, яка розглядається ним насамперед як моральна істота, яка може пізнати світ, досягти гармонії в ньому, зрозуміти відмінність між добром і злом тільки за допомогою об'єктивних моральних норм і шляхом пізнання себе, своєї душі і справи.

Розглянемо філософію епохи Відродження, обминувши філософію середньовіччя, яка в основному займалась обґрунтуванням християнства, яке на той час було панівною ідеологією у суспільстві. Отже, в епоху Відродження основною проблемою не тільки філософії, а й інших наук було ставлення до людини як до індивідуальності та до її діяльності.

Уже в давнину філософи цінували добро, мир, гуманність, щастя. Так, відомий філософ давнього Китаю Конфуцій вважав, що в основі поведінки людини повинен лежати гуманізм – жень. Послідовник Конфуція **Мо-цзи** називав агресивні війни найбільшим і найдорожчим злочином. Проповідуючи "всесвітню любов", рівність усіх людей, Мо-цзи стверджував, що в основі природи людини є добро, мир, злагода. Багато подорожуючи та розповсюджуючи свої ідеї, він намагався відмовити державних діячів від ведення загарбницьких війн.

Давньогрецьким філософом *Арістотелем* висувається на перший план добродетель [43, 127-128].

Отже, споконвіку передові мислителі мріяли про мирне життя на Землі, про братерські стосунки між людьми. Вони були проти війни та гноблення людини людиною.

Ще в Біблії, а період її становлення датується з 13 ст. до н.е. до 2 ст. н.е., знайшли відображення уявлення про мир. Вони ваємопов'язують тлумачення іудейської та християнської релігій. Тут ми зустрічаємося вже з поширеним розумінням миру. Мир /шалом/ прирівнюється не лише до відсутності війни, але й передбачає спільне благо і спільну користь, людське щастя, милосердне ставлення один до одного. З такого уявлення випливає висновок: досягнення миру пов'язане не лише з відмовою від війн, але й потребою облагородження душі людини, стосунків між людьми.

Основи знань про мир і близькі зв'язки миру та виховання знайшли свій розвиток у поглядах мислителів епохи Відродження, віку Освіти і Великої Французької революції Еразма Роттердамського, Я.А. Коменського, Д. Локка, У.Пенна, Ш.Сен-П'єра, Ж.Ж. Руссо, І. Канта та інших.

XVI – XVII cc. – період становлення філософії Нового часу. На цьому етапі головним завданням філософії стає розробка та обґрунтування методів наукового пізнання, проблеми ж людини, людської моральності й суспільних взаємовідносин відходять на задній план. Лише в епоху Просвітництва (XVIII ст.) увага філософів повертається до проблем людини, суспільства і перспектив розвитку людських взаємовідносин.

Важливе місце у філософії того часу займають ідеї французького філософа – просвітника *Вольтера Франсуа – Марі Аруе* (1694 - 1779рр.). Він стверджує, що суспільні моральні норми створюються самими людьми і саме вони регулюють відносини у суспільстві. Ці норми виникають у результаті осмислення людьми свого життєвого досвіду і співставлення його з досвідом інших людей. На основі цього виникає той "природний закон моральності", що виражається у сформульованому стародавніми мудрецами "золотому правилі": чини з іншими так, як би ти хотів, щоб чинили з тобою.

Ж.Ж. Руссо в статті "Судження про одвічний мир", опублікованій у 1782 році, після його смерті, закликав до

створення міжнародної організації. Він підкреслював, що для здійснення одвічного миру “потрібно було б, щоб сукупність приватних інтересів не перемагала над загальними інтересами, щоб кожний усвідомлював, що в спільному благові полягає те вище благо, яке він побажав би самому собі” [97, 143].

Цю глибоку за своєю суттю думку розвинув німецький філософ *I. Кант*. Він уперше висловився про неминучість створення на мирних засадах союзу народів, “де кожна нація, навіть найменша держава могла б очікувати своєї безпеки і прав не від своєї правової оцінки, а виключно від великого союзу народів, від об’єднуючої сили і від рішень об’єднаної волі відповідно до законів” [48, 19-20].

Видатний чеський філософ і педагог *Ян Амос Коменський* ще більш тісно пов’язував досягнення миру з розвитком освіти. Основною причиною війн він вважав різницю в поглядах, що виникають від неосвіченості людей. Однакова освіта, “пансофія” /засвоєння всіма людьми універсальної системи знань/, на думку Коменського, могла б сприяти не тільки позбавленню від убогства і неосвіченості, але й припинити війни [54, 82-83; 134-137].

Гуманістичні ідеї Я.А.Коменського знайшли своє практичне втілення в діяльності братських шкіл в Україні. Багато їх демократичних рис співзвучні з прогресивними принципами, які викладені у “Великій дидактиці” педагога [55].

У школу приймалися діти всіх станів, незалежно від їх матеріального становища та національності. Сиріт школа повністю утримувала за свій рахунок. У статуті першої Львівської братської школи вказувалося: “Багатий над убогим в школі нічим вищим не має бути, лише самою наукою, плоттю ж рівні всі ... Дидакалчити і любити повинен дітей однаково, як синів багатих, так і синів убогих, які ходять по вулицях, шукаючи якої-небудь прожити” [4, 80].

Діяльність братських шкіл зіграла величезну роль у справі освіти в Україні, сприяла формуванню учнів, серед яких було чимало таких, які пізніше стали видатними філософами, вченими, державними і релігійними діячами миротворчих, гуманістичних і демократичних ідеалів.

Розвиток миролюбних концепцій продовжувався соціалістами-утопістами. Т. Кампанелла, Ж. Мельє, Р.О. Оуен, К. Сен-

Симон вважали, що удосконаленим світом може бути лише світ без війн.

Думки про рівні права на землі, дружелюбність та взаємну повагу між людьми, благо для народу гучно прозвучали в працях українських мислителів 17 ст. Івана Вишенського та К. Ставроцького.

І. Вишенський стверджував, що багаті пожирають працю бідних, але чим вони кращі від бідних – та ж матерія, глина, перс. Де, питає він, є в Євангелії сказано, що влада має “пленить и неволить вольных и свободных”[4, 78-97].

К. Ставроцький у повчанні “О сребролюбии и о лихоимцах” писав, що багато є таких іродів, які заради золота гублять багато країн та народів і міста руйнують та вогню віддають, невинних кров, як воду, всюди проливають. Заради сріблялюбця проклятого земля кров’ю намочена і море з кров’ю змішане та багатьох вдовиць, сиріт сльози проливаються”[4, 572-573].

В історії становлення і розвитку системи навчання і виховання учнів у дусі миру почесне місце і визнання серед українських діячів педагогіки займає народний учитель, філософ, письменник і поет 18 ст. **Григорій Савич Сковорода**. Він перш за все ставив питання про виховання людини-громадянина, патріота, вчив зберігати доброту, дружбу, почуття людяності, чистоту помислів і вчинків, совість, миролюбство, “бога в людині”. Мислитель вважав, що тільки любов’ю, щастям, рівністю повинні керуватися всі люди як істинно божественним, що для Сковороди тотожно з природним [39, 124].

Дуже велику увагу проблемам гуманізму, миролюбства, моральності, милосердя приділяли французькі мислителі 18 ст., які гостро засуджували віджиту феодальну мораль і протиставляли їй нове вчення. У центрі його була поставлена людина з її потребами, поглядами на навколишній світ, миролюбним ставленням до інших людей, самооцінкою.

Французькі мислителі 19 ст. поширювали свої миролюбні, гуманістичні ідеї на систему виховання, вважали, що гуманізм, добро, мир повинні лежати в основі виховної системи. Такий підхід до виховання підрастаючого покоління особливо актуальний у наші дні, коли спостерігається жорстокість, загострення соціальних і міжнаціональних відносин у суспільстві.

Тому сучасним і заслуговуючим на певну увагу є висновок *Гельвеція*: "...з усіх засобів зробити людину гуманною, миролюбною і співчутливою найправильніший полягає в тому, щоб привчити її з самого ніжного віку ототожнювати себе з нещасними і бачити себе в них..." [18, 268].

Ідеї французьких матеріалістів про необхідність виховання в душі миру, гуманізму в людині були сприйняті і знайшли своє відображення й розвиток у працях і практичній діяльності І.Г. Песталоцці, А. Дістерверга, К.Д. Ушинського, В.Ф. Малиновського та інших видатних педагогів минулого.

Так, на службу потребам кожної людини поставив педагогіку *К.Д. Ушинський*. У своїй основній праці „Педагогічна антропологія” він підкреслював: „Всіляке суспільство, і держава, і союз держав існують тільки заради особистості людини і в ній одній знаходять розумне виправдання свого існування” [110, 499].

К.Д. Ушинський був переконаний, що виховання вільної, активної, миролюбної, гуманної особистості є необхідною умовою суспільного розвитку, необхідною умовою створення справедливого суспільства, побудованого на принципах гуманного ставлення його членів один до одного. Видатний педагог неодноразово підкреслював, що основне завдання виховання і освіти – „розвинути гуманну людину”, бо найвищою людською якістю він уважав гуманізм.

Особистість самого вчителя, за визнанням видатного педагога К.Д. Ушинського, – вирішальна сила у вихованні молодого покоління. Дитина виховується, розвивається розумово і морально під прямим впливом людської особистості, і жодними статутами, зауважує Ушинський, неможливо штучно замінити вплив людської особистості.

“Вплив особи вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні системою покарань та заохочень” [110, 150]. Він обстоював гуманне ставлення до дітей як неодмінну умову успіху виховання.

Миролюбним, етичним поглядам французьких матеріалістів 18 ст. близька етика німецького філософа-матеріаліста й атеїста *Людвіга Фейєрбаха*. В основу своєї етики він також ставить людину, стверджує, що в її поведінці лежить природжене прагнення до щастя, миру, злагоди. Це прагнення він нерозривно

пов'язував з обов'язком кожної людини щодо інших людей, тобто він вважає миролюбство, гуманізм неодмінною умовою стосунків індивідумів один з одним [111, 579-580].

Проблеми війни і миру перебували в центрі уваги передової громадськості різних поколінь.

Тривалі та руйнівні наполеонівські війни в період Консульства /1799-1804 рр./ та імперії Наполеона I /1804-1814, 1815рр./, в які було втягнуто багато країн і народів Європи, активізували розвиток ідей миру і пошуки практичних миротворчих дій. У цей історичний період зароджується пацифізм, виникають організації, які виступають за мир.

Перше товариство друзів миру було засновано в 1815 році в Нью-Йорку. У 1816 році “Товариство для встановлення всесвітнього і міцного миру” створюється в Лондоні, у 1820 році – в Парижі. До середини 19 ст. подібні організації отримують широке розповсюдження. У 1848 році в Брюсселі відбувся Перший Міжнародний конгрес миротворчості, а в 1867 році на конгресі в Женеві була створена перша міжнародна організація на захист миру – “Ліга миру і свободи”.

Платформою всіх цих асоціацій був пацифізм – система поглядів, які засуджують і заперечують будь-які війни.

У перші десятиріччя нашого століття ідеї пацифізму проникли в оточення педагогів, у теорію і практику виховання. У 1908 році в США була створена “Американська ліга боротьби школи за мир”. Такі ж об'єднання вчителів-пацифістів існували і в інших країнах.

На міжнародному рівні політика пацифізму в області виховання була пов'язана з діяльністю Ліги Націй і Міжнародного Бюро Освіти /МБО/, яке було створено в 1925 році в Женеві і поставило за головну мету в перші роки своєї діяльності пропаганду пацифізму і принципів Ліги Націй. Відповідно до цього Міжнародним Бюро Освіти проводилися міжнародні конференції /наприклад, міжнародна конференція “Мир через школу” в квітні 1926 року з участю представників 18 країн/, організувалися виставки, курси і семінари для педагогів, розроблялися рекомендації для держав-членів Ліги Націй з виховання підростаючого покоління в дусі миру. Теоретичні аспекти пацифістського виховання досліджувалися в ті роки

відомими педагогами і психологами, яких залучали до участі в діяльності МБО. Серед них П'єр Бове, Едуардо Клапаредо, Марія Монтесорі, Адольф Фер'єр, Жан Піаже.

Характерними для цієї плеяди теоретиків виховання в душі миру є погляди **Марії Монтесорі**, однієї з яскравих представників “вільного виховання”. Про педагогіку видатного педагога-гуманіста справедливо говорять, що вона “завоювала весь світ”: привертає, перш за все, цілісність психолого-педагогічного підходу до розвитку особистості, опора на самостійність і індивідуальність, віра в безмежні можливості дитини, в її розвиток, істинний гуманізм усієї системи. “Діти, - підкреслює М. Монтесорі, – це майбутнє покоління, їх потрібно розглядати як самостійний соціальний клас, що працює і творить самого себе, творить своє життя” [80, 104].

Заслугують на увагу погляди М.Монтесорі з проблем війни і миру. Прагнучи знайти правильний вихід і засіб проти війн, вона вважала, що необхідно якомога точніше встановити причину, яка їх викликає. У результаті роздумів Монтесорі приходять до висновку: причиною війн є “війна” між дорослим і дитиною. З моменту народження, розмірковує педагог, дорослі умовностями виховання стримують природність дітей, насаджують в їхніх душах недовіру, агресивність, жорстокість. Війна вибухає спочатку між батьком і сином, а потім продовжується між учителем і учнем.

Ставши дорослими, люди виплескують накопичені в них незадоволення й агресивність та починають воювати одне з одним. Тому Монтесорі закликає зробити миролюбство основою виховання, ліквідувати будь-яке насилля над дитиною, дати їй свободу вибору та розвитку, і тоді зброя сама випаде з рук дитини.

Гуманістичні, миролюбні ідеї перебували в центрі уваги передової української громадськості. До них, насамперед, слід віднести революційних демократів України 19-20 ст., які наполегливо проводили думку про людські цінності, які органічно властиві людям – це мир, щастя, благо, добро, миролюбство, гуманізм, патріотизм.

Зокрема **Т.Г. Шевченко** виділяв, як найвище благо, добро, мир, волелюбність, вірив у їхню перемогу над злом і тиранією [46, 81-99].

І.Я. Франко був упевнений у тому, що людина прагне до щастя, але дорога до нього лежить насамперед через добро, мир, через любов до інших людей. Найбільшою цінністю мислитель вважав свободу і наполегливо виступав проти війни. Справжня мораль вилучає посягання на свободу інших людей [46, 249-258].

Істинний гуманізм знаходимо в творчості **Л. Українки**. Її герої є носіями добра, миролюбства, гуманізму, свободи. Ці цінності лежать в основі життя, моральності, вчинків самої Лесі Українки [46, 280-293].

Сутністю педагогічної концепції найвидатнішого українського вченого світового рівня **М.С. Грушевського** є також створення гуманістичної, миролюбної особистості. У скарбницю історії педагогіки ввійшли ідеї Грушевського про формування в молоді національної самосвідомості, в основі якої лежить почуття любові і гордості за належність до своєї нації. Цілі та завдання цього принципу досягаються через глибоке і всебічне оволодіння учнями змістом освіти та виховання, які втілюють у собі національні та загальнолюдські цінності. М.С. Грушевський виступає за свободу, мир, щастя і вільний розвиток людини.

У питаннях, пов'язаних із визначенням змісту виховання молоді на ідеях миру сучасної національної школи України, ми також виділяємо і підтримуємо такі ідеї Грушевського: “Ми повинні бути сильними, вільними і багатими, щоб нас поважали; ми повинні бути миролюбними, щоб нас не боялися; ми повинні бути розумними, підприємливими, щоб з нами шукали співробітництва; ми повинні бути справді демократичними, щоб допомагати своїм прикладом здобувати свободу іншим” [13, 5].

За виховання національної самосвідомості відчайдушно і небезуспішно боровся видатний письменник, публіцист і педагог **Б.Д. Грінченко**. Свої мрії та задуми стосовно виховання майбутніх вільних громадян України вчений пов'язував у контексті понять “демократія”, “миролюбство”, “нація”, “національна культура”, “національна незалежність”, “національна самосвідомість”, “національна держава”. Тому доцільним є твердження, що педагогічна творчість Б. Грінченка містить у собі чіткий політичний вимір. Вірний своєму кредо – віддати всі сили справі соціального й національного визволення українського народу, збереження миру і злагоди в рідній державі – письменник-гуманіст співвідносив

розвиток літератури з цим життєважливим завданням, у досягненні якого покликане було відіграти значну роль і художнє слово. Не може бути, підкреслював Грінченко, вищої та почеснішої мети для письменника, ніж ця, неможливий якийсь інший напрямок, на якому його творчість ще повніше виправдала б своє призначення. Українська книжка, доводив поет в одній із статей, лише тоді сповна виконує свою роль, коли вона “виробляє народну свідомість, піднімає, зміцнює, а не пригнічує дух, пособляє нашому народові ставати народом мужнім, сміливим, миролюбним, свідомим своїх сил, певним у своїх надіях на ліпшу будучину” [14, 122].

З глибини забуття, з розстріляного відродження повертається до українського народу творча спадщина літературних діячів 20 ст., великих гуманістів, миротворців, свободолюбців Богдана Лепкого, Василя Стуса, Миколи Вороного, Василя Симоненка, Уласа Самчука та інших, оживає разом з Воскресінням України, яку вони так щиро і віддано любили.

Передові українські письменники несправедливо зазнавали тортур у виправно-трудовах таборах, засланнях. Протягом десятиліть їхні твори були майже незнайомі читачам.

Проведений нами аналіз їхніх творів показує, що вони пронизані наскрізь одним святим почуттям – любов’ю до України, турботою про її завтрашній день, про її долю, про щастя, мир, свободу рідного народу.

Ми вважаємо, що сьогодні літературна спадщина цих нині відомих письменників є справжньою національною гордістю України. Вона включається в шкільні програми і відіграє немалу роль у вихованні учнівської молоді в дусі миру, патріотизму, національної самосвідомості в боротьбі за незалежність і процвітання молоді Української держави.

Улас Самчук – видатний майстер мистецької прози, відомий громадський діяч, зробив значний внесок у розвиток української літератури і вітчизняної педагогічної науки.

Любов до рідного краю, отчого порога, ідея української державності посідають окреме місце в публіцистичних статтях, які друкував Улас Самчук у газеті “Волинь”.

Зокрема в статті “Слово письменника”, яка була опублікована у “Волині” в перших числах січня 1942 року, він писав: “Я вірю в те, що роблю. Я вірю в прийдучість мого

великого народу! Я вірю в кожний відрух хворого живчика моєї дорогої Батьківщини і, віруючи в це, я не можу бути зрадником своєї віри! Не можу. Бо так збудована моя духовна істота... Як безмежно, як пристрасно хотілося б одного разу вітати день, коли ми, як національна спільнота, цілому великому світові, з повноти серця могли б сказати: “Ми вільні! Ми подаємо всім братнім народам нашу братню руку згоди!..” [98, 3].

Ця думка талановитого письменника втілилася в наше сьогодення. Українська держава отримала незалежність, головною метою якої є взаєморозуміння, злагода, мир з усіма народами різних країн світу.

Саме ім'я та твори *Миколи Вороного* довгий час були незнані в його Батьківщині-Україні. Єдине посмертне видання віршів було здійснено 1959 року. Лише через 30 років потому побачило світ “Вибране поета”.

Чимало ліричних та патріотичних віршів Вороного стало піснями. З гіркотою й болем говорить поет про тих, котрі “край свій зацурали й занедбали”, забули культуру, мову, пісню, коріння роду свого. Мотив відомої пісні на слова Миколи Вороного “За Україну, за її долю! За честь і правду, за народ!” є життєстверджуючим у боротьбі українського народу за незалежність і засвідчує гарячу любов до України.

Його твори для дітей дуже впливають на виховання, бо пропущені вони через чутливе й бентежне поетове серце.

Щирі, невимушені, теплі вірші Миколи Вороного “Коли ти любиш рідний край...”, “Привітання”, “Горами, горами...”, “Знову ранок, знову світ...”, “Віра жива”, поема “Євшан-зілля” вчать юних читачів доброти, чесності, слухняності, гордості за свою Батьківщину і народ, жити з усіма людьми в дружбі та мирі [16].

Вивчаючи поезію *Василя Симоненка*, можна відзначити, що вона є яскравим прикладом для виховання підростаючого покоління в душі любові до своєї Вітчизни, власного народу, в душі злагоди і миру.

Олесь Гончар справедливо назвав В.Симоненка витязем молодшої української поезії. Симоненко входив до когорти чесних, щирих та полум'яних поетів-шестидесятників. Пішовши з життя в 28-річному віці, він став уже для нас легендою. Нескорений, як Прометей, з гарячою і пристрасною натурою, великий патріот

своєї рідної України, щирий і доброзичливий, він увійшов у літературу як поборник правди, миру і добра.

Книга вибраної поезії Симоненка “Лебеді материнства”, яка є поетичним шедевром, найпопулярнішим серед читачів, здобула любов і глибоку народну шану [100].

На нашу думку, національно-патріотичні рядки М. Вороного “За честь і правду все віддай, коли ти любиш рідний край!” і В. Симоненка “Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину!” звучать сьогодні як наказ підростаючому поколінню молоді Української держави, яке повинно безмежно любити свою Вітчизну, пишатися нею, берегти, зміцнювати заради миру, щастя, процвітання і добробуту всіх людей.

Питання миру, гуманізації, милосердя, патріотизму, формування дійсно гуманної, миролюбної особистості набули особливого значення в ХХ ст., коли людство зазнало й пережило безліч локальних війн, дві світові, коли спостерігається очевидна жорстокість людей у стосунках, відчуженість між старшим і молодшим поколіннями.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу висловлювання англійського письменника *Грема Гріна*, який писав: “Дитиною я став свідком Першої світової війни, у середньому віці пережив і Другу. Війна – це особлива форма тероризму, і тому вона повинна бути відкинута усіма цивілізованими народами. Ми повинні розмовляти один з одним не з допомогою бомб, а з допомогою слів” [24, 3].

Цю тему продовжує також шведський письменник *Артур Лундквіст*. Він переконливо говорить: “Мені хотілося б звернутися до дітей усього світу із старим закликком: “Єднайтеся, подайте один одному руки через кордони, знищуйте бар'єри, долайте всі заборони і взаємне недовір'я. Говоріть один з одним відкрито, з посмішкою і розкритими обіймами. І, нарешті, від вас залежить, чи ви матимете більш щасливий і добрий мир або ж миру не буде зовсім” [72, 12].

Письменники зарубіжної літератури велику увагу надавали у своїй творчості гуманістичним цінностям. Слід віднести до гуманістів таких письменників зарубіжної літератури, як Нізамі, Ф. Петрарка, Ф. Рабле та інших. Постійно звертався Нізамі до стародавніх переказів і легенд різних народів і епох у пошуках

відповіді на одвічні питання: що таке життя, земне щастя і людська справедливість, у чому полягає їх сенс і таємнича привабливість.

Уже в добу Середньовіччя в поемі “Божественна комедія” *Данте Аліґ'єрі* виникає новий погляд на людську долю з точки зору земного, людського. Цей погляд став панівним у наступну добу – Відродження. Він дістав назву гуманізм. Данте ввів у людську мораль новий елемент – терпимість і цим зробив її гуманнішою.

Гуманістами почали називати тих митців Відродження, які, на противагу церковним ідеям, прославляли людину та ідеал земного щастя. Гуманістичні ідеали стали панівними в цю добу.

Франческо Петрарка – перший італійський і європейський гуманіст, святеник і папський дипломат, активний учасник тогочасного політичного життя, видатний учений європейського масштабу. Петрарка болісно сприймав занепад моралі в суспільстві і намагався втекти від вульгарного невігластва та безкультур'я у самотність та вузьке коло близьких друзів і однодумців, справедливо вважаючи, що таке життя найбільше сприяє визнанню. Він цінував добро, гуманізм, дружбу, приятельські стосунки між людьми.

До гуманістів зарубіжної літератури слід віднести К. Чапека, який у 1936 році виголошує промову на конгресі в Будапешті “Техніка і гуманізм”.

У своїй творчості до гуманізму зверталися такі письменники: Антуан де Сент-Екзюпері, Генріх Белль, Чингіз Айтматов та інші. Антуан де Сент-Екзюпері говорив: “Бути людиною – це і означає відчувати, що ти за все відповідальний ” [42, 145]. Він сприймав духовну кризу ХХ ст. як найбільше зло епохи і всі свої зусилля спрямовував на відновлення системи гуманістичних цінностей. Він поєднував у своїй творчості пристрасть мораліста і допитливість філософа, аргументованість теоретика і натхнення поета. Тому його ніколи не полишало питання про те, що саме робить людину людиною. Відповідь на це запитання він намагався знайти під час написання романів, повістей і оповідань.

Найвищою цінністю для *Генріха Белля* була людина, людське життя. Саме гуманізм є найпривабливішою рисою його творчості. Гуманізм високохудожніх і глибоко змістовних творів

Белля привернув до нього увагу читачів усього світу. Він відстоював ідею миру між народами, брав участь у громадянських акціях, спрямованих проти атомного озброєння, боровся за перемогу людяності й добра в усьому світі.

Клаус Рейнбан (професор Марбурзького університету, директор інституту виховання наук) одним із перших у ФРН почав розвивати новий напрямок у педагогіці – виховання в дусі миру. Активний борець проти ідеології нацизму і неофашизму багато зробив і продовжує робити для послідовної гуманізації школи ФРН. Його книга “Суспільне виховання шляхом вирішення протиріч” /1980/ широко визнана в колах демократичної громадськості [96, 137-143].

До ідей гуманізму звертався у своїй творчості **Чингіз Айтматов**, який говорив: “Перед кожною людиною стоїть незабутнє завдання – бути людиною, сьогодні, завтра, завжди” [6, 179].

У культурі минулих століть, починаючи з Відродження, утвердилась ідея вищої цінності людського вчинку, діяльного життя. Закоханість у життя, земні радощі буття, прагнення до щастя на землі вже не викликають підозри в аморальності. Європейська культура звеличила розум. Керуючись своїм власним розумом, людина стає вільною та щасливою. Прогресивні діячі освіти завжди відстоювали принципи миролюбства, гуманізму, толерантності й милосердя. **Толерантність** завжди була універсальною загальнолюдською цінністю й основою для розбудови власне людських контактів на різних рівнях у взаєминах між окремими особистостями, між різними за організацією соціальними групами, народами й державами [118, 70]. Однак до недавнього часу у вітчизняному суспільствознавстві толерантності фактично не досліджували: давалися взнаки ідеологічні обмеження тих часів, коли суспільствознавство відтворювало догми соціальної непримиренності.

У **побутовому розумінні** зміст толерантності асоціюється з пасивністю, неспішністю та неспротивом [17, 13].

У **довідниках із психології** толерантність визначається як відсутність або послаблення емоційного реагування на який-небудь несприятливий чинник внаслідок зниження чутливості до його впливу. У літературі, присвяченій ролі етико-культурних цінностей у суспільній свідомості, категорію толерантності, на

жаль, найчастіше використовують лише в контексті інших соціально-психологічних феноменів [67, 334].

Довідники із соціології стверджують, що толерантність – це терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, поглядів, ідей, вірувань [66, 441].

Гуманістичні толерантні ідеї перебували в центрі уваги передової української громадськості. Неодноразово зверталися педагоги-гуманісти до проблеми особистості вихователя, суті його праці, наголошуючи на необхідності психологічного розуміння дитини, того, що відбувається в її душі, про що вона думає, що відчуває. Втручатися в життя дитини треба дуже обережно, поважаючи своїх вихованців, рахуючись з їхніми інтересами, пам'ятаючи, що кожна дитина має право бути такою, якою вона є, а тому необхідно її такою і сприймати. Наполегливе й уважне спостереження за стосунками між дітьми, у колективі, бережливе ставлення до людської гідності вихованця сприяє підвищенню у нього почуття власної гідності, поваги до самого себе, віри у свої сили. Не можна підкорювати волю дитини заради зручності дорослих, домагатися слухняності вихованців шляхом заборон.

Школа, як один із важливих інститутів виховання, ще мало можливостей надає школярам для розвитку такої якості, як толерантність. Ще **Я. Корчак** писав про два нерівноправні “класи” – “клас дорослих” і “клас дітей”, де влада належить дорослим, які вважають дітей своєю власністю і не здатні стати на їх місце, а діти – головне.

Він підкреслював, що реформувати світ – це означає реформувати виховання. Адже педагогіка – наука, яка займається питаннями виховання та освіти в процесі навчання. Отже, на першому місці перебуває виховання, яке має пріоритет перед освітою, бо воно створює людину [63, 110-118].

Педагогічну етику Я. Корчак ототожнює з етикою лікаря. Найголовніше завдання медицини – не зашкодити. Це має входити і в обов'язки педагога.

Видатний польський педагог ХХ ст. Януш Корчак закликав не насилувати душу, а уважно придивлятися до законів природного розвитку кожної дитини, особливостей, побажань, потреб. Вихователь, на думку Корчака, повинен бажати не тільки пізнавати, а й лікувати душу. Він абсолютно має рацію щодо того,

що тільки педагогіка виховання зможе змінити світ, зробити людину красивою.

Я. Корчак пристрасно виступає проти матеріального та духовного насильства над людиною. Внутрішньою потребою було його бажання прийти людям на допомогу, перш за все тим, хто перебуває в крайній біді, у безвихідному становищі. У цьому розумінні світу та людини в життєвій філософії Я.Корчака лежать глибокі мотиви його творчості, педагогічної діяльності, заснованої на миролюбних, гуманістичних ідеалах. Я. Корчак був переконаний у тому, що "...добра миролюбна людина – це така людина, яка розуміє іншу, вміє відчувати, що інший відчуває, що добро, мир повинні втілюватися в конкретні справи кожної людини" [63, 493].

Погляди Я. Корчака значною мірою пов'язані з педагогічною виховною концепцією А.С. Макаренка і вплинули на педагогічний досвід видатного педагога сучасності В.О. Сухомлинського, який багато зробив для поширення миролюбних, гуманістичних ідей в практичній діяльності шкіл.

А.С. Макаренко виробив новий підхід до проблеми формування глибоких переконань у дітей, виховання почуття збереження миру в рідній державі, готовності стати на її захист на випадок війни. У своїй педагогічній системі він приділяє велику увагу військово-патріотичному вихованню колоністів, цілеспрямованій підготовці їх до захисту рідної Вітчизни. Основу його системи становили ігрові форми виховної роботи, туристичні походи, екскурсії, добре організоване дитяче самоврядування, засноване на елементах військової організації – різновікових загонів і ради командирів. Підхід А.С. Макаренка до процесу виховання дітей на ідеях миру, зокрема його військово-патріотичний аспект, має актуальне значення і займає першочергове місце в навчально-виховній роботі сучасних учителів, у розкритті й допомозі учням усвідомлення почуття гордості та пошани до Збройних Сил України, підготовці себе до служби в армії, до захисту своєї рідної держави. "Виховуючи дітей, – підкреслював А.С. Макаренко, – нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а тому – і історію світу" [73, 80].

Ідеї А.С. Макаренка знаходять своє яскраве відображення в діяльності міжнародної миротворчої організації "Sos – дитяче село", яка була заснована в Австрії в 1949 році.

До 1989 року вона мала 800 дитячих містечок у 90 країнах світу. Кожне містечко, як правило, складається з 15-20 сімейних будинків /для проживання і виховання під керівництвом “мами” 6-8 дітей у кожному/, клубу, будинку керівника і різних господарських споруд.

Діти живуть звичайною сім'єю, відвідують суспільну школу, отримують професійну освіту.

За високий гуманізм у справі виховання дітей-сиріт і дітей, які позбавлені опіки батьків, Міжнародна миротворча організація “Sos – дитяче село” нагороджена Почесною золотою медаллю імені Льва Толстого “За видатні заслуги у справі захисту дитинства”.

На нашу думку, багатий досвід, що накопичений цією організацією, може бути використаний у нашій державі у вихованні дітей-сиріт.

У центрі педагогічної науки завжди було питання формування гармонійно розвиненої особистості, здатної розуміти, поважати, співчувати і допомагати іншим людям. Адже школа – це соціальний інститут суспільства, один із найважливіших механізмів державного впливу на вирішення соціальних проблем і міжнаціональних відносин, головний спосіб забезпечення оптимальної взаємодії між народами. Тут варто згадати твердження англійського філософа і педагога Джона Локка: “Від правильного виховання дітей найбільше залежить добробут народу”. Тому не випадково у ХХ столітті підсилювався інтерес до гуманістичної педагогіки, одним із напрямків якої є педагогіка толерантності.

Формулу гуманістичної педагогіки, що стала основою педагогіки толерантності, **Ш. Амонашвілі** позначив у такий спосіб: **ПРИЙНЯТИ - ЗРОЗУМІТИ - ДОПОМОГТИ - ЛЮБИТИ - СПІВЧУВАТИ - РАДІТИ УСПІХОВІ ДИТИНИ - НАДИХАТИ**. Цю формулу видатний педагог упроваджував у дію в Школі Життя, заснованої на принципах гуманно-особистісної педагогіки. Розкриваючи сутність діяльності цієї школи, Ш. Амонашвілі наголошував: “Усвідомлюючи в собі імпульси життя і керуючись ідеями співжиття та співробітництва, люди можуть цілеспрямовано змінювати умови життя, поліпшувати його якість і тим самим змінювати себе – вдосконалювати свою духовність, свої знання, розширювати межі своїх можливостей” [5, 6].

Для цього необхідно виховувати у дітей такі риси, як любов, співчуття, співпереживання, милосердя, щирість, уміння слухати, співробітництво, терпимість (толерантність).

Ще один яскравий приклад упровадження гуманістичної педагогіки у практиці сучасної школи – діяльність В.О. Сухомлинського. Важливого значення у системі виховання він надавав формуванню у дітей такої риси, як терпимість, наголошуючи: “Терпимість і непримиренність – дуже важливі елементи духовної культури, які ...треба опанувати для того, щоб орієнтуватися в безмежно-складному світі людських пристрастей і характерів” [10, 203].

В.О. Сухомлинський безперервно пропагував ідеї виховання в дітей та молоді безмежної любові до своєї рідної Вітчизни, глибокої любові до матері й батька, рідних, близьких, виявлення патріотичних почуттів у повсякденній діяльності й поведінці.

З відродженням національної держави України, досягаючи і переосмислюючи в наш час педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського, ще раз переконуємося в їх актуальності.

Його праці “Серце віддаю дітям”, “Народження громадянина”, “Як виховати справжню людину”, “Павлицька середня школа” та інші є важливим керівництвом у формуванні патріота України, свідомого громадянина, який відстоює і береже мир та злагоду в рідній державі.

Саме теоретична і практична спадщина В.О. Сухомлинського є основою нової концепції виховання і формування особистості підростаючого покоління, “...яка базується не на принципах авторитарної педагогіки, а на загальнолюдських моральних цінностях... Людяність, миролюбство, громадянськість – основа формування нової людини в Сухомлинського” [10].

Він вважав, що ці цінності повинні втілюватися в конкретну допомогу людині людині, суспільства людині, а також в усвідомленні кожним індивідом своїх обов’язків щодо держави і його практичною діяльністю на благо держави.

Можна навести приклади виховних систем, які наближаються за своєю сутністю до гуманістичних. Наприклад, є підстава вважати, що практично одна з перших гуманістичних виховних систем у Росії була створена у 1-му кадетському корпусі у Санкт-Петербурзі за часів Петра I. Сюди ж варто віднести і

школу для хлопчиків, яку відкрив у 1856 році в Санкт-Петербурзі молодий педагог, прихильник Я.А. Коменського, пропагандист ідей К.Д. Ушинського і М.І. Пирогова – Карл Іванович Май.

Гуманістичні виховні системи, на думку багатьох дослідників, панували у школі Саммерхіл з так званою “системою вільного виховання”, яка була заснована англійським педагогом Олександром Нейлом у 1921 році; у “вільній шкільній общині”, організованій у 1906 році в м. Вікерсдорфі відомим німецьким педагогом – гуманістом Густавом Вінікеноном; у дитячих будинках у Варшаві, створених Янушем Корчаком; у першій вальфдорській школі в Штудгарті, відкритій під керівництвом Рудольфа Штейнера; у “справедливих спільнотах” Л. Кольберга, які виникли всередині звичайних шкіл у 70-х роках ХХ ст., наприклад, у школі Скарсдейла; у школі для дітей з особливими потребами Бруно Беттельгейма (1903–1990) при Чиказькому університеті; у школах Росії 20-х років, у школах колишнього СРСР під керівництвом Ф.Ф. Брюховецького, П.Г. Годіна, В.А. Караковського.

Досліджуючи історичний аспект педагогіки миру, ми вважаємо, що “ідеї миру” в класиці можна розглядати в двох напрямках :

- мир, злагода, братерство між народами всіх країн;
- мирні, взаємозрозумілі стосунки між батьками й дітьми,

які впливають на формування миролюбства і гуманізму в дітей. Як бачимо, на кожному історичному етапі розвитку людства важлива роль відводилася взаєморозумінню, повазі, довірі й доброті один до одного. Саме ці умови є одними із найважливіших умов побудови сучасного відкритого демократичного суспільства. Саме тому таким актуальним у наш час є питання гуманізму й толерантності.

Проблема миру, запобігання війни не стояла так гостро раніше, як у наші дні. Сучасна епоха висунула “...проблему збереження загального миру і недопущення катастрофічного конфлікту на рівень цінності номер один. Такий стан речей породив нове мислення з проблем війни і миру, на базі якого формується нова система міжнародних відносин, яка ґрунтується “...на пріоритеті загальнолюдських інтересів і цінностей, на принципах миру і співробітництва”, а “...запобігання термоядерної війни об’єктивно стало метою світової політики” [12, 137-140].

Слід відзначити, що посилений інтерес до педагогіки миру відбувається саме в 50-60-і роки. У цей період в Австрії, Норвегії, Польщі, США, Фінляндії, Чехословаччині, Швеції та інших країнах світу розгортаються дослідження з проблематики миру, створюються спеціальні наукові центри і організації.

Дослідно-експериментальна робота в галузі педагогіки миру досягає Австралії, країн Африки і Латинської Америки. Оголошуючи в 1959 році 1 вересня Днем посилених дій у боротьбі за мир, Усесвітня Рада Миру намагалася об'єднати в єдиний фронт усі миролюбні сили планети. З того часу 1 вересня відзначається як Усесвітній день миру. А з ініціативи X Всесвітнього конгресу профспілок – і як День профспілкових дій за мир, за переозброєння.

У першій половині 70-х років західні організації і центри, які досліджували і пропагували ідеї миру, випустили навчальні посібники для учнів і вчителів, студентів і викладачів, які були покликані “навчати миру” в дошкільних закладах і університетах. Так, у 1970 році в Німеччині з'явився збірник “Педагогіка миру”, редактором якого був відомий західнонімецький педагог Герман Рьорс. Збірник висвітлював проблему як в історичному, так і в сучасному аспектах, і містив достатньо концентрований вираз західних підходів до виховання в дусі миру.

Наприкінці 70-х років у світовій ситуації відбулися істотні зміни. Правлячі кола великих високорозвинутих країн світу повели курс на нагнітання воєнної небезпеки, на інтенсифікацію гонки озброєнь. Ці нові умови відбилися на русі за виховання в дусі миру і висунули концепції “виховання в цілях роззброєння”, “виховання в цілях розвитку”. У зв'язку з цим учені окремих країн почали досліджувати питання цієї актуальної проблеми.

Друга половина 80-х років та перша 90-х років була переломним моментом для проблем війни і миру. Людство піднялось на нову сходинку через усвідомлення неможливості ядерної війни. Не випадково в наш час інтерес до виховання в дусі миру надзвичайно зріс, існує тісний зв'язок між захистом миру і вихованням. По суті, сьогодні правомірно поширюється цілий рух за виховання в дусі миру. Цей рух представлений великою кількістю вчених, які належать до різних галузей науки: політологами, соціологами, юристами, педагогами, медиками та іншими, які розробляють наукові сторони проблеми. Велику

різноманітну роботу з виховання в душі миру проводять громадські, профспілкові, жіночі, молодіжні, дитячі організації.

У русі за виховання в душі миру найактивнішу роль відіграють діячі освіти, вчителі, вихователі молоді, які виступають за те, щоб школи, університети, усі навчально-виховні заклади стали “інструментами миру”. Провідним учасником антивоєнного руху є Міжнародна федерація профспілок працівників освіти /МФППО/, яка своєю різноманітною діяльністю консолідує зусилля вчителів, які спрямовані на виховання підростаючого покоління в душі миру.

Вчені – філософи, історики, економісти, соціологи, психологи, фізики, спеціалісти з області медицини проаналізували широке коло питань, які пов’язані з проблемами наслідків ядерної війни, роззброєння, впливу на особистість, воєнної загрози, ролі людського фактору в запобіганні війни, формування нового світогляду та іншими.

Масштаб інтересу до проблем виховання в душі миру характеризується помітним ростом національних рухів і організацій, що об’єднують педагогів, які виступають за мир.

У січні 1988 року в Москві був створений комітет руху “Педагоги за мир та взаєморозуміння”, а 20 березня 1990 року – в Києві.

Український Рух *„Педагоги за мир та взаєморозуміння”*, створений з ініціативи Міністерства освіти та науки України, об’єднує педагогічну громадськість України для досягнення громадянської злагоди та гармонійного і безпечного миру засобами вдосконалення освіти та виховання. Організація налічує понад 130 осередків з усіх регіонів України, 5 творчих Центрив, 2 Асоціації, кілька молодіжно-дитячих об’єднань. Миротворчий Рух здобув вагомий авторитет не тільки в межах країни, а й за кордоном, впроваджуючи ідеї Культури Миру та ненасилля, Програми ООН, ЮНЕСКО, Міжнародного Руху *„Педагоги за мир”* у систему освіти та виховання.

За значний внесок у виховання на ідеях миру, взаєморозуміння та ненасилля Український рух було відзначено званням Лауреата Премії Миру ЮНЕСКО. Нині освітяни-миротворці працюють над удосконаленням національної освіти та виховання, оновленням програм і підручників, розвитком нової

філософії педагогіки миру та міжнародних відносин, створенням методологічних технологій Української моделі Культури Миру.

Пріоритетним напрямом роботи Руху є активізація миротворчої діяльності серед дітей та студентської молоді на впровадження молодіжної політики держави та Програми дій у межах Декади ООН (2001-2010 р.р.) „За культуру Миру та Ненасилля в інтересах дітей планети”, виконання рішень Спеціальної сесії ООН з прав Дитини.

Участь у русі – це є:

- відродження духовних витоків України;
- збагачення національної культури України через пізнання і спілкування з іншими націями;
- можливість служити найпередовішій ідеї століття: створенню мирного і гармонійного загальнолюдського дому;
- можливість захистити дітей від біди, посіяти в їхніх душах паростки доброти, миру, милосердя, любові до всього живого на Землі.

Участь у діяльності освітянського Руху – це є також формування гармонійної компетентної особистості, Громадянина України і світу, здатного жити в нових умовах 3-го тисячоліття; це – прилучення до інноваційних методик та технологій нових напрямів педагогіки освіти і виховання; це – плекання паростків Добра, Милосердя, Миролюбства в душах наших вихованців, а значить – злагоди і демократичних засад нашої держави.

Великий інтерес з точки зору розвитку ідеї виховання в душі миру викликають міжнародні зустрічі, спільні миротворчі проекти, конгреси психологів і педагогів.

У травні 1986 року на міжнародній зустрічі психологів у Севільї було прийняте звернення, яке аргументувало наукову необґрунтованість концепції природженої агресивності людини, генетичної природи війн. Це є великим досягненням миролюбних сил. Уперше в історії людства багатонаціональний колектив учених-психологів на весь світ заявив, що твердження ”Людина агресивна за природою, і ця природа незмінна, а тому війни невикорінні”, на яке посилалися упродовж століть – антинаукове.

Міжнародний рух *“Психологи – за мир”* /інтенсивно розвивається в останні десятиріччя і організаційно був оформлений у 1986 р./ зіграв і продовжує відігравати велику роль

у ствердженні миролюбних ідеалів. Використовуючи потенціал своєї науки, психологи прагнуть активізувати діяльність людини на користь миру, поставити перешкоди небезпечним тенденціям до розв'язування глобальної ядерної катастрофи.

Діяльність психологів у різних країнах сприяла тому, що увага світової громадськості була звернена на такі найважливіші проблеми, як “Ризик розв'язування ядерної війни через помилку, яка допущена людиною”, “Роль співробітництва і довіри в запобіганні війни і гонки озброєнь”. Психологи ведуть глибоке вивчення психологічних механізмів, які працюють на війну і проти війни, аналізуючи психологію ворожнечі між окремими людьми і народами, природу недовіри і конфліктів, фактори, які формують “образ ворога”, і, навпаки, які переборюють негативні стереотипи і створюють “образ партнера” та інше.

Психологічний аспект ідей гуманізму найбільш повне відображення віднайшов в одному із напрямів психології – гуманістичному. Гуманістична теорія виникла на противагу біхевіоризму і фрейдизму, які ґрунтуються на залежності людини від її минулого, тоді як головне в ній – спрямованість у майбутнє, до вільної реалізації свого творчого потенціалу, зміцнення віри в себе, можливість досягнення “ідеального Я”. Провідна роль при цьому відводиться мотивам, які забезпечують не пристосування до середовища, а зростання конструктивного начала людського “Я”, коли особистість набуває більшої впевненості у собі, усвідомлює відповідальність за власну поведінку, відчуває спонтанність і радість вільного життя.

У центрі своїх досліджень гуманістична психологія ставить особистість людини в усій її багатогранності і неповторності. Серцевина її має позитивне начало, котре виявляється в прагненні до змін. Ідея трансформації людського “Я” у світі, що змінюється, є провідною і звучить у різних термінах. Це “розвиток”, зростання.

Кожна людина неповторна, тому аналіз окремих випадків життя не менш важливий, ніж статистичні узагальнення. Головною психологічною реальністю є переживання особою світу і себе у світі. Отже, нелогічно виводити поняття свободи з якихось вихідних принципів, не враховуючи переживання людини; неможливо також розв'язати протиріччя між бажаннями і необхідністю, не враховуючи природи бажань.

Важливу роль у справі підтримки миру і безпеки, розрядки міжнародної напруженості, забезпечення політики мирного співіснування держав з різним соціальним ладом відіграє найбільша і найавторитетніша міжнародна організація в світі – Організація Об'єднаних Націй.

Ми вважаємо, що вивчення історії створення, головних напрямів діяльності, окремих миротворчих документів ООН /Декларація прав людини, Декларація прав дитини, Декларація про права народів на мир/ може бути використане у вирішенні актуальних завдань педагогіки миру, а також у виховній роботі з учнями на ідеях миру.

ООН народилася під гуркіт останніх залпів Другої світової війни як заклад, що, за поетичною мрією Дж.Байрона, об'єднав народи в прагненні до кращого майбутнього.

Політичні діячі країн світу антигітлерівської коаліції вирішили об'єднати всі миролюбні держави в одну міжнародну організацію, яка б підтримувала мир і безпеку на планеті, припиняла акти агресії.

Уперше про це записано 4 грудня 1941 року в радянсько-польській Декларації про дружбу і взаємну допомогу. Потім були Вашингтонська декларація 26 держав від 1 січня 1942 року, жовтнева 1943 року Московська нарада міністрів закордонних справ СРСР, США, Великобританії й Китаю, які прийняли Декларацію з питання про загальну безпеку. У серпні-жовтні 1944-го в Думбартон-Оксі (околиця) завдання цієї організації остаточно визначено на Кримській і Сан-Франциській конференціях 1945 року.

Так було створено міжнародний орган, завданням якого є боротьба за збереження загального миру й міжнародної безпеки.

Найважливіша мета ООН, як записано в Статуті, “позбавити майбутні покоління од жаху війни”. Головні органи ООН – це Генеральна Асамблея /збирається щорічно/, Рада Безпеки, Економічна і соціальна рада, Міжнародний суд і Секретаріат. Головну відповідальність за підтримання миру між народами несе Рада Безпеки. На сесіях Генеральної Асамблеї ООН, у роботі якої активну участь бере Україна, обговорюється широкий комплекс різноманітних і складних питань сучасного світу, передусім – відвернення загрози ядерної війни, приборкання гонки озброєнь, зміцнення миру.

За час свого існування ООН зробила суттєвий внесок у справу зміцнення миру і безпеки. У повсякденній діяльності цієї асоціації не існує “неважливих акцій”. На конференції чотирьох великих держав розроблено пропозиції, що склали більшу частину Статуту ООН. Цілі і робота різних комісій ООН приносить свої позитивні результати, без яких важко було б досягти збереження сучасного світу. Наприклад, ідея створення зони, вільної від ядерної зброї, не просто живе сама по собі, вона широко розповсюджується по всій планеті. Обов’язок виховувати народи на принципах мирного співіснування не тільки не втрачає сили, а навпаки, набуває її і не може бути зневажений навіть найбільш налаштованими на мілітаристський лад західними державами. Народи планети вчаться жити в мирі й злагоді.

10 грудня 1948 року ООН прийняла Декларацію прав людини. І з того часу цей день відзначається як День прав людини. Тоді ж прийняте звернення до всіх держав донести положення цього документа до всіх, приділивши належну увагу роз’яснювальній роботі в школах, вузах, інших навчальних закладах. Тобто акцент робився на молодь, забезпечення її права на працю, захист від безробіття, надання гарантій соціальної справедливості. Окремі статті зобов’язують держави – членів ООН – дотримуватися встановлення вікових меж застосування праці підлітків /особливо на шахтах, флоті, в інших небезпечних місцях/. Уряди країн повинні забезпечити безкоштовну обов’язкову початкову освіту для всіх, доступність середньої. Забороняється винесення смертного вироку особам, що не досягли 18-ти років. У 1964 році ООН провела першу Міжнародну конференцію молоді в Греноблі /були представлені 70 країн/, яка рекомендувала розробити довгострокову програму з виховання в дусі миру, дружби та взаєморозуміння. І вже в 1965 р. з цього питання прийнято Декларацію, у створенні якої активну участь брала Україна. А 1985 рік узагалі проголошений Міжнародним роком молоді з девізом: “Участь, розвиток, мир”. Відтоді ООН нарощує свої зусилля для задоволення законних потреб і прав молоді.

Більш як 30 років пройшло з того часу, коли Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Декларація прав дитини. Один з її принципів наголошує: “Людство повинно давати дитині все найкраще, що воно має”.

Міжнародний комітет дитячих та юнацьких організацій /СІМСА/ веде велику роботу щодо виховання дітей і підлітків нашої планети в дусі миру, бореться за єдність усіх прогресивних дитячих та юнацьких організацій, які виступають за повне втілення в життя Декларації прав дитини, прийнятої ООН. СІМСА створений Всесвітньою федерацією демократичної молоді для захисту прав і щастя дітей на Землі. СІМСА регулярно проводить кампанії солідарності з підростаючим поколінням багатьох країн світу, бере активну участь у підготовці всесвітніх фестивалів молоді, влаштовує міжнародні дитячі спортивні змагання, організовує збір коштів у Фонд миру, конкурси пісні, малюнка, плаката тощо. Усі ці дії передбачені довгостроковою програмою “На захист миру і прав дитини”.

У 1979 році Організацією Об’єднаних Націй за ініціативою ПНР була прийнята Декларація про виховання народів у дусі миру. Протягом наступних років розробка миротворчих міжнародних документів продовжувалась.

12 листопада 1984 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Декларацію про права народів на мир. У ній говориться:

“Генеральна Асамблея,
знову підтверджуючи, що головною метою ООН є підтримка міжнародного миру і безпеки;

беручи до уваги основні принципи міжнародного права, які закріплені у Статуті ООН;

висловлюючи волю і сподівання всіх народів виключити війну з життя людства і, перш за все, запобігти світовій ядерній катастрофі;

будучи переконана в тому, що життя без війн служить основною міжнародною передумовою для матеріального благополуччя, розвитку і прогресу країн, повного здійснення прав і основних свобод людини, оголошених в ООН;

усвідомлюючи те, що в ядерне століття встановлення міцного миру на Землі є найпершою умовою збереження цивілізації людини та її існування;

визнаючи, що забезпечення мирного життя для народів є священним обов’язком кожної держави,

1. **Урочисто проголошує**, що народи нашої планети мають священне право на мир;

2. Урочисто заявляє, що збереження права народів на мир і сприяння його здійсненню є одним з основних обов'язків кожної держави;

3. Підкреслює, що забезпечення здійснення права народів на мир вимагає, щоб політика держав була зорієнтована на ліквідацію загрози війни, перш за все ядерної, на виключення застосування сили в міждержавних відносинах і вирішення міжнародних спорів мирними засобами на основі Статуту ООН;

4. Закликає всі держави і міжнародні організації всіляко сприяти забезпеченню цього права народів на мир шляхом прийняття належних мір, як на національному рівні, так і на міжнародному” [27].

Україна впродовж більш як п'ятдесятирічного існування ООН прагне сконцентрувати увагу й зусилля цієї організації, її членів на головному напрямку боротьби проти ядерної загрози, за створення матеріальних гарантій безпеки шляхом обмеження й скорочення озброєнь. Україна в співдружності з іншими країнами світу виступає за максимальне використання можливостей ООН щодо забезпечення прав народів самостійно визначати шляхи свого розвитку, щодо захисту суверенітету держав, протидії актам агресії в усіх районах світу. Сьогодні Українська держава входить до Ради Європи, бере активну участь в акції “Партнерство заради миру”, плідно співпрацює з військовими США, НАТО та багатьма зарубіжними країнами.

У сучасному світі педагогіка миру в різних країнах має свою історію, різні ідейні напрями й політичне спрямування, свій ідейний зміст і політичне забарвлення. Про це свідчить і є яскравим прикладом миротворчої діяльності чималий досвід, який накопичений педагогами-миротворцями трьох ведучих держав світу – Німеччини, США, Японії з виховання своїх дітей в дусі миру та взаєморозуміння.

У Німеччині давні “традиції” має виховання, яке орієнтоване на зв'язок школи з армією. Консервативні кола Німеччини вважають виховання в дусі миру – “виховання в дусі оборони”, керуючись тезою, що для того, щоб жити в мирі і спокої, потрібно мати надійний захист, оборону, яку можуть гарантувати тільки збройні сили – бундесвер.

Найрізноманітніші форми роботи з молоддю використовує бундесвер. Випускається значна кількість рекламної літератури, де в

привабливій формі розповідається про армію, проводяться рекламні заходи – виставки військової техніки, концерти військових оркестрів, “дні і тижні відкритих дверей” для школярів з можливістю відвідати військові частини. Цілеспрямований вплив бундесвер здійснює через своїх безпосередніх службовців-офіцерів по роботі з молоддю. Великий резонанс у країні мали спроби підсилити вплив бундесверу на систему освіти з уведенням в школах предмета “Військова справа”.

Проти концепції “виховання в душі оборони” виступають різні громадські сили Німеччини, молодіжні організації: “Профспілкова молодь”, “Молоді спеціалісти”, “Молоді демократи”, федеральні ініціативи “Діти хочуть миру”, “Педагоги проти воєнного безумства”. Представники цих організацій гостро критикують пропагандистську діяльність офіцерів по роботі з молоддю в школах, вплив військових установ на систему освіти і закликають звернути увагу на головні життєві потреби дітей, необхідність матеріальної і соціальної захищеності, залучення їх до активної діяльності за мир під час проведення міжнародних зустрічей, таборів, національних свят дружби, миротворницьких акцій, вивчення іноземних мов, спеціальних уроків у школах тощо.

У теорії і практиці педагогіки миру *США* виділяються два основні підходи до проблеми:

- розуміння миру як відсутності війни - “негативний мир”;
- прагнення до збереження миру через створення нових міжнародних відносин, до світового порядку – “позитивний мир”.

Перший підхід має на увазі чітку антивоєнну, антиядерну, антимілітаристську спрямованість, критику на адресу сучасних політичних відносин і національних урядів. З точки зору “позитивного миру” міцний мир у національних рамках неможливий без створення нового світопорядку, заснованого на рівності, справедливості, усвідомлення взаємозалежності миру і вирішення глобальних проблем. Близький зв’язок педагогів-миротворців США з антивоєнним рухом виявляється у спробах орієнтувати дітей і підлітків на антивоєнну роботу, сформувані в них почуття позитивного ставлення до неї і закріпити думку про необхідність активної участі кожного за збереження миру на землі.

Новий навчальний предмет, присвячений проблемам ядерної війни, мирним дослідженням і мирному навчанню, введений у

багатьох школах США. Це стало можливим завдяки діяльності лідерів національного антивоєнного руху “ФРІЗ” (заморожування). Його прихильники виступають з ідеєю заборони ядерних випробувань, виробництва і розташування всіх видів озброєння. Провідне місце в розповсюдженні в школах США ідей педагогіки миру займають різні організації: “Педагоги за соціальну відповідальність”, “Національна асоціація освіти”, “Спілка занепокоєних учених”, “Організація учнів і вчителів за запобігання ядерній війні”, “Об’єднані кампуси за запобігання ядерній війні”.

У 1982 році в Америці виникла всесвітня дитяча організація, засновником якої є Патриція Монтандон, “Діти як вчителі миру”. Зараз вона називається “Діти як миротворці”. Велику роль у миротворчому вихованні дітей відіграє антивоєнна організація “Ланки миру”, яка народилася в січні 1982 року з ініціативи Бетті Бамперс, у минулому вчительки. У кожному з 50 штатів є зараз відділення організації. Основним завданням вони вважають роз’яснення громадськості США можливих наслідків ядерної катастрофи, виховання жінок у дусі миру, підвищення їх впливу на прийняття політичних рішень.

“У жінок є чудове вміння влагоджувати найважчі ситуації, – говорить президент “Ланок миру” Бетті Бамперс, – був час, ми знали про гонку озброєнь, але мовчали. Більше ми не будемо мовчати. Ми розуміємо, що коли ми разом – ми на багато що можемо вплинути!” [88, 17].

Провідною організацією в області глобального навчання в США є організація “Глобальні перспективи навчання”, створена під час роботи Центру досліджень проблем війни і миру, яка займається поширенням глобального навчання у першу чергу в початкових і середніх класах. Розуміння зв’язку між вирішенням глобальних проблем і збереженням миру знаходить значну кількість прихильників серед американських педагогів. У вихованні в дусі миру в США велику увагу приділяють підготовці учнів щодо керування і вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом.

Звернення до таких конкретних завдань виховання підростаючого покоління є вдалою формою об’єднання глобальних перспектив і власних проблем, поєднання “теорії миру” з педагогічною практикою.

Виховання в дусі миру в *Японії* відзначається своєрідністю концепцій і багатим педагогічним досвідом. Питання “хейва кьоїку”

/японський еквівалент поняття “виховання в душі миру”/ займає одне з провідних місць у різних програмах, які стосуються збереження миру, виховання підростаючого покоління і т.п.

В Японії існують дві основні концепції виховання в душі миру, які базуються на різному розумінні самого поняття “мир”.

Перша – це так звана вузька концепція. Вона виходить з розуміння миру як відсутності війни. Відповідно, “хейва кьоїку” трактується в основному тільки як антивоєнне, антиядерне виховання.

Друга – це так звана широка або поширена концепція “хейва кьоїку”. Відповідно до цієї трактовки мир навіть при відсутності війни неможливий у суспільстві, якщо існує нерівність між особами різної національності, між чоловіками й жінками, якщо забруднене довкілля, зростають правопорушення в школах і т.п. Тому “хейва кьоїку” – це цілий комплекс цілей і завдань з виховання дітей у душі миру і міжнародного співробітництва.

Для реального здійснення завдань виховання учнів на ідеях миру на практиці японські педагоги вживають різні засоби. Зокрема вони намагаються передати підростаючому поколінню пам'ять про війну, розповідають про атомні бомбардування Японії, повітряні нальоти, про операції загарбання острова Окінава й післявоєнні ситуації на ньому. На заняттях разом з дітьми вивчаються причини й характерні особливості війн, які вела Японія, щоб допомогти дітям правильно зрозуміти історію своєї країни, розширити їхні знання про війну, військову техніку, реальні наслідки гонки озброєнь. Учителі знайомлять дітей з діяльністю прихильників миру, залучають їх до самостійної роботи, досліджень і навіть виступів проти розгортання військових баз, маршів миру, антивоєнних мітингів. Прихильниками виховання в душі миру є спеціалізовані школи ЮНЕСКО, різні міські організації і спілки, товариство “Молитва миру”. Для японських педагогів важливі проблеми збереження екології, захисту прав людини, скорочення озброєння, виховання в дітей почуття співробітництва і водночас об'єктивної оцінки власної позиції.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства “виховання в душі миру” набирає силу, має певні успіхи й досягнення:

– ученими різних країн світу робиться спроба по-новому подивитися на сучасний світ, подолати традиційні підходи у вихованні з точки зору проблематики миру;

– звернення до таких проблем, як захист миру і злагоди, мирна екологія та конфліктологія, розвиток народної дитячої дипломатії, збереження миру у власному домі, має велике соціальне значення;

– заслуговує на увагу поєднання теорії і педагогічної практики у вихованні молоді в дусі миру та взаєморозуміння.

1.2. Стан досліджень з питань миротворницького виховання учнівської молоді на сучасному етапі розвитку суспільства

З перетворенням України в самостійну державу освіта стала власною справою українського народу. Розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні.

У зв'язку з цим виховання учнівської молоді на ідеях миру, взаєморозуміння, толерантності, міжнародного співробітництва є однією з актуальних проблем державної політики України, освіти, педагогічної науки.

У період розбудови незалежної Української держави методологічною основою теорії виховання школярів у дусі миру є ідеологія українського державотворення. Така ідеологія постійно збагачується ідеями гуманітарного, миротворницького розвитку України, новим ідейним світоглядом, політикою державницького життя.

Ґрунтуючись на вітчизняному законодавстві і дотримуючись міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права дитини, українська національна система освіти і виховання має великі можливості для миротворницького виховання.

В умовах широкої демократії перед школою і вчительством виникають складні і відповідальні завдання, які не можуть бути розв'язані без фундаментальної перебудови змісту, форм і методів навчання і виховання. Це в той же час вимагає від учителя нового педагогічного мислення, створення умов для розвитку гуманної, висококультурної, освіченої особистості, виховання дитини, яка будуватиме своє життя на засадах добра, миру, толерантності, взаємоповаги і співробітництва.

Сьогодні актуально звучить заповіт найвидатнішого українського вченого, першого президента України М.С. Грушевського: “Ми повинні бути сильними, вільними і багатими, щоб нас поважали; ми повинні бути миролюбними, щоб нас не боялися; ми повинні бути розумними, підприємливими, щоб з нами шукали співробітництва; ми повинні бути справді демократичними, щоб допомагати своїм прикладом здобувати свободу іншим”[13, 6].

Методологічною основою теорії виховання школярів у дусі миру, толерантності і взаєморозуміння є ідеологія українського державотворення, орієнтована на входження нашої країни в сім'ю цивілізованих народів.

Фундаментальні зміни в житті людського співтовариства, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства і стосуються життєважливих інтересів всього людства і кожного індивіда, висунули на перший план проблеми зміцнення миру в країні, виховання в молодого покоління почуття миролюбства, гуманізму, дружби і толерантності. Сам характер цих проблем зумовлює безальтернативність їх вирішення, що неможливо без становлення нового світогляду, гуманітарної свідомості людей, зокрема школярів, яким і доведеться в недалекому майбутньому знаходити практичні шляхи вирішення вищезазначених проблем. Досягнути цього неможливо без виховання підростаючого покоління в дусі миру, толерантності і взаєморозуміння.

Одним із найважливіших документів України є її *Конституція* – Основний закон, який визначає права і обов'язки громадян нашої держави, головні напрямки побудови демократичного, миролюбного, цивілізованого суспільства в Україні.

Україна – мирна держава, і це чітко відображено в Конституції. Зокрема в загальних засадах Основного закону, у статті 18 говориться: “Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права” [57, 1-2].

Дбаючи про забезпечення громадянської злагоди і миру, піклуючись про права і свободу людини та гідні умови її життя, в окремих статтях Конституція визначає право кожної людини на

свободу та особисту недоторканність, гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на свободу світогляду і віросповідання /статті 29, 34, 35/.

Конституція України є основою для виховання підрастаючого покоління справжніми громадянами незалежної Української держави і спрямовує виховання молоді України в дусі миру, гуманізму, демократії, національного відродження та збереження культурної спадщини народу.

У *законі України “Про Освіту”* від 26 березня 1996 року розкривається основна мета освіти. Вона ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємодопомоги між народами і націями і полягає у всебічному розвитку людини як особистості та найвищої цінності, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, вихованні моральних якостей [35, 6].

Органічним компонентом освіти є національне виховання, яке охоплює всі складові системи освіти, зокрема виховання дітей на ідеях миру.

У державній національній *програмі „Освіта. Україна XXI століття”* /1994р./ говориться: “В основу національного виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім’ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь.

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних відносин”.

У програмі акцентується увага на таких головних пріоритетних напрямках реформування виховання:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;

- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;

– утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей [32, 16].

У *Національній доктрині розвитку освіти України ХХ ст. (2001 р.)* затверджується стратегія прискореного, випереджального розвитку освіти і науки. Підкреслюється важливість фізичного, інтелектуального, морального виховання, що забезпечує самоствердження і самореалізацію особистості. Головною вимогою є створення умов для різнобічного розвитку громадянина України, формування покоління, здібного до невпинного навчання, створення духовних цінностей, культури міжособистісних і міжнаціональних відносин. При цьому стоїть питання про необхідність сприяння оволодінню багатствами світової культури, вихованню поваги до народів світу, їхньої історії, традицій, що є важливою умовою входження України до світового співтовариства, зміцнення авторитету на міжнародній арені.

Ми вважаємо, що основні напрямки та принципи нових державних документів про освіту відіграють вирішальну роль і повинні бути використані в реалізації головних завдань з виховної роботи на ідеях миру.

Грунтуючись на вітчизняному законодавстві і дотримуючись міжнародних документів, зокрема Загальної декларації прав людини, Декларації прав дитини, Декларації про право народів на мир, Декларації принципів толерантності, українська національна система має всі можливості для реалізації ідей педагогіки миру і толерантності.

Питання методології і теорії виховання учнівської молоді в дусі миру та взаєморозуміння розроблені в працях вітчизняних і зарубіжних учених (Л.П. Алексашкіна, А.Ю. Головатенко, С.Я. Дем'янчук, В.С. Заслуженюк, М.В. Кабатченко, Ю.В. Кіпко, Т.Є. Колупаєва, С.І. Мітіна, В.С. Метліна, В.М. Пивоваров, В.М. Сенкевич, А.Й. Сиротенко, Е.С. Соколова, О.В. Сухомлинська).

Сучасна українська школа й педагогічна наука розглядають виховання учнів у дусі толерантності як одну із найважливіших проблем педагогіки миру в загальній системі виховання підростаючого покоління. Вивчення праць учених (В.Г. Маралов, Н.К. Пас-

тушенко, П.П. Степанов, В.А. Сітаров, В.М. Тишков, О.В. Швачко) показало, що кожен з них по-своєму, зі своєї точки зору розглядає різні аспекти педагогіки толерантності, досліджує методологію і теорію виховної роботи учнівської молоді в сучасній шкільній практиці на ідеях миру, толерантності і взаєморозуміння.

У статті **М.В. Кабатченка** “Педагогіка миру: постановка проблеми, її обґрунтування” автор дає визначення поняття “педагогіка миру”. Це є новий формотворчий напрямок загальної педагогічної теорії і практики, у завдання якого входять:

- дослідження процесів виховання й освіти різних вікових груп;
- створення умов саморозкриття і самореалізації особистості;
- формування особистої відповідальності кожного за свої дії та вчинки [47, 132-133].

М.В. Кабатченко зазначає, що виникнення педагогіки миру стало закономірним етапом у розвитку деяких взаємопов’язаних сторін виховного процесу в цій області:

- виховання в душі миру, яке в 1974 р. на 18 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО отримало міжнародне визнання утвердженням Рекомендацій про виховання в душі миру міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру та виховання в душі поваги прав людини і основних свобод;
- виховання в душі роззброєння, якому в 1980 р. був присвячений міжнародний конгрес у Парижі;
- виховання в душі поваги прав людини, розвитку якого сприяли міжнародні конгреси в Бонні і Страсбурзі в 1978 і 1982 рр.;
- інтернаціонального виховання, яке багато років об’єднувало педагогів і учнів різних країн світу;
- екологічного виховання, яке посіло в останні роки важливе місце в миротворчих рухах.

Зміст педагогіки миру, – наголошує М.В. Кабатченко, – полягає у створенні внутрішньої гармонії в душі людини, в досягненні людиною органічної єдності моральної свідомості й поведінки. Така гармонія стає наслідком благородних цілей життя і діяльності людини, спрямованих на користь своїм близьким, своїй державі і всьому людству.

Ми вважаємо, що це твердження є однією з головних умов у вихованні дітей на ідеях миру і взаєморозуміння.

М.В. Кабатченко виділяє десять ключових слів, які, на його думку, виражають соціально-політичну проблематику миру. Це є мир, безпека, роззброєння, міжнародне співробітництво, взаєморозуміння, довіра, права людини, права народів, основні свободи, екологія. Усі ці поняття нерозривно пов'язані між собою. Вони вимагають глибокої педагогічної розробки шляхів донесення до свідомості й душі тих осіб, які вивчають їх суть у цілому і кожного поняття окремо.

Питання виховання, міжнародної безпеки, роззброєння і миру відображені в працях **В.М. Пивоварова**.

“Життя, якщо ми хочемо зберегти його на нашій планеті, – підкреслює він, – настійно вимагає включення в ужиток школи та позашкільних закладів цілого комплексу політологічних проблем і понять, не очікуючи поки спеціалісти і уряди доможуться повної ясності з усіх проблем” [91, 34].

На нашу думку, цей висновок є необхідним на сьогодні і відповідає сучасним реаліям у вихованні шкільної молоді на ідеях миру.

Кожна країна має право шукати власні шляхи в реалізації миротворницького виховання в школі. Питання виживання людства не повинно залежати від доброї волі окремого вчителя і політиків. Саме до цього закликають Рекомендації ЮНЕСКО про виховання в дусі миру та документи численних міжнародних конференцій і семінарів.

Заслужують на увагу питання, які розкриває В.М. Пивоваров щодо співвідношення національної і міжнародної безпеки, роззброєння.

“Ми виходимо з того, що вони нерозривні: жодна країна не зможе відгородитися від світової ядерної війни, якими б засобами оборони вона не розпоряджалася. Гарантія національної безпеки полягає в безпеці міжнародній. Однак, підкреслимо, що рух до реальної міжнародної безпеки може бути забезпечений лише загальними, спільними діями країн, при яких жодна не буде мати переваги в засобах нападу. Ось чому передчасно вимагати розпуску збройних сил – це поки віддалений ідеал, шлях до якого тільки починається і буде довгим і тяжким. Однак рух до реального роззброєння, який розпочався, скорочення чисельності

збройних сил, перш за все, в місцях реального протистояння, переорієнтація на оборону – джерела надії на успіх” [90, 36].

Звідси випливає, що виховання в душі миру — це проблема державного значення і повинна розглядатися на рівні держави.

Педагогіка співробітництва є одним із прикладів реалізації нових ідей педагогіки миру.

Г.Н. Ковальова в статті “Педагогіка миротворства, соціальна відповідальність, співробітництво” зробила спробу поділитися досвідом, накопиченим педагогами різних країн і самим автором, з проблеми організації миротворницької діяльності в співробітництві.

Г.Н. Ковальова виділяє два рівні педагогічного співробітництва.

Внутрішній рівень визначає досвід окремих країн у реалізації співпраці дітей та дорослих, який має значення для обох сторін і спрямований у цілому на формування в учнівської молоді нового бачення сучасного світу, відповідальності за його долю.

На зовнішньому рівні співробітництво означає об’єднання зусиль педагогів та всіх зацікавлених осіб у розробці теорії миротворницького співробітництва та його реалізації на практиці. Це – міжнародне співробітництво вчителів, дітей та підлітків з різних країн світу з метою спільного пошуку змістовних та методичних елементів навчально-виховного процесу [51, 109-110].

Миротворницький досвід педагогіки співпраці в Україні узагальнений і проаналізований **Ю.В. Кіпко**, яка очолює Луганський обласний комітет “Педагоги за мир та взаєморозуміння”.

У працях Ю.В. Кіпко розкриваються основні напрямки, методика та досвід виховання учнівської молоді в душі миру з педагогами Данії, Норвегії, з якими комітет плідно співпрацює.

У книзі “Миролубство як основа мировідносин” в одній зі статей вона підкреслює, що потрібно множити грані миротворницької діяльності, розповсюджуючи її від того, що в нас називають інтервихованням, до того, що в рамках ЮНЕСКО називається інтеросвітою. Це означає:

– виховувати себе і своїх дітей у душі ефективного захисту миру;

– допомагати людям зрозуміти, що навколишній світ можна вдосконалити для кращого життя в ньому кожної людини, групи людей, сім'ї, школи, району, країни, регіону – і вся наша планета може стати прекрасною і багатогою;

– залучати молодь до пошуку шляхів і засобів вирішення соціальних проблем, до участі в роботі, метою якої є поліпшення життя для всіх;

– підтримувати будь-які прагнення від малого до великого – прикрашати життя і для тих, хто поруч, і для людства в цілому – для світу природи, часткою якої ми є;

– допомагати кожному розібратися в суті добра і зла, щоб зрозуміти, які дії породжують добро, а які – зло;

– розвивати в кожному здібність оцінювати, як дещо минуше, віру в те, що деструктивні фактори можуть бути нейтралізовані об'єднаними зусиллями людей доброї волі різних націй, країн і континентів [76, 15-16].

Ідеї толерантності, толерантної педагогіки набувають дедалі більшого визнання в сучасному світі. Усе більше країн запроваджують їх у свою освіту, державно-суспільне життя, розглядають як невід'ємний засіб взаєморозуміння, довіри між народами, збереження миру на землі.

ООН проголосила 2000-2010 роки *Декадою Культури ненасилля*, тобто толерантності, визначила 16 листопада *Міжнародним Днем толерантності*.

Запровадити ідеї толерантності в життя, утвердити їх у людській свідомості, поведінці можливо лише з допомогою освітньо-виховної системи, з використанням засобів педагогіки толерантності.

У доповіді ЮНЕСКО “Освіта для 21 століття”, підготовленій Міжнародною комісією під керівництвом Жака Делора, закладені важливі підвалини нової парадигми освіти, в основі якої лежать ідеї життєтворчості, підкреслюється вирішальна роль освіти у розвитку особистості, всього суспільства, у становленні мирних і дружніх взаємовідносин між усіма народами.

Як зазначається у Доповіді, освіта протягом усього життя має будуватися на чотирьох стовпах:

- навчитися пізнавати;
- навчитися робити;

- навчитися жити разом;
- навчитися жити.

Навчитися жити разом – означає, виховуючи толерантність, розуміння іншого й відчуття взаємозалежності, здійснювати загальні проекти й бути готовими до врегулювання конфліктів в умовах поваги цінностей плюралізму, взаєморозуміння миру, усвідомлювати потреби й погляди інших, людей і технології життя, знати й цінувати інші культури, досягти значення свободи поглядів, уміти володіти культурою спілкування навіть у тих ситуаціях, коли виникають принципові розбіжності, бути зацікавленим у спільному пошукові найприйнятнішого розв'язання життєвих проблем, сприяти взаєморозумінню з іншими учасниками взаємодій, виробленню взаємоприйнятих норм і правил. Усього цього повинні будуть навчитися учні школи XXI століття.

Зокрема в Декларації принципів толерантності, яка була ухвалена членами ООН з питань освіти, науки і культури, звертається особлива увага на обов'язок країн – членів ООН розвивати та забезпечувати поважання прав людини та основних свобод для всіх без винятку незалежно від їхньої раси, статі, мови, національної належності, релігії або стану здоров'я і боротися з проявами нетерпимості, вони приймають та урочисто проголошують їх, оскільки толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів [30, 176].

Питання міжнародного співробітництва педагогів з метою виховання в дусі миру аналізує ***В.С. Мітіна***. Нею широко висвітлений досвід подібної співпраці в рамках таких авторитетних і впливових міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, Всесвітньої Ради Миру, Міжнародної федерації профспілок працівників освіти, Всесвітньої федерації демократичної молоді світу, Міжнародного Комітету дитячих та юнацьких організацій /СІМЕА/, американських організацій “Педагоги за соціальну відповідальність”, “Акцент на взаєморозуміння” /штат Вашингтон/ та ін.

В.С. Мітіна визначає сучасні підходи до миротворчого виховання шляхом реалізації таких завдань:

- служити провідній ідеї віку — створенню мирного і гармонійного загальнолюдського дому;

– налагоджувати контакти зі своїми колегами-миротворцями як у своїй державі, так і за її межами, збагачуючи одне одного досвідом;

– використовувати результати наукових досліджень у розробці змісту освіти, виховання в душі миру, виховувати себе та своїх вихованців миротворцями, які мислять глобально та вміють конкретно діяти на локальному рівні;

– проводити спільне дозвілля в подорожах, організовувати професійні зустрічі й бесіди.

“Прогресивні педагоги практично всіх країн, – наголошує В.С. Мітіна, – бачать своє першочергове завдання, перш за все, у формуванні в підростаючого покоління усвідомлення високої відповідальності за долю миру, збереження життя на планеті. Вони беруть участь у багатьох міжнародних заходах для того, щоб поділитися накопиченим позитивним досвідом, розповісти про невирішені проблеми, спільно обговорити шляхи можливих пошуків” [78, 112-115].

Одним з нових сучасних підходів у виховній роботі в душі миру, який набирає зараз силу, є участь навчальних закладів у програмі асоційованих шкіл ЮНЕСКО.

Це актуальне питання в педагогіці миру стало предметом окремого дослідження *М.І. Владимиrowa*. У своїх працях він висвітлює історію створення, розвитку та діяльності *Системи Асоційованих Шкіл /САШ/ ЮНЕСКО*, зміст роботи, миротворницький досвід кращих шкіл миру, клубів ЮНЕСКО, як у нашій країні, так і за кордоном, які працюють за програмою САШ.

З перших кроків ЮНЕСКО почала розробляти і здійснювати програму виховання дітей у душі миру, міжнародного взаєморозуміння і співробітництва. Важливим етапом діяльності Організації в цьому напрямку було створення в 1953 році Системи Асоційованих шкіл /САШ/, в яку спочатку ввійшли 33 школи з 15 держав. САШ поставила перед собою завдання вдосконалювати зміст і методику виховання учнів у душі миру, розробляти необхідні для цього засоби та наочні посібники. Шляхом обміну досвідом під час листування, двосторонніх і багатосторонніх зустрічей, взаємних відвідувань шкіл учителями й самими учнями визначалися потреби, труднощі й можливості виховання як окремими країнами, так і в усьому світовому співтоваристві. За час більш як сорокарічного

існування Асоційовані школи накопичили дуже цінний колективний досвід і досягли значних результатів у справі виховання школярів у дусі миру і дружби між народами, поваги до історичних традицій і культури інших національностей, сприяли широкому поширенню цього досвіду в системах освіти своїх країн.

Асоційовані школи – невід’ємна частина національних систем освіти. Їх вступ в ЮНЕСКО відбувається за поданням компетентних національних органів. Беруться до уваги накопичений у даному навчальному закладі досвід, кваліфікація педагогічного колективу, виявлена ним ініціатива. За програмою Асоційованих шкіл можуть працювати, по суті, всі школи, хоч у саму САШ, звичайно, входять тільки деякі з них. Вступ у систему не дає навчальному закладові ніяких додаткових прав, а навпаки, накладає додаткові обов’язки. Ось чому керівники і викладачі цих шкіл, як правило, ентузіасти своєї справи.

Проект Асоційованих шкіл ЮНЕСКО, полягає в створенні міжнародної мережі відповідних закладів освіти, спеціально націлених на виховання молоді в дусі миру, толерантності і міжнародного взаєморозуміння. Цей проект знайшов підтримку і популярність у багатьох країнах. Зараз ця мережа нараховує понад 7000 шкіл у 173 країнах – членах ЮНЕСКО. Україна до цього проекту приєдналася в 1971 році і на сьогоднішній день у ній нараховується 38 Асоційованих шкіл ЮНЕСКО.

Одним із таких навчальних закладів є ліцей міжнародних відносин № 51 м. Києва. Міжнародною, проектно-пошуковою, гуманітарною діяльністю ліцей займається ще з 50-х років. А з 1997 року учні цього навчального закладу беруть участь у міжнародних проектах ЮНЕСКО, всеукраїнських конференціях асоційованих шкіл, відзначають календарні дати ООН, разом з педагогічним колективом обмінюються з іншими навчальними закладами досвідом своєї діяльності на ідеях миру і толерантності.

Школярі виховуються в дусі ідей мирного співіснування держав з різним суспільним ладом, їм прищеплюється повага до прав і свобод людини, непримиренне ставлення до війни, національного і расового розмежування.

М.І. Владимиров відзначає: “В останні роки поступово формувався новий підхід до Асоційованих шкіл як до наукових лабораторій, центрів пошуку і поширення нових форм, методів і

змісту виховної роботи в душі миру, роззброєння, поваги до прав людини і прав народів” [15, 15]. Боротьба за мир, проти гонки озброєнь на Землі і в космосі вимагає об’єднання всіх людей доброї волі, активізації програм і проєктів, спрямованих на зміцнення миру і росту довір’я між народами. Школа може багато зробити в цій священній боротьбі за життя на планеті.

П.М. Таланчук розкриває свою точку зору на виховання учнівської молоді в душі миру. Він розробив орієнтовну концепцію дослідження, аналізуючи таке поняття, як “інтерсоціальне виховання” [109, 18-24].

Головне в формуванні людської свідомості – виховання. Доля дітей, а однаковою мірою і майбутнього всього людства, вирішальним чином залежить від сформованості інтерсоціальних якостей. Люди, які виховані в душі таких цінностей, які зробили їх своїм надбанням, світоглядом, не зможуть зробити того, що може зашкодити людству. Інтерсоціальне виховання – важлива умова необоротності світового прогресу, який розпочинається в міжнародних відносинах, дає надії на мир усім людям на Землі.

В інтерсоціальному вихованні П.М. Таланчук виділяє декілька специфічних напрямків.

1. Виховання молоді в душі єдності людського роду, озброєння її системою наукових знань про те, що людина – це вища форма вияву життя на Землі і, отже, вища цінність.

2. Виховання поважного ставлення до інших націй, народностей, етнічних груп, почуття солідарності та спільності інтересів, розуміння історичної взаємообумовленості розвитку культур інших народів, відповідальної поведінки за збереження і розвиток культурних цінностей, створених народами світу.

3. Виховання моральної неприйнятності війн як засобу вирішення міжнародних проблем.

Питання толерантності, терпимості та взаємоповаги відображені в працях Н.К. Пастушенка, П.П. Степанова, О.В. Швачко.

Толерантність це не те саме, що терпіння чи терпеливість. Якщо терпіння виражає частіше всього почуття чи дію з боку того, хто відчуває біль, насилля чи інші форми негативного впливу, то терпимість містить у собі повагу чи визнання рівності інших і відмову від домінування чи насилля.

На нашу думку, цей висновок є необхідним на сьогодні і відповідає певним вимогам у вихованні учнівської молоді на принципах толерантності.

П.П. Степанов розкриває свою точку зору на виховання учнівської молоді в дусі толерантності. Він розробив орієнтовну концепцію дослідження навчальних та правових занять. Адже школа здатна стати для дітей школою ненасилля, свободи, толерантності. Ці заняття якраз і передбачають створення умов для орієнтації дітей на цінності ненасилля, справедливості як характерну основу поведінки в соціальних конфліктах і принцип конструктивного вирішення [106, 95].

Основні принципи толерантності мають чимало точок дотику з ідеями гуманістичної психології, особливо коли розглядати і осмислювати суть особистості.

У статті **О.В. Швачко** “Толерантність як психолого-соціальний феномен” автор дає визначення поняття “толорантність”. Це є новий формотворчий напрямок загальної педагогічної теорії і практики, у завдання якого входять:

- дослідження процесів виховання й освіти різних вікових груп;
- створення умов саморозкриття і самореалізації особистості;
- формування особистої відповідальності кожного за свої дії та вчинки [118,43].

О.В. Швачко зазначає, що толорантність означає своєрідну діяльнiсну установку, а не пасивність навіть на рівні споглядання подій соціальної реальності, адже йдеться лише про різні форми внутрішнього чи зовнішнього зусилля для досягнення злагоди. Така гармонія стає наслідком благородних цілей життя й діяльності людини, спрямованих на користь своїм близьким і державі.

Проаналізувавши це питання, ми зробили висновок, що названі напрямки в своєму загалі розкривають змістовні сторони інтерсоціальної активної особистості. Вони визначаються структурою загальнолюдських цінностей і виховними завданнями, пов’язаними з сучасним рівнем розвитку світового співтовариства, а тому мають безпосереднє відношення до педагогіки миру.

В.Г. Маралов і В.А. Сітаров виділяють таке поняття, як “педагогіка ненасильства”, яка є складовою частиною педагогіки миру. Одним з її основних завдань є поширення миротворницьких

ідей серед молоді, виховання гуманізму і миролюбства, розуміння того, що війна не здатна вирішити складні протиріччя і конфлікти.

Учені характеризують такі основні ознаки педагогіки ненасильства.

1. Педагогіка ненасильства – це рух прогресивних педагогів, які виступають проти різних форм примусу, приниження людської гідності, це реалізація нових ідей в освіті й вихованні, які мають за мету формування творчої, соціально активної особистості, котра буде своє життя на основі довір'я, миру і справедливості, співробітництва і взаєморозуміння.

2. Педагогіка ненасильства – це гуманізм у дії, який ґрунтується на принципі особистого підходу і виступає за гуманізацію всіх відносин, заперечує пригнічення, проголошує співробітництво.

3. Педагогіка ненасильства – це найблагородніша форма боротьби за мир, за таку економічну й соціальну перебудову суспільства, яка б сприяла розквіту творчих сил людини, становленню її особистості. Ось чому вона виступає за гуманізацію соціального середовища, усіх засобів виховання, формування особистості самого педагога, здатного втілювати всі ці ідеї в життя, у реальну практику навчання і виховання юні на ідеях миру і взаєморозуміння.

В.Г. Маралов і В.А. Сітаров наголошують на головному: без консолідації сил добра, справедливості, гуманізму насильство саме по собі не зникне. За це слід боротися найрішучішими і найгуманнішими засобами. Мирне співіснування, міжнародне співробітництво, запобігання війн, прагнення до взаєморозуміння сьогодні залежать від колективних та індивідуальних зусиль усіх народів земної кулі [74, 140-158].

Без сумніву, для того, щоб розробити свою систему виховання на ідеях миру, толерантності та взаєморозуміння, знайти нові ефективні методики роботи, важливо взяти до уваги досвід не лише вітчизняний, а й зарубіжний.

У зв'язку з цим цікавим, на нашу думку, актуальним є дослідження проблем виховання толерантності американського психолога **Г. Оллпорта**.

Саме поняття “толерантність” він визначив за допомогою таких тез:

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – це:

- співпраця, дух партнерства;
- готовність приймати чужу думку;
- повага людської гідності;
- прийняття іншого таким, як він є;
- здатність поставити себе на місце іншого;
- повага права бути іншим;
- визнання різноманіття;
- визнання рівності інших;
- терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки;
- відмова від домінування, заподіяння шкоди і насильства [118, 7].

Отримавши визначення “толерантності”, ми стикаємось із новим запитанням: якими рисами повинна бути наділена толерантна людина? Відповідь на це питання ми знаходимо теж у дослідженнях Г. Олппорта. Він визначив основні особистісні риси толерантної людини. Це:

- знання самого себе;
- захищеність;
- відповідальність;
- потреба у визначеності;
- орієнтація на себе - орієнтація на інших;
- схильність до порядку;
- здатність до емпатії;
- почуття гумору [118;7].

У США основний акцент робиться на виховання поваги до людських відмінностей, турботи про членів сім’ї, товаришів і найближчу спільноту, відповідальності перед собою і всім людством, довіри і громадської гідності. Це лягло в основу психолого-педагогічних спостережень американського вченого *Дороті Нольте*. У результаті цих спостережень він зробив висновки, не зважаючи на які неможливо при розробці основних шляхів виховання толерантності у підростаючого покоління. Найважливішими серед них є такі:

1. Якщо діти живуть в умовах ворожнечі, вони вчаться насильства;
2. Якщо діти живуть із визнанням, вони вчаться дружелюбності;

3. Якщо діти живуть в умовах толерантності, вони вчаться толерантності [106].

Підсумовуючи вищесказане і враховуючи важливість згаданих досліджень, ми вважаємо, що для результативності виховної роботи, спрямованої на формування толерантної особистості, педагогові необхідно взяти до уваги такі положення:

- сприймати дитину такою, яка вона є;
- поважати особистість учня;
- ні за яких обставин не принижувати гідності дитини;
- пам'ятати: кожен має право на помилку, кожен має право на свою думку.

Не менш актуальним є досвід виховання молоді на засадах толерантності в Російській Федерації. У цій країні діє програма Міністерства освіти Російської Федерації під назвою “Формування установок толерантної свідомості і профілактика екстремізму в російському суспільстві”. У рамках цієї програми МОРФ, Російська академія освіти і Московський психолого-соціальний інститут наприкінці 2002 року видали книгу “Толерантна свідомість і формування толерантних взаємин (теорія і практика).” Ця книга являє собою узагальнення результатів роботи як науковців, які досліджують проблеми толерантності, так і практиків, перш за все вчителів. Вона містить у собі матеріали, які розкривають методологічні аспекти організації і принципи формування толерантної свідомості; основні особливості виховання толерантності в сучасних умовах, форми організації виховного процесу, значення уроку як засобу виховання толерантних взаємин.

Вихід цієї книги – важлива подія, особливо, якщо враховувати її методично практичну спрямованість. Вона, без сумніву, є хорошим посібником для шкільного загалу, для вчителів і науковців.

В Україні, на жаль, існує недостатня кількість матеріалів з розробки проблем толерантності, толерантної педагогіки, хоча й є (як уже зазначалось) чимало позитивних напрацювань у досвіді роботи вихователів, учителів, викладачів, науковців, досягнення яких необхідно вивчати, узагальнювати й поширювати.

Одним із перших, хто зацікавився проблемами толерантності в Україні, були працівники Інституту соціології НАНУ. У квітні 1992 року з метою аналізу проблеми національних відносин в

Україні, було проведено дослідження, яке дало змогу виміряти рівень національної толерантності як основи міжнародної поведінки. Отримані дані свідчили, що соціально-психологічна основа демократичного розвитку не така вже й благополучна, як це виглядало на перший погляд. По-перше, населення України характеризується значно нижчим рівнем толерантності стосовно всіх національностей, ніж, наприклад, населення США. По-друге, результати моніторингу виявляють у край несприятливу тенденцію зростання відчуження населення України практично від усіх національностей.

З 1994 року цю методику (школа “соціальної дистанції” Богардуса) включено до щорічного моніторингу Інституту соціології НАНУ.

Дослідженням проблем полікультури і толерантності в системі освіти займається **Е. Антипова**. Її дослідження стосуються проблем багатокультурної, толерантної освіти і виховання в Криму в рамках розробленої програми “Громадянська освіта в Україні”, що діє відповідно до міжнародного проекту “Освіта для демократії”.

Цікавим і актуальним є досвід оволодіння засадами толерантності у студентському середовищі, висвітлений у статтях **Л.А. Завірюхи**, кандидата педагогічних наук, доцента Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”. У своїх статтях Л. Завірюха розкриває сутність толерантності, освітні проблеми виховання толерантності. Стосовно останнього вона зазначає: “Брак досвіду, культури спілкування, незнання причин міжкультурних і людських розходжень породжують нетолерантність. Єдиний спосіб протистояти цьому – підняти культурний і освітній рівень” [33, 79]. Говорячи про проблеми виховання, Л. Завірюха розкриває і методико-теоретичні засади виховної роботи з питань толерантності. На її думку, щоб оволодіти засадами толерантності, передусім слід зробити власний аналіз її основних передумов, які перелічені у поданій нижче таблиці (див. таб. 1.1.).

Таблиця 1.1

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ				
Самопізнання і пізнання іншого, рефлексія	Самооцінка власного інтелекту, взаємин з іншими	Базові знання труднощів, бар'єрів у спілкуванні та вміння їх подолати	Освіта. Культура. Такт як визначальна риса інтелегентної людини	Наслідування найкращих зразків у спілкуванні, взаєминах, манері поведінки

Самопізнання і пізнання іншого, рефлексія. Внутрішній діалог є найважливішою передумовою спілкування з іншими. Втрачаючи його, люди відособлюються одне від одного й усамітнюються. Пізнання людиною самої себе необхідне, зокрема, для корекції власної поведінки – як у складних, кризових ситуаціях, так і в повсякденному житті. Про важливість самопізнання говорили і Г. Сковорода, і В. Романець, і М. Бердяєв.

Самооцінка власного інтелекту, взаємин з іншими. Від самооцінки залежать взаємини людини з її оточенням, її самокритичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Фахівці вирізняють три основні види самооцінки: занижену, завищену й адекватну. Після самоаналізу важливо визначити власні шляхи для самовдосконалення. Оцінюючи своє “я”, порівнювати себе потрібно з іншими. Однак не з тими, хто гірший, а з тими, хто кращий за вас.

Базові знання труднощів, бар'єрів у спілкуванні та вміння їх долати. Самовдосконалювати свій потенціал у спілкуванні – це означає будувати свої взаємини з іншими на принципах взаєморозуміння, співпраці, щиро і зацікавлено спілкуватися, співпереживати чужим почуттям.

Говорячи про проблему знання труднощів у спілкуванні та вмінні їх долати, варто, на нашу думку, відзначити книгу ***Р. Безпальчої*** “Шляхи мирного розв’язання конфліктів у школі” [7, 104].

Ця книга містить методичні поради, рекомендації, спрямовані на те, щоб навчити дитину жити по-новому – за законами толерантності, поважаючи думки тих, хто мислить по-іншому, уміти спілкуватися з ними, розв’язувати конфліктні ситуації цивілізовано, мирним шляхом.

Освіта. Культура. Такт як визначальна риса інтелігентної людини. Бажання пізнавати, прислуховуватися, придивлятися до здобутків освіти і культури – запорука утвердження толерантності. Демократична освіта – це освіта без упереджень і стереотипів, це – партнерство, поступливість з обох сторін, співпраця та взаєморозуміння.

Наслідкування найкращих зразків у спілкуванні, взаєминах, манері поведінки. Прикладом для наслідування можуть бути відомі вчені, учителі, артисти, просто знайомі люди, які справили на вас незабутнє враження своїми вчинками, спілкуванням, манерами, і якщо їх авторитетом можна по-справжньому пишатися.

Виховання поваги до прав і свобод особистості, до прав соціальних та етнічних груп набуває сьогодні особливої актуальності.

А.Ю. Головатенко розглядає цей аспект педагогіки миру в рамках правового виховання школярів і молоді.

Він вважає, що чітке уявлення про юридичну рівноправність усіх націй, народностей, етнічних груп допоможе школярам усвідомити й ідею самотності кожного етносу, і принцип самовизначення, скласти початкову думку про національні особливості права, відчуті необхідність поєднання прав особистості і прав народу.

Ознайомлення учнів з основними документами міжнародного права, перш за все, Декларацією про права людини ООН, повинні стати тим орієнтиром, який допоможе людині зі ще не сформованою правосвідомістю зіставляти закони своєї країни із загальнолюдським правовим ідеалом.

“Саме на такій основі, – стверджує А.Ю. Головатенко, – можна сформулювати в школярів – майбутніх активних громадян суспільства – готовність до діалогу та шире прагнення до громадянського миру в усіх суверенних державах, до співробітництва з будь-якими конструктивними силами в світі” [20, 81-82].

Проблема виховання національної самосвідомості в школярів, а також поваги до прав народів іншої національності перебуває в полі зору відомого українського педагога **О.В. Сухомлинської**. В одній зі своїх статей вона відзначає: “Кожен учень, до якої б національності він не належав, повинен бути громадянином своєї держави, усвідомлюючи в той же час свою відповідальність і за долю всієї планети. Ось чому патріотичне виховання сьогодні – це формування

перш за все громадянськості, політичних державотворчих рис характеру, а також відповідальності, поваги до закону, працелюбності, людяності: це виховання в душі національних пріоритетів, національної самосвідомості як органічної частини загальнолюдських цінностей, високої моралі, гуманізму, любові до праці” [108, 6].

Це твердження є сьогодні актуальним. Виховання почуття миролюбства, гуманізму, національної самосвідомості, поваги до інших народів, починаючи ще з юного віку, стає запорукою майбутнього миру на благо всього людства і планети Земля.

Історичні аспекти педагогіки миру, питання мирної конфліктології, подолання стереотипів у вихованні досліджує *Є.С. Соколова* [105, 129-138].

Останнє, на нашу думку, є одним із важливих напрямків виховної миротворчої роботи. Потрібно навчити дітей уміння вирішувати будь-які конфліктні ситуації не з позиції сили, а мирним шляхом, допомагати школярам установлювати дружні контакти зі своїми однолітками, які мешкають в інших державах, формувати шанобливе, миролюбне ставлення до культури народів цих країн.

Роль гуманітарних дисциплін у вихованні школярів у душі миру проаналізували в своїх працях Л.Н. Алексашкіна, Л.М. Ванюшкіна, С.І. Метліна.

Л.Н. Алексашкіна розкриває “панораму знань”, яка є в шкільних гуманітарних предметах /історія, література, мова, суспільствознавство/ і пропонує декілька нових підходів у вихованні дітей у душі миру і взаєморозуміння за допомогою даного циклу предметів [1, 53-57].

Л.Н. Алексашкіна вказує на:

- системний підхід до виховання школярів в душі миру та взаєморозуміння: а/ від початкових до старших класів; б/ у взаємодії всіх предметів;

- розкриття різноманітності і суперечності світу, своєрідності історичних шляхів, пройдених народами, їх внесок у світову культуру, цінності творчої діяльності людини;

- роз’яснення антигуманної, антилюдської суті війни;

- виховання школярів майбутніми громадянами свого краю, країни, світу, які усвідомлюють значення гуманістичних загальнолюдських цінностей і прав і активно їх захищають.

На думку педагога, суттєве значення для формування на основі отриманих знань власних позицій і переконань школярів мають такі педагогічні прийоми:

- розгляд названих вище питань як на загальному, глобальному “макрорівні”, так і на “мікрорівні” – на близькому учням матеріалі навколишньої дійсності;

- використання в навчанні актуальної сучасної інформації, яка викликає в учнів особливий інтерес, почуття причетності до подій, що відбуваються в світі;

- створення проблемних, альтернативних ситуацій, які вимагають від учнів вибору, прийняття рішення, уміння обґрунтувати свою точку зору.

У сучасному світі, який має складний, різноманітний характер, повний суперечних тенденцій, проблема навколишнього середовища набула глобального масштабу. Вона порушує самі основи існування цивілізації і щільно пов’язана з рухом народів за мир, із запобіганням ядерній війні, здатної призвести до екологічної катастрофи та змести рід людський із Землі.

Одним із переконливих прикладів міжнародного співробітництва діячів освіти з цієї актуальної проблеми педагогіки миру є міжнародний педагогічний проект “*Перспективи виховання в дусі екології і співробітництва*” /Р.Е.А.С.Е/ /МИР/, який запропонувала і яким керує професор університету Осло Єва Нордланд.

Учасники проекту – педагоги Норвегії, Канади, США, Росії спільно розробляють основи нової педагогіки, яка покликана до життя епохою нового світогляду й орієнтує освіту і виховання на такі цінності, як мир, екологічно чисте навколишнє середовище і тісно пов’язане з цим співробітництво всіх людей Землі.

Свій значний внесок у розробку проблеми зробили відомі вчені-педагоги А.Ю. Головатенко, Г.С. Ковальова, В.С. Мітіна, а також зарубіжні вчені Єва Нордланд /Норвегія/, С’юзен Ахерн /Канада/, Роберт Зубер /США/, Бетті Ріордан /США/, Віллард Джекобсон /США/.

У статті “Пізнаючи наш шлях у майбутнє” *Бетті Ріордан* ясно формулює основні завдання Проекту виховання в дусі екології і співробітництва – Р.Е.А.С.Е.

“Основні наші завдання – надати конкретні риси уявленням про миролюбне і справедливе суспільство, яке поважає права людини

і захищає природне середовище, а також виховувати в людях готовність створити, а потім зберегти подібний суспільний лад.

Ми намагаємося перейти від формування в підростаючого покоління уявлень про небезпеки, які ховають в собі війни, несправедливі суспільні відносини та руйнування природи, про засоби запобігти цим небезпекам – до становлення знань про переваги і конкретні форми здійснення миру, справедливості, екологічної рівноваги, про їх взаємозв'язки, про шляхи наближення до мирного стану суспільства” [95, 32-33].

Питанню виховання учнівської молоді в дусі миру і формування гуманної миролюбної особистості приділяють увагу не тільки педагоги, а й філософи та психологи.

Філософська природа виховання в дусі миру деякою мірою розкрита в книзі відомого філософа *О.С. Канто* “Філософія миру: джерела, тенденції, перспективи”.

Він відзначає основні завдання нових підходів у розкритті поняття “міжнародне виховання”, яке в багатьох параметрах збігається з миротворчим.

1. Міжнародне виховання повинно бути спрямоване на те, щоб закласти у свідомість кожного, особливо молодій людини, високі моральні устої, які дозволять їй розуміти навколишній світ і знаходити в ньому своє місце.

2. Міжнародне виховання може сприяти або створювати нові можливості для людини жити в мирі на основі довір'я, поваги до міжнародного співтовариства в цілому і до кожного народу окремо.

3. Міжнародне виховання сприяє розвитку міжнародного взаєморозуміння, співробітництва та миру, поваги прав людини і основних свобод, сприяє створенню громадської думки, спрямованої на зміцнення безпеки та роззброєння.

4. Міжнародне виховання забезпечує усвідомлення важливості й актуальності глобальних проблем, причини їх виникнення, наслідків і взаємозв'язків [49, 431].

У вирішенні загальних комплексних завдань виховання на ідеях миру поряд з педагогікою та іншими суспільними науками включається психологія.

Заслужують на увагу психологічні проблеми процесу виховання молоді, зокрема підлітків, у дусі миру і взаєморозуміння, які розробила *О.В. Шорохова* [121, 13-17].

В її статті “Виховання в душі миру” розглядаються питання формування світогляду, уявлень про мир, про ядерну загрозу, проаналізовані шляхи та засоби підвищення ефективності виховання в душі миру, даються результати емпіричних досліджень, установок, стереотипів, образів у дітей щодо миру, війни, оцінки дій своєї країни та інших країн. Основними об’єктами виховання в душі миру О.В. Шорохова вважає особистість, малі та великі спільноти людей /малі групи, професійні спільноти, нації, класи і т.п./.

Суб’єктами виховання в душі миру є школа, сім’я, громадські організації, а також засоби масової інформації.

В організації виховання в душі миру всі форми впливу об’єднуються за трьома напрямками, які реалізуються через:

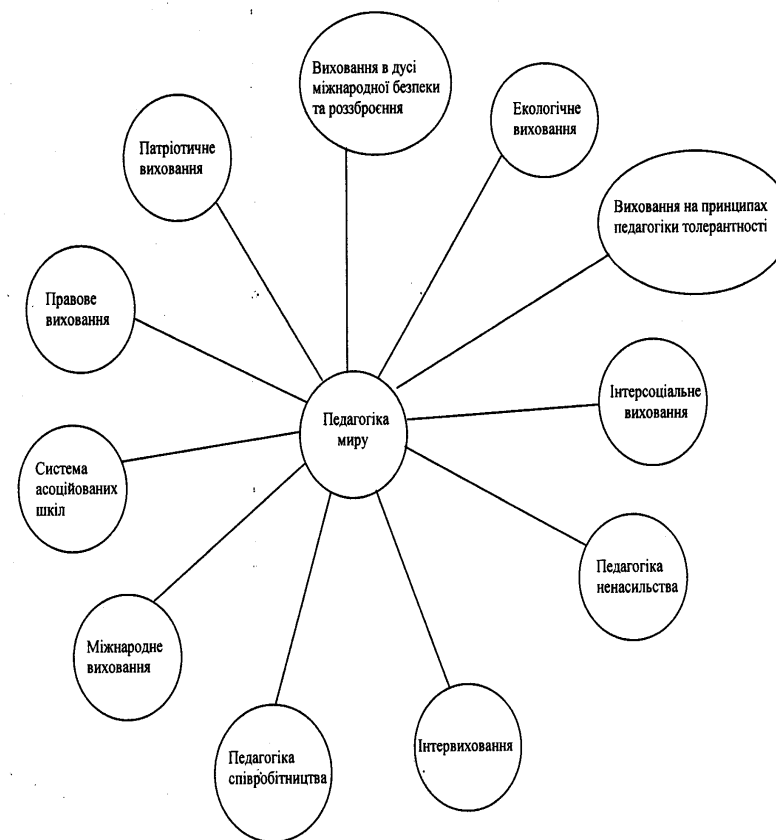
- а/ вплив безпосереднього соціального оточення;
- б/ безпосереднє отримання інформації;
- в/ особистий досвід.

Розглянувши різні концепції і підходи вчених з педагогіки миру, ми спробували дати наше бачення щодо цього поняття та визначення його складових частин і зобразили це схематично в круговій діаграмі №1.

Сьогодні, як ніколи раніше, створюються більш широкі можливості для розвитку сучасних теоретичних і практичних підходів до переосмислення миротворчого виховання, до здійснення його відповідно до потреб розвитку держави і світового співтовариства.

Досліджуючи процес виховання підлітків на ідеях миру в позакласній роботі, ми намагалися визначити оптимальні шляхи, нові підходи в розробці цієї актуальної проблеми.

Педагогіка миру та її складові частини

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ НА ІДЕЯХ МИРУ

2.1. Клуби миру як важливий засіб виховання підлітків на ідеях миру

Особливу актуальність проблема виховання учнівської молоді на ідеях миру, зокрема учнів середньої вікової групи, набуває в сучасний період історії людства, коли без усвідомлення виховання в дусі миру, взаєморозуміння, міжнародного співробітництва неможливе вирішення найважливіших проблем людського співтовариства.

Крім позакласної роботи, спрямованої на усвідомлення підлітками суті і значення виховання на ідеях миру, надзвичайно важливо конкретизувати їх розуміння даної проблеми, загострити увагу школярів на засвоєння основних понять щодо миролюбної політики незалежної держави України, підняти рівень їх теоретичної і практичної підготовки в миротворчій діяльності. Тому в своїй роботі з виховання учнів середнього шкільного віку на ідеях миру ми особливу увагу в усіх видах і формах цієї роботи приділяли вивченню таких питань:

- участь школярів у миротворницьких акціях, пояснення їм суті таких основних понять, як мир і війна;
- активізація прагнення учнів до збереження миру на планеті, гуманного, толерантного, милосердного ставлення до своїх рідних та близьких, до ровесників іншої національності;
- виховання в дітей почуття любові до своєї Батьківщини і гордості за неї, навчання захисту рідної держави, шанування національного легендарного минулого і сьогодення України.

Отже, у зв'язку з багатоаспектністю дослідницької проблеми є доцільним у даному параграфі розглянути форми та методи, які застосовувалися нами на практиці з виховання учнів середньої загальноосвітньої школи в дусі миру в позакласній роботі.

Як уже відзначалося, серед підлітків велика кількість тих, хто прагне до практичних дій із вирішення проблем виживання людства в життєвих реаліях. Тому зростає роль сучасної школи не тільки з формування в учнів планетарного світогляду, розвитку миротворницьких навичок, почуття об'єднання зусиль на

утвердження миру та злагоди між народами, але й у втіленні в конкретну діяльність цього морального настрою юні.

Виховання школярів на ідеях миру є одним з основних завдань, яке повинно вирішуватись у всіх видах діяльності, зокрема позакласній. Успішне вирішення цього завдання потребує нових форм і методів роботи, а також обов'язкової актуалізації її змісту, відходу від стандартних, формальних прийомів роботи, які ствердилися, на жаль, у позакласній роботі школи в роки застою.

Сучасне суспільство вимагає вдосконалення і зовсім іншого підходу до процесу виховання учнівської молоді на ідеях миру в позакласній роботі, примушує шукати і створювати нові, цікаві для дітей форми й оптимальні методи виховної роботи у нових соціально-економічних умовах.

Виховання в душі миру має на меті створення умов саморозкриття і самореалізації особистості, формування особистої відповідальності кожного за свої дії та вчинки.

Цей важливий процес не є короткочасним актом педагогічного впливу, а цілеспрямовано формується під час реалізації всіх напрямків багатопланової системи виховання.

З метою виховання підлітків у душі миру в позакласній роботі середньої загальноосвітньої школи нами була розроблена методика дослідження, під час упровадження якої були апробовані, відібрані й опрацьовані різні форми й методи роботи з формування в школярів такого емоційного та мотиваційного підходу до перерахованих вище аспектів, які спонукали б їх до здійснення практичної миротворницької діяльності.

При проведенні формотворчого експерименту весь комплекс заходів ми умовно поділили на три групи:

1-а група – заходи, які спрямовані на роз'яснення суті проблем виховання на ідеях миру /бесіди, зустрічі зі спеціалістами з питань державної політики, народними депутатами, ветеранами Другої світової війни, офіцерами та солдатами Армії України, учасниками ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС; інформаційні програми з проблем збереження миру, перегляд теле/радіо передач/;

2-а група – заходи, що забезпечують осмислення й оцінку подій, які відбуваються, з точки зору виховання на ідеях миру, сприяють активізації розумової діяльності й формують уміння

висловлювати свої думки, відстоювати погляди в спорах з опонентами /диспути, ринги з питань політики, “круглі столи”, рольові ігри, захист рефератів, уроки миру, прес-конференції, вечори поезії, конкурси, усні журнали/;

3-я група – заходи, які потребують вибору поведінки, сприяють реалізації отриманих знань у конкретній діяльності /проведення благодійних концертів, аукціонів миру з перерахуванням коштів у Фонд миру, дитячі будинки, допомога хворим, літнім людям, участь у проведенні всеукраїнських та міжнародних миротворчих та природоохоронних акцій/.

Весь комплекс перерахованих вище заходів упроваджувався під час роботи шкільних клубів миру. Сам принцип організації роботи таких клубів найбільш адекватно відображає вікові та інтелектуальні особливості підлітків, які прагнуть до самовиразу, політичної й соціальної активності, самостійності у своїй діяльності. Це явище є закономірним, оскільки в творчій діяльності клубу прийнятні самодіяльність, творчість та ініціатива його членів. Однак, як свідчать дані дослідників і наш досвід експериментальної роботи, діяльність клубів протікає успішніше лише під керівництвом педагогів. Тому керівниками клубів миру були призначені вчителі. При цьому надзвичайно важливо ліквідувати авторитарний стиль педагогічного керівництва, який, на жаль, ще нерідко зустрічається в учителів. Не слід проявляти надмірну опіку над діяльністю клубівців з боку педагогів і керівництва клубів, бо це може призвести до послаблення інтересу підлітків до діяльності клубу, викликати в них негативне ставлення до доручень і т.п.

Під час дослідно-експериментальної роботи ми прагнули до того, щоб педагогічний характер керівництва клубами миру забезпечувався шляхом розвитку й удосконалення організаторської, виховної і стимуляційної функцій діяльності клубу.

Удосконалення **виховної функції** сприяло тому, що клуб перетворився в носія певних морально-політичних переконань, цінностей.

Розширення **функції стимулювання** забезпечило формування цінносних орієнтирів на глобальні проблеми виживання людства, суспільно значущих мотивів миротворницької

діяльності та інтересів членів клубу, регулювання їхньої поведінки, коректування взаємовідносин.

Вплив клубу, з одного боку, підсилив масовий характер, а з другого, забезпечив індивідуалізацію виховного процесу на ідеях миру. Педагогічний характер керівництва діяльністю клубу забезпечувався також підбором найбільш відповідних побажань і потребам підлітків умов і рівня роботи, яка формується діяльністю клубу.

Як показує досвід нашої експериментальної роботи, на першому етапі діяльності клубу миру основне завдання педагога - допомогти клубівцям у визначенні системи органів управління клубу, перспективному плануванні його роботи, допомога підліткам в організації та проведенні заходів, вправне і тактовне коректування їхніх стосунків.

На другому етапі – збагачення діяльності клубу й активізація його функціонування, тобто вдосконалення й уточнення цілей, завдань, змісту, форм роботи з урахуванням рівня розвинутої конкретного клубу.

На третьому етапі головним завданням педагога було активне залучення підлітків до миротворчої діяльності клубу. З цією метою вчителі залучалися до планування роботи клубу, складання його положення, статуту. Велике значення має комунікативна діяльність педагога, тобто діяльність із встановлення безконфліктних стосунків з підлітками. Від ставлення школярів до педагога залежить у подальшому успішне керівництво їхньою діяльністю.

На четвертому етапі предметом турботи педагога був розвиток і вдосконалення контрольної і регулювальної функцій клубу щодо особистості кожного підлітка. Педагог на цьому етапі виступав у ролі консультанта, надаючи клубу допомогу в розподілі доручень, обов'язків, виконанні планів. Він контролював також виконання запланованих заходів, коректував у випадку необхідності внутрішньокolleктивні стосунки, тобто створював педагогічні умови для активної діяльності клубу.

Експериментальний досвід свідчить, що педагог може успішно будувати позакласну роботу з виховання підлітків на ідеях миру і зокрема діяльність клубів миру, лише володіючи глибокими знаннями особливостей інтелектуального й емоційного розвитку учнів середнього шкільного віку, чітко уявляючи собі специфіку

виховного процесу підлітків на ідеях миру. Для цього педагоги повинні вивчати погляди, переконання, настрої, мотиви миротворчої діяльності учнів, їх ставлення до подій, які відбуваються у світі, інтереси, почуття, рівень розвитку свідомості та поведінки.

З цією метою під час експерименту педагогам була запропонована методика вивчення і виявлення рівня формування вихованості підлітків на ідеях миру, яка включала програму спостереження за членами клубу в період підготовки й проведення заходів, розробку бесід, анкетування, тестування, програму вивчення поведінки підлітків у процесі спеціально створених /у тому числі експериментальних/ і природних ситуацій.

Виявляється, що спиратися на запропоновані анкети, програми спостережень за підлітками, картку обміну і контролю за виконанням членами клубу миру завдань і доручень доцільно на всіх стадіях роботи клубу, починаючи з моменту його існування.

Під час експерименту особлива увага приділялася тематичному напрямку роботи клубів миру.

Клуб миру являє собою об'єднання секцій, які працюють за напрямками, враховуючи інтереси школярів, а саме:

1. Секція “Діти – за мир! Діти – проти війни!” /миротворницька діяльність/.
2. Секція “Діти – за мир! Діти – за врятування Землі!” /природоохоронна діяльність/.
3. Секція “Всі ми діти твої, Україно!” /міжнаціонально-культурна діяльність/.
4. Секція юних дипломатів.
5. Секція перекладачів та вивчення іноземних мов.
6. Секція журналістів-юнкорів, фотокореспондентів.
7. Секція філателістів.
8. Секція нумізматів.

У всіх школах, де проводиться формотворчий експеримент, існують клуби миру: “Надія” СШ № 4, “Юний дипломат” СШ № 8, “Мальви” СШ № 11, “Пліч-о-пліч” СШ № 12, “Земляни” СШ № 23, “Голуб миру” гуманітарної гімназії, “Промінь” спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови “Центр Надії” м. Рівного; клуб миру “Меридіан” СШ № 47 м. Луганська; “Школа миру” СШ № 211 м. Києва; клуби сільських шкіл Костопільського, Сарненського, Березнівського, Рокитнівського районів Рівненської області.

Модель загальної структури організації позакласної роботи середньої загальноосвітньої школи з виховання підлітків на ідеях миру зображена на схемі 2.1, а конкретна структура шкільного клубу миру „Промінь” спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови „Центр Надії” м. Рівного (керівник клубу) – на схемі 2.2.

Схема 2.1

Модель загальної структури організації позакласної роботи середньої загальноосвітньої школи з виховання підлітків на ідеях миру (у рамках роботи шкільних клубів миру)

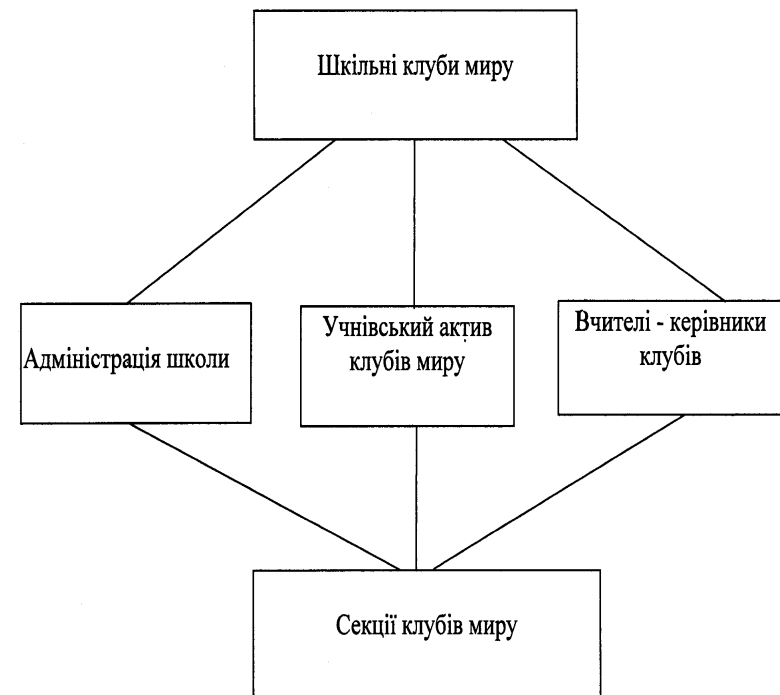
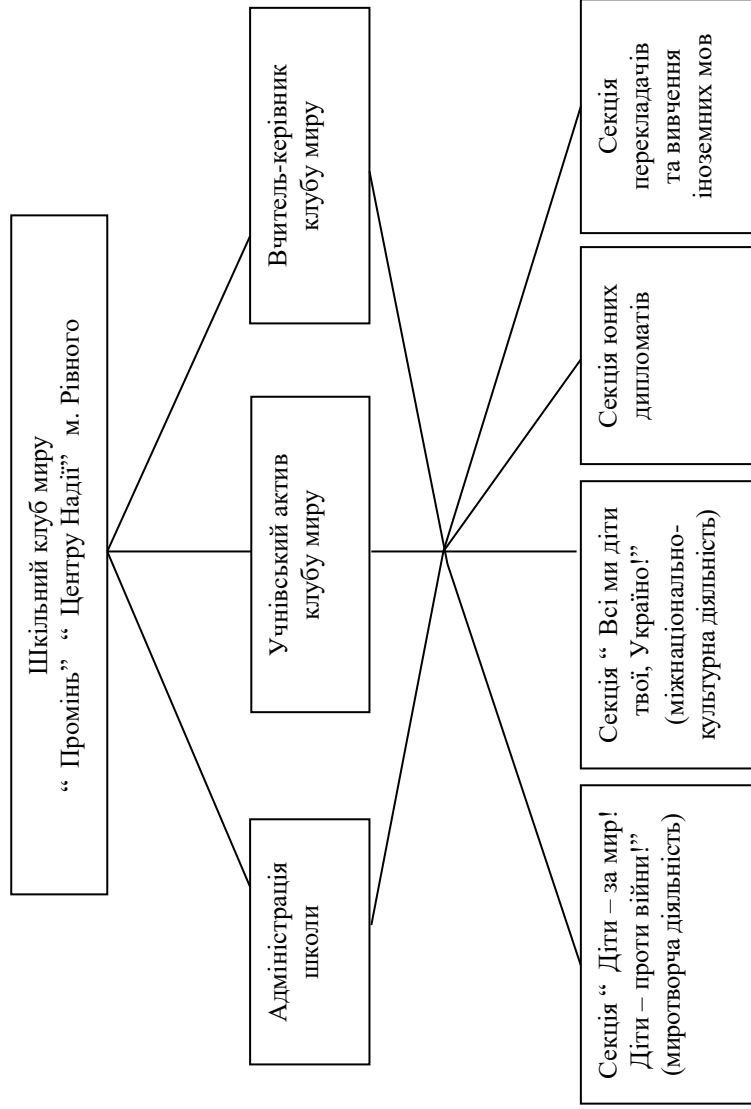

Схема 2.2

Конкретна структура шкільного клубу миру “Промінь”
“Центр Надії” м. Рівного

Заходи першої з вищеназваних груп – бесіди, зустрічі, інформування, які характеризуються певною пасивністю більшості підлітків, котрі беруть у них участь, використовувались, головним чином, на початковій стадії експериментальної роботи. Особлива увага була приділена заходам другої групи, які сприяють осмисленню одержаної інформації, розвитку особистої активності учнів.

Нами були запропоновані і впроваджені такі види роботи: проведення рингів з питань політики, “круглих столів”, прес-конференцій, конкурсів, рольових ігор, тематика яких пов’язана з актуальними проблемами сучасності – збереження миру, довкілля, мирного співробітництва, співіснування народів, гуманного, толерантного, милосердного ставлення одне до одного з опорою на випереджальну інформацію, при підготовці якої використовувалися перегляд телепередач, документальна кінохроніка, слайди дискусійного характеру, які завершувались спорами, дискусіями між підлітками.

На закінчення експерименту перевагу клубам миру віддавали 97,25% підлітків. Це свідчить про ефективність їх роботи з виховання учнів середнього шкільного віку на ідеях миру, плідотворне педагогічне керівництво ними. Таким чином, у сучасній школі діяльність клубів миру є невід’ємною частиною виховного процесу, позакласної роботи.

Спираючись на досвід роботи клубів миру і узагальнюючи його, ми зробили висновки:

1. Лише накопичивши досвід підготовки і проведення різних заходів миротворницької спрямованості, виробивши у підлітків стійкий інтерес до цієї діяльності, можна створити клуб, який досліджує найбільш актуальні проблеми сучасного життя і світу.

2. Дуже важливо добитися, щоб ініціатива в його створенні належала самим учням.

3. Клуб миру повинен стати самостійною організацією учнів, яка відповідає їх потребам, духовним інтересам, сприяє їх вступу до “дорослого життя”.

4. У варіативних формах своєї діяльності клуб може охоплювати більшість учнів школи. Наприклад, у клубі “Юний дипломат” СШ № 8 м. Рівного самі підлітки розробили статут

клубу, в якому визначили мету, завдання, форми роботи, організаційну структуру, права і обов'язки його членів.

5. Як показала практика, найбільш доцільно, коли керівним органом клубу є загальні збори його членів, які вибирають раду клубу, його президента, віце-президента.

Досягненню позитивного результату діяльності клубу також сприяло проведення соціологічних досліджень:

1. На основі анкетного опитування було складено план роботи клубу миру на півріччя, виявлено інтерес підлітків до цієї чи іншої теми.

2. Анкети допомогли підготувати окремі засідання клубів.

3. Різні методи соціальних досліджень /анкети, бесіди, усні опитування і т.п./ дали можливість реально оцінити ефективність роботи клубів.

Як свідчать результати проведеного експерименту, головна умова, яка дозволяє клубам миру справитися з поставленими завданнями, – домогтися інтенсивної, дружньої роботи всіх його членів. Для досягнення цього необхідно враховувати інтереси, думки і побажання всіх членів клубу при плануванні роботи останнього, враховувати вікові, інтелектуальні та індивідуальні особливості клубівців, іти від простих до більш складних форм і методів роботи, які вимагають інтенсивної підготовки і значної інформованості щодо виховання підлітків на ідеях миру /наприклад, від простого інформування на початковому етапі діяльності клубів до дискусій, “круглих столів”, рольових ігор, аукціонів, уроків миру і т.п. на останньому етапі/, підбирати матеріали, які підвищують при цьому інтерес школярів до актуальних проблем виживання людства й емоційно впливають на них. Тільки так можна позбутися формалізму, чисто показової активності, яка розрахована на зовнішній ефект. Тільки так можна домогтися самостійності, глибокого осмислення й оцінки заходів, які проводились.

При врахуванні цих умов клуб миру грає роль своєрідного миротворницького суспільно-політичного центру школи, який організовує й координує роботу з виховання підлітків у дусі миру.

Для досягнення поставлених цілей ми виключили ситуацію, коли одні члени клубу приходять на засідання, щоб “відчитати”, інші – щоб “відсидіти”, а в результаті заходи перетворюються в

“холостий постріл”, велику кількість яких В.О. Сухомлинський вважав основним недоліком виховної роботи в школі. Для запобігання такої ситуації ми з самого початку вирішили завдання, як налаштувати клубівців на сприймання, викликати стійкий інтерес, який дозволяє утримати їх у стані інтелектуальної напруги протягом засідання клубу.

Щоб виховання учнів середніх класів на ідеях миру носило цілеспрямований, систематичний характер, ми в своїй методиці дослідження розробили орієнтовну експериментальну програму його змісту, що дозволило вирішити завдання пізнавального, виховного та методичного характеру.

Пізнавальні завдання: розширення уявлень підлітків про мир, зміщення акцентів з визначення миру як відсутності війни на сприйняття миру всередині себе, у своїй оселі, на планеті, щодо людей іншої національності, до тих, хто живе поруч, усвідомлення дітьми того, що мир – це образ мислення, почуттів, хвилювання, конкретні вчинки, благородна і захоплююча робота, розвиток в учнів інтересу до гострих проблем сучасного суспільства, прагнення посильно брати участь в їх вирішенні.

Виховні завдання: формування моральних якостей миротворця в усьому різноманітті сучасного поняття “мир”. На сьогодні поняття “мир” значно розширило свої рамки. Його зміст полягає у ставленні людей, зокрема підлітків, до глобальних проблем людства, а також до проблем, які стосуються їх безпосереднього оточення (екологічна криза, ядерна війна, міжнаціональні збройні конфлікти, порушення прав людини та ін.). Тому виховна робота на ідеях миру була спрямована нами на формування в підлітків таких якостей характеру, які спонукали б їх до вирішення цих проблем сучасності, зокрема миролюбства, гуманізму, громадянськості, доброзичливості, прагнення до миру, толерантності і взаєморозуміння. Формування зазначених якостей здійснювалося через систему заходів, що включала різні форми виховної роботи на ідеях миру з підлітками.

Методичні завдання: упровадження в практику викладання методів дискусії в процесі проведення рингів з питань політики, “круглих столів”, рольових ігор, конкурсів, конференцій, уроків миру, бесід, вироблення в підлітків навичок творчого мислення під

час рішення поставлених завдань перед клубівцями, поєднання інтелектуальної роботи із впливом на емоційну сферу й уявлення.

Програма апробувалась у клубах миру експериментальних шкіл №№ 4, 8, 11, 12, 23, гуманітарній гімназії, спеціалізованій школі з поглибленим вивченням іноземної мови “Центр Надії” м. Рівного, СШ № 211 м. Києва, СШ № 47 м. Луганська та сільських шкіл ряду районів Рівненської області.

Підхід до програми здійснювався диференційовано, з урахуванням вікових (молодші, середні, старші) та індивідуальних особливостей сучасних підлітків відповідно до їхніх інтересів та духовних потреб.

Подаємо основні види діяльності та форми позакласної роботи на ідеях миру з підлітками за такими основними розділами орієнтовної програми:

1. Формування поглядів і свідомості з проблем миру в молодших підлітків.
2. Розвиток миротворницьких знань і навичок у середніх підлітків.
3. Організація та удосконалення миротворницької діяльності в старших підлітків.

***2.1.1. Зміст виховання підлітків на ідеях миру
в позакласній роботі
(орієнтовна експериментальна програма)***

5 клас. Формування поглядів і свідомості з проблем миру в молодших підлітків

Учні беруть участь у роботі рубрики “Дитяча трибуна за мир”. Знайомляться зі змістом окремих офіційних документів уряду України. Виступають з повідомленнями і обговорюють питання щодо мирних ініціатив Української держави. Переглядають телепередачі /”Перший Президент України Михайло Грушевський”; “Освітній канал для школярів. Історія України”; ”Служу народу України” тощо/ та інформаційні програми /УТН, “Вікна”, “Інтерновини”, “ТСН”, “Вісті”/ і висловлюють свої думки про їх зміст. Беруть участь у читаннях, присвячених пам’ятним та історичним датам України /День

пам'яті Чорнобильської трагедії, День матері, День незалежності України, День Армії України, День Конституції України, Міжнародний день миру, Міжнародний день толерантності, День Перемоги тощо/, визначним діячам України, боротьбі українського народу за свою незалежність. Проводять бесіди про мир. Беруть участь у конкурсах дитячого малюнка “Нам цей мир заповідано берегти”, у конкурсах шкільних поетів “Хай буде мир на всій Землі!”. Знайомляться з місцями бойової слави періоду Другої світової війни. Відвідують підшефні військові частини. Ведуть активне листування з однолітками близького та далекого зарубіжжя. Беруть участь у миротворницьких акціях та в роботі шкільних клубів миру.

6-7 клас. Розвиток миротворницьких знань і навичок у середніх підлітків

Учні продовжують роботу над вивченням документів миротворницької політики Української держави. Беруть активну участь у проведенні занять рубрики “Дитяча трибуна за мир”. Готують та проводять інформаційні програми з проблем збереження миру, диспути /”Друзі на всій планеті”, “Ядерна війна та її наслідки”, “Дзвони Чорнобиля” тощо/. Проводять уроки миру, бесіди про мир /”Мир між народами всіх країн”, “Заради миру на Землі”, “Мир – це життя, війна – це смерть”, “На нашій планеті хай будуть щасливі всі діти”/ тощо. Організують роботу шкільних клубів миру. Оформляють фотоальбоми, фотостенди, які розповідають про діяльність клубів миру. Беруть участь у конкурсах плакатів “Усі діти планети хочуть жити в мирі”. Виступають з концертами у підшефних військових частинах, благодійними концертами. Перераховують зароблені кошти у фонди миру та дитячі будинки. Виготовляють експонати, поповнюють експозиції шкільних музеїв миру, удосконалюють їхню роботу. Листуються та зустрічаються з ровесниками з-за кордону. Здійснюють екскурсії у краєзнавчі музеї, музеї бойової слави Другої світової війни. Беруть участь у всеукраїнських та міжнародних дитячих миротворницьких акціях, фестивалях, конгресах, конкурсах та святах.

8 клас. Організація і вдосконалення миротворчої діяльності в старших підлітків

Учні організують і проводять заняття “Дитячої трибуни за мир” з молодшими та середніми підлітками. Продовжують знайомство з новими миротворницькими документами уряду України та використовують здобуті знання на практиці. Проводять рольові ігри: “Прес-конференція послів”, “Міжнародний трибунал совісті над тими, хто готує або розв’язує війни”, “Телеміст з учнями різних країн”, “Підготовка до космічного польоту в 2030 рік” /захист проєктів/, “Дитячі сесії ООН”, “Майбутнє упорядкування мирної планети Земля”. Організують ринги з питань політики: “Україна – без’ядерна держава”, “Гарячі точки планети”, “Про вирішення міжнаціональних конфліктів мирним шляхом”, “Мир і війна – віковічні проблеми людства”, “Збереження миру – безальтернативна умова виживання людства”. Проводять зустрічі за “круглим столом” зі спеціалістами з питань державної політики, народними депутатами, ветеранами Другої світової війни, офіцерами та солдатами Армії України, учасниками ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Захищають реферати з питань війни і миру. Беруть участь у підготовці та проведенні уроків миру, уроків Чорнобиля. Проводять бесіди, лекції про миротворчу політику України та інших країн світу для учнів молодших класів. Здійснюють безпосередню роботу в організації діяльності шкільних клубів та музеїв миру. Виготовляють експонати, оформляють стенди, експозиції музеїв миру. Організують прес-конференції, усні журнали, конкурси, брейн-ринги з питань виховання молоді на ідеях миру та взаєморозуміння. Беруть активну участь в організації благодійних акцій, концертів, аукціонів миру тощо. Здійснюють підготовку екскурсів та проводять екскурсії в шкільних музеях миру та місцями бойової слави. Виступають активними учасниками та організаторами міжнародних миротворницьких акцій: “Ліхтарики миру”, “Стрічка миру”. Беруть участь у проведенні міських, обласних, всеукраїнських фестивалів, конкурсів, конгресів, свят: “Всі ми діти твої, Україно”, “Моя Земля, Земля моїх батьків”, “Діти за врятування Землі”, “Світ без насильства”, “Заради миру”, “У нас друзі на всій планеті” тощо.

Виховання – це двосторонній процес, який об’єднує в собі діяльність педагога та учнів. Щоб викликати готовність учнів до миротворницької діяльності, їх необхідно поставити в певні умови, тобто добрати адекватні форми організації виховної роботи, що ми й намагалися зробити в процесі проведення нашого дослідження.

Хід експерименту, досвід роботи клубів свідчать про те, що в їх діяльності, перш за все, слід спиратися на метод проблемного викладання, який дозволяє орієнтувати підлітків не на запам’ятовування почутого, а в першу чергу на активне мислення.

Під час дослідно-експериментальної роботи поряд із використанням уже традиційних форм роботи /бесіди, дискусії і т.п./ нами були використані і нетрадиційні форми. Бесіди з підлітками, інтерв’ю з ними про їхні політичні, соціальні, гуманістичні інтереси дозволили нам запропонувати низку нових форм роботи клубів миру. Серед них слід відзначити тематичні конкурси, які пов’язані з проблемами війни і миру. Наприклад, у клубі миру “Меридіан” СШ № 47 м. Луганська (*керівник клубу вчитель Шевченко О.І.*) був проведений конкурс “Проблеми виживання і гуманізму в сучасному світі”, який викликав великий інтерес і активність підлітків.

На екрані з’являється слайд, який зображує ту чи іншу країну близького або далекого зарубіжжя /Близький Схід, Індокитай, Афганістан, Балкани, Чечня, Югославія, Таджикистан і т.п./. Поки звучала протягом однієї хвилини національна музика котрогось із цих регіонів, одна з команд готувала характеристику економічної, політичної і соціальної обстановки. Команда-суперниця ставила будь-яке запитання про даний регіон, потім команди мінялись. При підготовці до конкурсу підлітки вивчали додаткову інформацію, яка потім успішно використовувалася в дискусіях, бесідах та спорах одне з одним на заняттях клубу.

Більшість членів клубів миру проявили чималий інтерес до таких форм роботи, як рольові ігри та ринги з питань політики. Ми запропонували рольові ігри на такі теми: “Прес-конференція послів”, “Міжнародний трибунал совісті над тими, хто готує або розв’язує війни”, “Телеміст з учнями різних країн: що ми знаємо один про одного?”, “Підготовка до космічного польоту в 2030 рік /захист проектів/, “Дитячі сесії ООН”, “Майбутнє упорядкування

мирної планети Земля”, “Статут миру і добросусідства – його розробка і прийняття”.

Перед проведенням цих ігор відповідальні за них анкетували членів клубу, бесідували з ними, щоб визначити, які питання викликають найбільший інтерес у кожному конкретному випадку.

Попередньо між членами клубу розподілялись ролі: політичних коментаторів, кореспондентів радіо і телебачення, мешканців різних країн відповідно до теми рольової гри. Учні опрацьовували багато інформаційного матеріалу, готували нетрадиційні, актуальні запитання, що перетворювало рольові ігри в дискусії, плюралістичний обмін думками. Для того, щоб гра була цікавою, емоційно впливовою, учні готували відповідний реквізит, костюми, музичне оформлення.

Найбільш цікаво пройшла *рольова гра* “Телеміст з учнями різних країн” у клубі миру ”Промінь” спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови “Центр Надії” м. Рівного (*керівники клубу вчителі Нестеренко Т.В., Остапчук М.Д.*).

Клубівці підбрали актуальний інформаційний матеріал, порушуючи питання внутрішньодержавні, міжнародні і спеціальні /спорт, погода, музичні новини, народні традиції та звичаї/. На рольовій грі учасники представляли такі країни світу, як Німеччина, Франція, Америка, Росія, Україна, ставили одне одному запитання, що перетворювало рольову гру в дискусію, плюралістичний обмін думками.

Учні звертали увагу на перспективи мирного розвитку і співробітництва, висловлювали свої думки щодо встановлення миру в районах конфліктів, припинення гонки озброєнь та ядерних випробувань.

Вдало провели гру “Міжнародний трибунал совісті над тими, хто готує або розв’язує війни” члени клубу “Голуб миру” гуманітарної гімназії м. Рівного (*керівники клубу вчителі Кіндрат Н.П., Красіна О.П.*).

Учні інсценували Верховний суд, майстерно виконували ролі судді, обвинувачувачів, звинувачуваних, експертів, журналістів. Під час проведення рольової гри школярі розглядали справи із звинувачення фашизму та його організації в скоєнні злочинів проти людства, порушували питання воєнних конфліктів в Югославії, Чечні.

При підготовці й організації рольової гри підлітки знайомилися з чималою кількістю бібліотечного матеріалу, самостійно відшукували й опрацьовували маловідомі факти історії, зріло аналізували одержану інформацію, вникали в аргументи опонентів, з повагою ставилися до думок інших.

Як показали спостереження, такий вид роботи значно сприяв розвитку незалежного політичного мислення підлітків, їхньої свідомої активності, виробленню та закріпленню в їхній свідомості елементів нового світогляду, який ґрунтується на ідеях миру, міжнародного співробітництва, про що свідчать одержані нами під час опитування, бесід, інтерв'ю висловлювання й оцінка підлітків, а також спостереження наші і педагогів.

Для успішного проведення рингу з питань політики важливо було визначити його тему, яка зацікавила б учасників і присутніх. Як свідчить наш досвід, це завдання найбільш доцільно вирішувати методом анкетування. Виходячи з отриманих даних, ми вибрали такі теми: “Україна – без’ядерна держава”, “Гарячі точки планети”, “Про вирішення міжнаціональних конфліктів мирним шляхом”, “Мир і війна – віковічні проблеми людства”, “Збереження миру – безальтернативна умова виживання людства”, “Проблема екології – одна з головних проблем збереження мирного життя людства на планеті”.

Ринги з питань політики рекомендується проводити з участю представників різних шкіл. Під час експерименту ми організовували їх між підлітками різних класів однієї школи. Це відповідало бажанню самих учасників: у своїх анкетах вони зазначили, що ринги з питань політики зі своїми товаришами по школі дозволяють їм краще пізнати і зрозуміти погляди один одного, бути більш вільними, розкутими при відстоюванні своєї точки зору.

Організовані нами ринги з питань політики склалися з трьох раундів, кожен з яких тривав 30 або 25 хвилин. У перервах між раундами ми знайомили присутніх учнів з виставками фотоматеріалів і літератури за темою того рингу, який проводився, брали в підлітків бліц-інтерв'ю, організовували обмін думками і т.п.

Згідно з нашими спостереженнями, найбільший інтерес у школярів викликали теми рингів “Гарячі точки планети”, “Про вирішення міжнаціональних конфліктів мирним шляхом”.

Учасники клубу миру “Надія” СШ № 4 м. Рівного (*керівники клубу вчителі Катеринчик О.М., Примак І.Г.*) змістовно підготували і провели ринг з питань політики “Гарячі точки планети” під девізом: “Ми пройдемо через війну і тисячу смертей! Ми - за безсмертний сміх дітей!”.

Більшість присутніх могли аргументовано відстоювати свої позиції, оскільки попередньо школярі знайомились з різними матеріалами з обговорюваної теми. Вони читали дуже багато преси, збирали газетні статті, книги.

У першому раунді рингу учні аналізували події в тих країнах, де сьогодні спірні питання вирішуються не за столом переговорів, а мовою зброї. Діти говорили про “гарячі точки”, які є зараз у світі і де відбуваються воєнні дії. Вони розповідали про Арабо-Ізраїльський конфлікт, про події в Югославії, Чечні, Таджикистані, висловлювали та обговорювали свої точки зору. Правда про страшну і жорстоку війну викликала співчуття, біль та жаль у гостей та учасників рингу з питань політики.

На ринзі використовувались відеокліпи і аудіокасети, які справляли велике емоційне враження на всіх присутніх. Музичні анонси тривали 5-6 хвилин, налаштовуючи слухачів на активне, стійке сприйняття одержаної інформації. Присутні мали змогу прослухати і подивитися на аудіокасеті запис про бомбардування містечка Сараєво в серпні 1995 року, де загинули сербські школярі. Відеокліп, в якому використані хронікально-документальні кадри “Пісня до фільму “Міс Сараєво” за участю музикантів ірландської групи U-2 та відомого італійського співака Лучано Паваротті, розповів про відголос війни в Югославії. Під час рингу звучали відомі мелодії і пісні, в яких оспівується мир без озброєння і ворожнечі. Це пісня Піта Сігера “Я не буду більше вивчати війну”, Джона Леннона “Уявлення”, “Це місце для нас” з фільму “Вестсайдська історія”, Майкла Джексона “Пісня про планету”, в якій говориться про війну як про страшне горе, бо гинуть рідні, гине природа, тварини, світ, у якому живуть люди.

Дуже цікавим і принципово важливим був другий раунд, під час якого учні обговорювали погляди на актуальні проблеми виживання людства різних політичних діячів і рухів. Дискусія, яка виникла, була гострою, її учасники висловлювали протилежні точки зору – від повного схвалення до повного неприйняття.

Під час заключного, третього раунду рингу з питань політики розглядалися питання збереження миру на планеті в світлі зовнішньої політики України. Учні охарактеризували ситуації, в яких, на їхню думку, сама ідея миру стає державною політикою України. Вони вважають надзвичайно важливим, що сучасна незалежна Україна будує свою зовнішню і внутрішню політику в дусі миру, толерантності, взаєморозуміння та співробітництва.

Школярі наводили приклади, які підтверджують миролюбиві наміри України в світі, зокрема про відмову від використання ядерної зброї, про перебування українських військових у складі миротворницьких сил ООН, які об'єднуються для вирішення воєнних конфліктів мирним шляхом.

Наприкінці третього раунду за ініціативою ведучого рингу було проведено бліц-інтерв'ю, результати якого показали, що 83,19% присутніх на ринзі підлітків розглядали проблеми збереження миру як безальтернативний фактор виживання людства. Отже, проведення рингів з питань політики є надто ефективною формою роботи з виховання підлітків на ідеях миру.

Про те, що цей ринг мав позитивний вплив на присутніх підлітків, свідчать також результати проведеного після його закінчення експрес-опитування: 81,92% учнів 5-9 класів вважали, що ринг з питань політики успішно сприяв формуванню в них уміння аналізувати факти, узагальнювати і робити висновки.

Таким чином, принципові обміни думками сприяють розвиткові інтелектуального потенціалу учнів середнього шкільного віку, становленню особистості підлітка, її самореалізації. Вони вчать прислуховуватись до чужих думок, поважати їх, уміти виділяти і аналізувати в надто політизованому сучасному суспільстві найважливіші проблеми людства, тобто активно сприяють вихованню учнів на ідеях миру.

У діяльності клубів миру ми використовували і таку форму виховної роботи, як **“круглі столи”**.

Члени клубів під нашим керівництвом організували цикл **“круглих столів”** на тему **“За мир, дружбу і згоду дітей та дорослих”**, присвячений Міжнародному дню захисту дітей та 50-річчю Організації Об'єднаних Націй.

Особливий інтерес підлітки проявили до “круглого столу” на тему “Конвенція прав захисту дитини”. До участі в дискусіях запрошувались викладачі, студенти вузів, працівники соціальної служби молоді, управління у справах молоді, спеціалісти медичних та спеціальних дитячих закладів, члени багатодітних сімей, представники українського комітету руху “Педагоги за мир та взаєморозуміння”.

У доступній для підлітків формі з урахуванням вікових особливостей спеціалісти знайомили учнів з матеріалами резолюції Генеральної Асамблеї ООН про захист прав дітей. Вони звертали увагу школярів на нове світорозуміння їх духовного розвитку, проблем і прав, закріплених у Конвенції прав дитини.

До деяких положень Конвенції підлітки виявили найбільше зацікавлення. Наприклад: 1. “Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії” /стаття 14/. 2. “Держави-учасниці приймають необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні і освітні міри з метою захисту дитини від будь-яких форм фізичного або психологічного насилля, зневажання або зловживання, відсутності опіки та неввічливого, грубого поводження або експлуатації” /стаття 19/. 3. “Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена свого сімейного оточення, або яка у своїх власних найкращих інтересах не може залишатись у такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, яке надається державою” /стаття 20/. 4. “Держави-учасниці відзначають право дитини на користування найбільш удосконаленими послугами системи охорони здоров’я і відновлювання здоров’я. Держави-учасниці прагнуть забезпечити, щоб жодна дитина не була позбавлена свого права на доступ до подібних послуг системи охорони здоров’я” /стаття 24/. 5. “Держави-учасниці погоджуються з тим, що освіта дитини повинна бути спрямована на: а/ розвиток особистості, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини у їх повноцінному обсязі; б/ виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, які проголошені в Статуті Організації Об’єднаних Націй; в/ виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і цінностей, до національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження і до цивілізацій, які відмінні від її власної; г/ підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в душі розуміння, миру, терпимості, рівноправності і

дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з числа корінного населення; д/ виховання поваги до навколишньої природи” /стаття 29/. 6. “Згідно зі своїми зобов’язаннями з міжнародного гуманітарного права, яке пов’язане із захистом громадянського населення під час воєнних конфліктів, держави-учасниці зобов’язуються вживати всі можливі міри з метою забезпечення захисту порушених воєнним конфліктом прав дітей та догляду за ними” /стаття 38/.

Між учасниками “круглого столу” виникали обміни думками, які перетворювались на справжні дискусії. Учні уточнювали позиції промовців щодо окремих положень Конвенції, ставили їм запитання, аргументовано відстоювали свою позицію, а також давали власні пропозиції щодо реалізації Конвенції прав дитини у проект нової Конституції України, називали основні положення, які потрібні для захисту дитини в наш час, зокрема обов’язкове безкоштовне лікування та освіта, особлива опіка й навчання дітей-інвалідів і т.п.

Причому, як відзначали запрошені на “круглий стіл” спеціалісти, для багатьох з них став несподіванкою такий великий інтерес підлітків до обговорюваних проблем, їх підвищена активність, сміливе прийняття рішень, достатня політична культура для дискусій з досить складних питань /це було характерно для учнів середніх класів як міських, так і сільських шкіл/.

Найбільшим успіхом, досягнутим у результаті проведення такого циклу “круглих столів”, є те, що до їх проведення /що показали інтерв’ювання, бесіди, опитування /більшість учнів нечітко уявляли собі суть Конвенції прав дитини, а після його завершення під час здійсненого нами опитування 64,15% підлітків давали чіткі усвідомлені відповіді на питання про суть проблем захисту прав дитини, розуміли значення та безальтернативність їх вирішення для людського суспільства.

Отже, як показало проведене нами опитування підлітків, наші спостереження, “круглі столи” успішно сприяють виробленню в них умінь аналізувати факти, узагальнювати їх, робити висновки, що є активною формою роботи з виховання учнів на ідеях миру.

Як уже доводилося раніше, у наш час збереження миру на Землі стає пріоритетною загальнолюдською цінністю. Отже, формування в підлітків розуміння безальтернативності збереження миру, готовності зробити свій особистий внесок у боротьбу за

нього є найважливішим завданням, головним компонентом виховання учнів на ідеях миру.

Клуби миру, як показує практика, можуть відіграти позитивну роль у вирішенні цього завдання. Тому в роботу клубів нами була включена така нова форма виховання на ідеях миру, як **“Дитяча трибуна за мир”**. Ця форма на засіданнях клубів дозволяє швидко проаналізувати, дати оцінку політичним подіям, виступам державних та громадських діячів, різних соціально-суспільних акцій, які пов’язані з проблемами збереження миру на Землі, виживання людства.

Результатом аналізу та глибокого осмислення інформації, яка виносилась на засідання “Трибуни”, обміну думками, дискусій було те, що більшість постійних учасників “Дитячої трибуни за мир” /92,17%/ усвідомила необхідність нової глобальної стратегії, спрямованої на збереження миру і врятування людства. Це було визначено шляхом опитування, бесід і анкетування підлітків.

Засіданням клубів передувало інформування учнів з проблем війни і миру з урахуванням теми наступного засідання /проведення бесід про мир, випуск стіннівок, повідомлення по шкільному радіо і т.п./.

Інформуванням передбачалось проведення з учнями один-два рази на місяць **бесід про мир**. Такі бесіди готувалися з метою систематизування та поглиблення знань підлітків про миротворницьку політику нашої держави, держав світу та міжнародні події, а з іншого боку – своєчасного виправлення та з’ясування помилок школярів, які вони можуть допустити при вивченні того чи іншого питання.

Методом бесіди ми підводили учнів до узагальнення та певних висновків, впливали на формування їхнього світогляду, кругозору, спільно з ними розробляли подальшу програму дій.

Ефективність бесід про мир залежала від підготовленості самого вчителя і учнів. Членами клубів та їх керівниками підбирались яскраві, переконливі приклади з газет та журналів /”Вільне слово”, “Сім днів”, “Волинь”, “Україна молода”, “Независимость”, “Рідна школа”, „Педагогіка толерантності” тощо/, складався план проведення бесід, переглядалися, а потім обговорювалися окремі телепередачі /“Мир і війна”, творче об’єднання “Громада”, канал “Надія” міжнародної телерадіокомпанії “Мир”, інформативні

передачі “Післямова”, “Акценти”, “Світ сьогодні”, “Вікна”, “Інтерновини” і т.п./.

Яскраве слово, цікавий матеріал, наочність – усе це викликало емоційний відгук у душах і серцях дітей. Учні висловлювали свої думки і ставлення, переживання від почутого, побаченого на екрані, після розмов з однокласниками.

Для того, щоб бесіди про мир ефективно впливали на формування в підлітків розумових понять про миротворницьку політику нашої держави, потрібно було вдало скласти тематику таких бесід, робити її різноманітною та привабливою для школярів.

На нашу думку, найбільшу зацікавленість клубівці виявили до таких тем: “Мир – це щастя і радість усіх народів”, “Юне покоління України хоче миру!”, “Мир – це життя, війна – це смерть”, “На нашій планеті хай будуть щасливі всі діти”, “Ми хочемо без воєн жити, хай буде мир на всій Землі” тощо.

Досвід експериментальної роботи показав, що інформування учнів у процесі проведення з ними бесід про мир було цілеспрямованим та змістовним.

42,14% підлітків оцінили цю форму роботи як дуже цікаву і позитивну, 36,51% – як корисну, 12,08% – не дуже були зацікавлені і тільки 9,27% – зовсім не зацікавились.

Практичне значення бесід про мир виявилось в тому, що, згідно з опитуванням, інформацію, яку одержали учні під час проведення бесід про мир, використовували на уроках 33,48% підлітків, у бесідах з батьками – 31,73%, у роботі з учнями молодших та старших класів – 22,63%. Кількість тих, хто вважав цю інформацію некорисною, становила лише 12,16%.

Опираючись на наведені дані, можна зробити висновок, що така форма роботи з виховання підлітків на ідеях миру достатньо ефективна.

Після засідань клубів з проведенням “Дитячої трибуни за мир”, які проходили у формі дискусій, “круглих столів”, рингів з питань політики і т.п., проблематика порушувала актуальні питання сучасного суспільства. Наприклад: “Роль світового співтовариства в урегулюванні конфліктів у гарячих точках планети”, “Роль незалежної України у вирішенні складних міжнародних конфліктів, зміцнення миру на планеті”, “Перспективи повного роззброєння”, “Внесок підростаючого покоління в запобігання загрози війни” і т.п.

Підлітки випускали стіннівки, спеціальні інформаційні бюлетені, оформляли стенди, альбоми, які викликали велику зацікавленість в учнів молодших і навіть старших класів.

На нашу думку, ці заняття своєрідно підготували дітей до усвідомлення необхідності й доцільності їх активної діяльності із запобігання ядерної війни. З цією метою ми надали школярам перелік тих форм активності, які під силу дітям, завдяки яким вони зроблять свій внесок у справу боротьби з ядерною небезпекою. Серед них були й такі: робота з молодшими школярами і самостійне вивчення проблем ядерної війни та її запобігання зі своїми ровесниками; спроби розповісти дорослим про свої турботи за мирне майбутнє через мережу місцевого радіо і телебачення; звернення до політичних державних діячів з проханням висловити їхні позиції з питань ядерної війни, національної оборони, можливості укладання угод зі скорочення ядерного озброєння між Україною та іншими державами світу; їхнє ставлення до відмови від застосування ядерного озброєння першими.

Посилення інтересу підлітків до миротворницької діяльності в результаті проведення занять “Дитячої трибуни за мир” доводить ефективність цієї форми роботи на ідеях миру і є основою активної життєвої позиції підлітків – майбутніх громадян демократичної незалежної держави, запорукою запобігання ядерному катаклізму.

Під час занять ми звертали увагу на формування оптимістичного погляду на майбутнє, яке ґрунтується на усвідомленні всієї небезпеки ядерного озброєння, з одного боку, і необхідності активної участі кожного з учнів у боротьбі з ядерною загрозою, з іншого боку.

Для повноцінного залучення всіх без винятку клубівців до роботи “Дитячої трибуни за мир” ми намагалися більше звертати увагу учнів з середньою і слабкою успішністю на вивчення періодики і спеціальної літератури, стимулювали їх невеличкі виступи на засіданнях клубів, заохочували вдалі відповіді на запитання, підтримували їхню активність при цьому.

Одним із суттєвих факторів, який сприяв ефективності “Дитячої трибуни за мир” було проведення її в обстановці доброзичливості, забезпечення коректного ведення дискусій і спорів, без образи гідності будь-кого з учасників.

Справитися з цими завданнями допомагав вдалий вибір ведучого, його помічників, ненав'язливе, толерантне керівництво вчителя, поважне ставлення до думок, пропозицій, які висловлювали клубівці.

Учні клубів миру експериментальних шкіл дали різну оцінку “Дитячій трибуні за мир”. Це видно з таблиці 2.1.

Упродовж усіх часів історії суспільства війни заподіювали великі біди, горе, страждання людей, знищували природу нашої квітучої планети. Тільки у Другій світовій війні загинуло 55 мільйонів чоловік і було зруйновано величезні простори природних багатств Землі.

Ядерна війна – це найстрашніше, що може бути в світі. Яскравим прикладом наслідків ядерного озброєння в малих масштабах є Чорнобильська катастрофа, від якої постраждало все живе на Землі.

Як ми відзначали раніше, одним із найважливіших завдань педагогіки миру є створення в учнів нового підходу до проблем виживання людства. Ось чому формування у школярів нового погляду на проблеми війни і миру, усвідомлення ними збереження довкілля, виховання почуття відповідальності за своє життя та життя своїх близьких, любові до природи рідного краю є невід’ємною складовою частиною виховного процесу учнів на ідеях миру.

Таблиця 2.1

Оцінка підлітками

“Дитячої трибуни за мир”

Зміст відповідей	% співвідношення від загальної кількості респондентів (477)
“Дитяча трибуна за мир” викликає:	
а/ дуже великий інтерес;	71,31
б/ стійкий інтерес;	22,16
в/ не викликає інтересу;	4,41
г/ не маю певної думки.	2,12
Чи вважаєте Ви, що “Дитяча трибуна за мир” грає позитивну роль у виховному процесі на ідеях миру:	
а/ так;	87,22

б/ ні;	6,43
в/ не маю певної думки.	6,36
Чи вважаєте Ви, що роботу “Дитячої трибуни за мир” слід:	
а/ продовжувати;	71,44
б/ частіше включати в засідання клубу;	22,37
в/ припинити;	2,03
г/ не маю певної думки.	4,16

У клубах миру тих шкіл, де проводилася дослідно-експериментальна робота, була створена секція **“Діти за мир! Діти – за врятування Землі!”**, яка включала деякі елементи природоохоронної діяльності, і 68,89% підлітків виявили бажання брати участь у роботі такої секції.

Під час роботи секції підлітки зустрічалися з представниками Обласного відділення Українського Фонду Миру, Ради ветеранів Другої світової війни, народними депутатами, працівниками Будинку природи, які висвітлювали питання мирної політики Української держави, збереження довкілля в Україні та регіоні, давали відповіді на запитання членів клубу. Це допомогло школярам чітко усвідомити значущість цих важливих проблем, визначити можливість своєї особистої участі в їх вирішенні, зрозуміти життєву важливість для всього людства і для кожного з них персонально пошуків виходу із ситуації, яка склалася в наш час. Воно допомогло зробити діяльність секцій клубів миру цікавою, що приносить реальну користь: члени клубів миру брали активну участь у посадці шкільних алей дружби, учні сільських шкіл працювали в шкільних колгоспних садках, підлітки курирували діяльність молодших класів з охорони природи, пояснювали їм необхідність такої роботи, надавали молодшим школярам активну допомогу в проведенні таких заходів, як “Дари осені”, “Зелена хвиля”, “Блакитний патруль” та інших.

Найбільшою популярністю серед членів клубів миру та інших підлітків користувався випуск тематичної стіннівки “Мир і природа”. Диспути за матеріалами газети проводилися один раз на місяць і будувалися у формі дискусій між різними класами: один клас підтримував і обґрунтовував газетну інформацію, другий критично її аналізував, третій виступав у ролі невпевненого. Діти самі вишукували цікавий матеріал для газети, оформляли стенди про стан

сучасних подій і збереження довкілля в світі, в Україні, у місцях їх проживання на теми: “Люби і знай свій рідний край”, “Заповідні місця і пам’ятки природи України”, “Що повинен знати і вміти юний захисник природи”, “На мирній Землі розквітають квіти”.

Результати опитування показали, що 70,25% школярів віддають перевагу диспутам за матеріалами газети “Мир і природа”, що свідчить про виникнення в них потреби самим активно вивчати й аналізувати створену ситуацію, яка пов’язана із збереженням миру та природи в рідному краї, знаходити шляхи її поліпшення.

У діяльності секції “Діти – за мир! Діти – за врятування Землі!” шкільних клубів миру нами впроваджувалась така форма роботи, як “круглі столи”. Їхня тематика визначалася шляхом анкетування, опитування, бесід, подачі заявок та пропозицій членами клубу. Для участі в роботі “круглих столів” запрошувалися спеціалісти різних профілів: медики, біологи, філософи, військові, а також журналісти, працівники радіо і телебачення.

Проблема Чорнобиля розглядається як один із прикладів наслідків ядерної війни і знищення людства на Землі. Оскільки більшість опитаних учнів досить сильно схвилювані наслідками Чорнобильської катастрофи, у клубах миру, які були задіяні в дослідно-експериментальній роботі, був проведений цикл “круглих столів” на цю тему.

Клубівці запрошували на засідання “круглих столів” людей, що брали участь у ліквідації наслідків на Чорнобильській АЕС.

До названого циклу “круглих столів” були включені такі засідання: “Чорнобильська катастрофа та її вплив на майбутнє живої природи і людини”, “Чи потрібна нам ядерна енергетика?”, “Що може і повинен зробити кожний громадянин України для ліквідації наслідків Чорнобиля?”.

При проведенні “круглих столів” підлітки отримували можливість порівняти різні точки зору на проблему, проаналізувати їх, висловити особисті думки.

Наприкінці кожного засідання “круглого столу” член клубу, восьмикласник, проводив бліц-інтерв’ю з його учасниками, під час якого уточнювались різні наведені факти, концепції, висновки, тобто узагальнювалося все почуте.

При проведенні “круглих столів” широко використовувались фотографії, слайди, кадри кінохроніки, матеріали вітчизняної та зарубіжної літератури, преси про події в Чорнобилі.

Подібний обмін думками при проведенні “круглих столів” не тільки збагатив членів клубу новою інформацією, але й заставив їх активно мислити. Більшість із них навчалась чітко формулювати свої думки, відстоювати їх, аналізувати аргументи опонентів, враховувати їх у своїх виступах.

Таким чином, “круглі столи”, окрім стимулювання розумової і соціальної активності підлітків, сприяють формуванню в них плюралізму думок, орієнтації їх на діяльний підхід до проблем війни і миру, збереження людства та природи на Землі.

Зробити висновок про те, наскільки успішно під час експерименту відбувався процес роботи секції “Діти – за мир! Діти – за врятування Землі!” шкільних клубів миру, допомагають дані про те, яким формам роботи віддають перевагу підлітки: бесіди із спеціалістами – 60,44%, “круглі столи” – 30,46%, дискусії за матеріалами газети “Мир і природа” – 20,02%, зустрічі з народними депутатами, представниками обласного відділення Українського Фонду миру – 20,13%, лекції – 8,13% .

Надзвичайно важливою є та обставина, що переважна більшість /89,25%/ присутніх на заняттях секції “Діти – за мир! Діти – за врятування Землі!” підлітків почувала себе вільно, розкуто.

Навіть учні з низькою успішністю брали активну участь у дискусіях, відстоювали свої погляди. Отже, заняття секції були доброю школою у формуванні особистої думки підлітків з найважливіших проблем сучасності, уміння відстоювати їх. Виходячи з одержаних даних, можна стверджувати, що така секція клубів миру є перспективною у формуванні нового миротворницького світогляду та розвитку мислення підлітків у позакласній роботі, усвідомлення ними необхідності збереження миру та довкілля як однієї з пріоритетних загальнолюдських цінностей.

У процесі формування і розвитку рис толерантної особистості ми звертали увагу на те, щоб учні утверджували в собі позитивні якості толерантної особистості, одночасно розвиваючи і формуючи риси, яких їм, на їхню думку, не вистачає. Окрім цього, наша увага

зверталась і на те, щоб підлітки не лише запам'ятовували, але й активно мислили і використовували свої знання.

Учні серйозно поставилися до проблеми недостатньої сформованості рис толерантної особистості. Тому брали активну участь у проведенні різних заходів, самі ставали ініціаторами обговорення різних ситуацій, старанно готувалися до бесід: „Усі ми різні і такі схожі”, „Толерантність – це ...” та інших.

Під час експерименту поряд із традиційними формами роботи (бесіди, лекції, дискусії і т.п.) нами були використані й менш поширені форми позаурочної діяльності (соціально-психологічний тренінг толерантності, рольова гра „Суд присяжних”, „круглі столи” та інші).

Нами була запропонована методика, спрямована на подолання непорозумінь, що виникають унаслідок вікового бар'єру між підлітками і людьми старшого віку (вчителями, батьками).

На цій „Зустрічі поколінь” учителі й батьки мали змогу поділитися з учнями життєвим досвідом, проблемами, з якими стикались у підлітковому віці, натомість учні ділилися своїми досягненнями і негараздами, які доводиться долати. Кожна сторона мала можливість уявити себе на місці іншої, зрозуміти її, проявити емпатію, зацікавленість, турботу й повагу.

У такий спосіб кожен із учасників зустрічі вчився бути толерантним у ставленні один до одного. Оцінюючи такий вид роботи, учні схвально відгукнулися про неї, назвавши цікавою і корисною.

Однією із форм дослідно-експериментальної роботи, що отримала схвальну оцінку з боку учнів і дала позитивні результати, була рольова гра „Суд присяжних”.

Основна мета цієї гри полягала в тому, щоб навчити учнів приймати рішення на основі „Кодексу толерантності”, створеного на базі Загальної декларації прав людини.

Під час цієї гри старші підлітки розглядали кілька справ (спеціально розроблених ситуацій).

Після завершення гри учасники обговорювали важливість дотримання законів толерантності і критерії допустимості чи недопустимості толерантної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Основні завдання цієї гри полягали в тому, щоб:

- допомогти зрозуміти і відчувати межі толерантної поведінки;
- знайти критерії, що визначають допустимість толерантної поведінки в тому чи іншому випадку;
- розвивати здатність до критичного аналізу, самостійність мислення;
- розвивати соціальні сприйняття.

Аналізуючи й оцінюючи цю форму роботи, учні відзначили важливість таких рис толерантної особистості, як симпатія, чуйність, довіра, вміння слухати, доброзичливість, терпіння у формуванні ставлення до людини, до певної життєвої ситуації. Надзвичайно важливо те, що учні, які брали участь у цій грі, відзначали, що така форма роботи суттєво змінила їхнє ставлення до однокласників, учителів, батьків на більш гуманне і толерантне, стимулювала переглянути свої позиції у ставленні до інших людей і в ставленні до себе. З метою розвитку в підлітків здатності до розуміння, співпереживання, співчуття, довіри і чуйності в ході експериментальної роботи вони взяли участь у благодійній акції „Тижень добрих справ”. У межах цієї акції учням було запропоновано на добровільних засадах допомагати, підтримати тих, кому, на їхню думку, потрібна увага. На початку акції охочих взяти в ній участь виявилось небагато. На нашу думку, це пов'язано з тим, що деяким учням було важко визначити, кому і яку допомогу вони можуть надати. Але вже після першого звіту учасників „Тижня добрих справ”, охочих взяти в ньому участь значно побільшало. Підлітки подружилися з тими, хто в їхньому класі був обділений увагою друзів, хто мав проблеми в сім'ї і з однокласниками; допомагали тим учням, які потребують посиленої уваги не лише з боку вчителів, батьків, але й однолітків (діти-інваліди, діти-сироти, діти з неблагополучних сімей тощо). Програма акції з ініціативи самих учнів вийшла за межі школи. Підлітки запропонували свою допомогу й підтримку інвалідам, самотнім людям, пенсіонерам, дітям-сиротам зі школи-інтернату. Благодійна робота учнів не завершилась разом із закінченням „Тижня добрих справ”. За нашими спостереженнями, що важливо, участь в акції взяли і ті учні, які не відзначалися в школі хорошою дисципліною та успішністю, а також

учні, які раніше не проявляли уваги до подібних видів роботи і були малоініціативні і некомунікабельні. Ця ж форма роботи сприяла тому, що ці учні відчували себе комусь потрібними, дала їм можливість проявити свої найкращі риси, демонструючи чуйність, терпимість, гуманність у ставленні до інших. Говорячи про результати своєї роботи, підлітки відзначили, що ця благодійна акція допомогла їм реально відчувати значення толерантності у стосунках з іншими людьми. Адаже їм постійно доводилось утверджувати і виховувати в собі риси толерантної особистості, без яких не було б позитивних результатів їхньої роботи. Учні зазначили, що без вміння володіти собою, вміння приймати інших такими, як вони є, вміння бути терпимими і чуйними неможливо досягти взаєморозуміння з іншими людьми, знайти нових друзів, здобути авторитет і повагу. Наведені дані підтверджують результативність запропонованої форми практичної діяльності учнів. Виходячи із отриманих результатів, можна зробити висновки, що спілкування з різними категоріями людей, допомога їм з боку підлітків сприяють розвитку й формуванню в них навичок толерантного спілкування, вміння виявляти терпимість і милосердя, чуйність і доброту утверджують в особистості підлітка позитивні якості, формують справжню моральну відповідальність. 50% респондентів, які взяли участь в акції, відзначають, що така форма роботи допомогла їм зрозуміти, що таке толерантність і як вона виявляється у повсякденному житті

Взявши до уваги дані анкетування, бесід, опитування, спостережень, ми вважаємо, що більшість учнів старших класів значно розширила свої знання про зміст поняття „толерантність”, утвердила і закріпила риси толерантної особистості, переконалась у важливості толерантних взаємовідносин у процесі практичної діяльності. Цей фактор є невід’ємною частиною виховного процесу з формування толерантності в позаурочній діяльності.

Беручи участь у спілкуванні за „круглим столом”, у „зустрічах поколінь”, учні демонстрували хороші знання теоретичних основ толерантності, які вони отримали під час ознайомлення з нормативно-правовими документами, під час колективних читань та обговорень питань, пов’язаних зі становленням толерантних стосунків у сучасному суспільстві. Форми роботи, які носили практичний характер, сприяли тому, що

учні середнього шкільного віку вчилися ставити себе на місце іншої людини, слухати, розуміти і поважати своїх однолітків, батьків і вчителів, бути чуйнішими, людяними, тактовними і толерантними у стосунках з тими людьми, з якими їм доводиться щодня спілкуватись.

Як нова форма залучення дітей до такої благородної справи, як збереження миру на Землі, зарекомендувала себе **“дитяча дипломатія”**.

Встановлення дружніх зв'язків зі школами інших суверенних держав стимулює вивчення іноземних мов, прилучає до традицій та звичаїв інших народів, дозволяючи тим самим краще і глибше пізнати свою національну культуру, сприяє формуванню глибоких почуттів та переконань.

Цілеспрямовану, послідовну роботу в цьому напрямку ведуть шкільні клуби миру, де проводився експеримент: “Юний дипломат” /СШ № 8 м. Рівного/, “Голуб миру” /Гуманітарна гімназія м.Рівного/, “Промінь” /Спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземної мови “Центр Надії” м. Рівного/, „Пліч-о-пліч з Європою” НВО № 12, Центр міжнародних зв'язків ЗНЗ № 15, Центр дитячої дипломатії клубу “Меридіан” /СШ № 47 м. Луганська/, клуб миру “Пліч-о-пліч” /СШ № 12 м. Рівного/, “Школа миру” /СШ № 211 м. Києва/.

Клубівці налагоджують дружні контакти із школярами з-за кордону. У дітей з'явилося багато друзів зі США, Німеччини, Англії, Франції, з багатьох держав СНД. Девіз “У нас друзі повсюди” якнайкраще відображає зміст діяльності клубів миру.

На заняттях у клубі учні вчать культури листування, з нетерпінням чекають відповіді на свої листи. Усе це викликає великий інтерес у підлітків до вивчення іноземних мов, до поглиблення вже набутих знань, розвиває їхній світогляд. Діти також обмінюються подарунками під час подорожей, фотографіями, художньою літературою, підручниками, стають справжніми друзями.

Члени клубу, де проводився формотворчий експеримент, проявили чималий інтерес до таких запропонованих нами форм роботи, як конкурс юних дипломатів, театралізоване свято націй “Друзі на всій планеті”, конференція “Ми і Європа” та інші.

В усіх клубах миру по-своєму цікаво пройшов конкурс юних дипломатів. Претенденти на звання “Юний дипломат” змагались у політико-історичному, музично-танцювальному, географічному та літературному конкурсах. Проведення конкурсу включало три тури. У першому турі вимагалось прийняти рішення в екстремальній ситуації /однаковій для всіх команд/. Ролі визначалися жеребкуванням /уряд, преса, опозиція, незалежна думка/. При підготовці до конкурсу команди заздалегідь програвали з клубівцями декілька подібних ситуацій. Під час другого туру розшифровувалися скорочення назв міжнародних миротворницьких організацій, розповідалося про їх діяльність.

У третьому культурно-історичному турі демонструвалися народні звичаї різних країн світу /у сценках, танцях і т.п./.

Підлітки також брали участь у діловій грі методом “мозкового штурму”, метою якого був пошук нестандартних дій.

Члени клубу миру “Мальви” /СШ № 11 м. Рівного/ (**керівники клубу вчителі Слободян В.О., Пафнutowa Т.Ю.**) змістовно організували й провели театралізоване свято націй “Друзі на всій планеті”. Кожна команда зобразила окрему країну та її досягнення, традиції і звичаї. По-особливому пройшло зображення України, її культури, історії, народного гумору. Інсценувалися етюди з історії Січі, Сорочинського ярмарку, Диканьки, розігрувалися карнавальні сцени на основі мультфільмів про запорозьких козаків. Також був проведений конкурс “Взаєморозуміння через досвід” на краще оповідання про ті країни, в яких побували учні, їхні батьки, учителі, а також про ті країни, представники яких побували в школі або з якими підтримується зв’язок.

Клуб “Пліч-о-пліч” /СШ № 12 м. Рівного/ активно брав участь у конференції „Я і Європа” (**керівник учитель Олексина В.В.**).

До плану конференції було включено три основних питання:

1. Взаємини України зі світом – історичний екскурс.
2. Зв’язки клубу миру “Пліч-о-пліч” /СШ № 12 м. Рівного/ з Німеччиною та Англією.
3. Освіта за кордоном сьогодні. Зустріч з учнівською молоддю, яка навчалась у Німеччині.

Цікаво пройшло обговорення першого питання конференції “Взаємини України зі світом – історичний екскурс”. Діти з великою відповідальністю поставились до підготовки,

відшукували рідкісний цікавий матеріал. Дискусія характеризувалася надзвичайною активністю учнів, які брали в ній участь /крім членів клубу, в ній взяли участь їх однокласники, приходили навіть товариші з інших шкіл/.

У своїх виступах підлітки наводили факти з історії, згадали відносини України зі світом у часи Ярослава Мудрого, під час 17 ст., коли духовний розквіт України проходив у взаємозв'язку із західноєвропейським процесом, коли Україна була оплотом європейської культури на Сході. Учні приділяли багато уваги розповіді про діяльність Києво-Могилянської академії, яка вважалась закладом європейського зразка.

Учасники конференції наводили висловлювання провідних культурних діячів України, таких, як П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки, М. Павлика, С. Подолинського та інших, які прагнули входження української культури в систему західноєвропейської, активізації процесу інтеграції національних традицій європейських культурних новацій в Україні.

Найбільшу активність клубівці і присутні на конференції учні проявили до бесіди про зв'язки клубу миру “Пліч-о-пліч” зі школярами Німеччини та Англії. Учні розповідали про те, як вони листуються з дітьми німецьких міст Оберфіхтаха, Аусбурга, англійського міста Суонсі, як влітку здійснюють поїздки, знайомляться із сім'ями своїх друзів, ділились спогадами про навчання в німецьких школах та “Рідній школі” в Мюнхені.

Ми запропонували підліткам дати відповіді на питання анкети на тему: “Що дає дітям листування з дітьми інших країн?”. Ось деякі відповіді школярів:

1. Одержуємо цікаву інформацію про країни /Олена М., учениця 5-го класу/.
2. Удосконалюються знання з іноземної мови /Сергій П., учень 7-го класу/.
3. Листування і знайомство спонукають краще вчитися та поводити себе /Микола Д., учень 8-го класу/.

Розповіді про зв'язки дітей з друзями з Німеччини та Англії супроводжувались і підтверджувались виставкою листівок, листів, фотографій, книг, які одержали учні від дітей з цих країн.

У третьому, заключному питанні конференції “Освіта на заході сьогодні” активну участь взяли студенти Академії водного

господарства, які навчались у “Рідній школі” в Мюнхені. Клубівці задавали гостям запитання, які їх хвилювали. Наприклад, як поєднується в закордонній школі дисципліна і свобода /Віра П./, які книги читає молодь за кордоном /Сашко Т./, хто в школі займається вихованням дітей /Валя С./, чи є проблеми в талановитих дітей /Галя Ш./, індивідуальне і колективне – що проявляється більше в дітей /Дмитро Т./ та інші.

Великий емоційний вплив на учнів справили рядки з вірша рівненського поета В. Басараби “Вічно жити нам в центрі Європи”, які звучали наприкінці конференції.

Описані форми роботи дали великий позитивний результат діяльності клубів миру: учні досить повно збагатили свої знання з багатьох питань політичного, економічного та культурного життя, а також мали практичне значення, яке полягало в орієнтації мирного співробітництва всіх народів, поваги до їх цивілізацій, культур, моральних цінностей, способу життя. Міжнародне співробітництво дає великі можливості для розвитку контактів і зв’язків, незважаючи на кордони, розвиває творчі дії з проблем нашого майбутнього, для життя без насильства і війн. Надія на загальний успіх – дар усім нам. Вона – джерело сили й мужності, які необхідні всім, хто прагне до міжнародного співробітництва, миру і взаєморозуміння. Ці положення є невід’ємною частиною виховної роботи на ідеях миру і вимагають особливої уваги та всебічного вдосконалення.

До активної діяльності і співробітництва з загальноосвітньою школою в галузі педагогіки миру залучені студенти Рівненського державного гуманітарного університету – члени науково-дослідного об’єднання “Миротворець”. Як майбутні педагоги, вони проводять інформаційну роботу в школах, прищеплюючи учням нове мислення в галузі педагогіки миру і толерантності. Студенти на першому етапі дослідження розробили наукові роботи, з якими виступали на засіданнях Круглого столу “З педагогікою толерантності в третє тисячоліття”, котре відбулося 7 листопада 2002 року в Рівненському державному гуманітарному університеті. Надалі в практичній діяльності студентів – ознайомлення школярів з окремими статтями Конвенції ООН про права дитини, Конституцією України, Декларацією принципів толерантності.

Виховання на принципах толерантної педагогіки слід розглядати як невідкладне завдання і у зв'язку з цим необхідно створювати різні методики формування толерантності на систематичній і раціональній основі.

Уже традицією стало проведення дитячого фестивалю учнівських миротворницьких об'єднань. Вони взяли участь у чотирьох різних за тематикою фестивалях – “Заради миру” (1995 р.), “У нас друзі на всій планеті” (1996 р.), “Коли ти любиш рідний край” (1999 р.), “Всі діти мають право” (2000 р.).

7 травня 2003 року на базі ЗНЗ № 13 відбулося засідання Асамблеї миротворницьких учнівських та студентських об'єднань “Жити в гармонії з собою і навколишнім світом”, мета якого – формування планетарного світогляду молоді, об'єднання зусиль на утвердження толерантності та взаєморозуміння, а також розвиток миротворчих навичок.

18 листопада відбувся Форум учнівських миротворницьких об'єднань „Обнімемо Землю красою і любов'ю”, присвячений Міжнародному дню толерантності та Міжнародному дню студента.

Головними організаторами Асамблеї виступили кафедра теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету, обласний відділ Управління освіти Рівненського виконавчого комітету.

В Асамблеї взяли активну участь студенти – члени науково-дослідного об'єднання „Миротворець” РДГУ з програмою „Заради миру на Землі” (*керівник – доцент РДГУ Безкоровайна О.В.*), в якій висвітлювали питання виховання підростаючого покоління на принципах педагогіки толерантності, формування планетарної свідомості, гуманізму і ненасильства, оптимізації міжнаціонального і культурного спілкування.

На засіданні Асамблеї юні миротворці представили різні за своєю тематикою програми, в яких висвітлювали досвід виховної роботи, новітні технології впровадження різних ефективних форм і методів роботи з виховання учнівської молоді на засадах миру, творення, взаєморозуміння та міжнародного співробітництва.

Цікавим виявився проект клубу миру „Надія” ЗНЗ № 4 (*керівник – учитель Юрчук Г.Ф.*). Юні миротворці цього об'єднання

взяли участь у першому Всеукраїнському дитячому конгресі „Світ без насильства”, який відбувся в червні 1995 року в м. Києві.

Члени об'єднання „Надія” створили музей миру, де зберігаються матеріали, які висвітлюють їхні найкращі здобутки та досвід миротворчої роботи.

Захищаючи свій проект з питань організації мирного суспільства, школярі ЗНЗ № 4 виявили неординарність у висловлюванні своїх думок, прагнення толерантно, неконфліктно вирішувати будь-які питання.

Понад десять років існує клуб миру „Пліч-о-пліч” ЗНЗ № 12, яким незмінно керує Олексина Валентина Володимирівна. Про свою миротворницьку діяльність школярі – члени об'єднання “Пліч-о-пліч” цікаво розповіли в програмі–презентації “Листи друзів”.

Українсько-німецький інформаційний матеріал, проект „Друзі до друзів” як один із напрямків роботи учнівських миротворницьких об'єднань представили також учні Центру „Надія” (*керівник – учитель Остапчук М.Д.*). Юні миротворці цікаво розповіли про свої зв'язки з школярами Німеччини та Англії, про те, як вони листуються з дітьми з німецьких міст Оберфіхтаха, Аусбурга, англійського міста Суонсі, як влітку здійснюють поїздки за кордон, знайомляться із сім'ями своїх друзів, діляться спогадами про навчання в німецьких школах та „Рідній школі” в Мюнхені.

Багато хороших справ на рахунку учнівського миротворницького об'єднання „Мальви” (*керівник – учитель Шаркова Р.А.*). Члени об'єднання беруть активну участь у проведенні міжнародної миротворницької акції „Стрічка миру”, вивчають Конвенцію ООН про права дитини, що, безумовно, допоможе школярам будувати в майбутньому свої стосунки зі світом на засадах творення, а не руйнування, формувати атмосферу толерантності, відкритості, уважності один до одного та почуття солідарності.

Емблема клубу „Мальви” – земна куля в рятувальному колі. Представляючи свій проект „Від екології природи до екології душі”, юні миротворці доторкнулись до краси нашої землі, відкрили таємниці дивосвіту природи, задумуючись над тим, що хотіли б вони зберегти на цій Землі.

Учні Рівненської державної гуманітарної гімназії (*керівник – учитель Черв'яцова Л.М.*) познайомили всіх присутніх з моделлю ООН. Під час виступу використовувалися відеозаписи активної участі школярів РДГГ у цій цікавій захоплюючій Всеукраїнській грі.

Уперше в засіданні учнівських миротворницьких об'єднань взяли участь учні Центру міжнародних зв'язків ЗНЗ № 15 (*керівник – Франчук О.Є.*). Школярі підібрали актуальний інформаційний матеріал, розкриваючи інноваційні виховні технології, можливості використання Інтернету не лише для пошуку наукової і пізнавальної інформації, ігор та розваг, а й для встановлення контактів з новими друзями та знайомими.

Наприкінці засідання Асамблеї були підведені підсумки, роздані методичні рекомендації щодо організації і поліпшення роботи миротворчих учнівських об'єднань та орієнтовний план роботи на наступний навчальний рік.

Закінчилась Асамблея словами Програми-клятви „Обнімемо Землю красою і любов'ю”:

*"Ми всі – члени однієї сім'ї земної кулі,
Ми – сестри і брати однієї прекрасної планети Земля.
Обнімемо Землю, нашу рідну матір, красою і любов'ю.
Природа дала нам життя, вона живе в нас, а ми – в ній.
Тож не дозволимо їй загинути,
А тісніше згуртуємо наші ряди!"*

21 червня 2004 р. у кіно-клубі Національного університету “Києво-Могилянська академія” відбулася молодіжна конференція “Служіння заради миру”. На конференції проходило урочисте нагородження переможців Всеукраїнського конкурсу учнівських та студентських проєктів “Служіння заради миру”, серед яких був і Рівненський державний гуманітарний університет, науково-дослідне студентське об'єднання „Миротворець”.

Початок програми міжнародної ініціативи “Служіння заради миру” в Україні було покладено її урочистим відкриттям 10 січня 2002 року міжнародною молодіжною конференцією, де представники України, Кореї, Японії, США, Китаю, Росії та Молдови поставили свої підписи під урочистим зверненням “Служіння заради миру”. З цього часу було проведено багато різноманітних як місцевих, так і міжнародних програм.

Цього року ініціатива вийшла на новий рівень широкого розповсюдження з початком Всеукраїнського конкурсу учнівських та студентських проектів “Служіння заради миру”. Низка відомих громадських організацій, серед яких Українська рада Миру, Міжнародна Ліга “Матері і сестри – молоді України”, Асоціація сприяння ООН в Україні, Міжнародний благодійний фонд допомоги та дружби, Фундація моральної та духовної освіти, Український рух “Педагоги за мир і взаємопорозуміння”, Київська міська організація Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін “Нова доба”, асоціація “Нова генерація лідерів”, Єврейський фонд України, Міжнародний благодійний фонд “Співтворчість”, Товариство тверезості і здоров’я та інші, розуміючи важливість виховання в молодого покоління миротворницьких навичок у повсякденному житті, вирішили започаткувати конкурс молодіжних проектів. Цей конкурс, що проводиться в рамках проголошеного ООН міжнародного Десятиріччя культури миру та ненасильства над дітьми світу 2001 – 2010 рр. – це спроба об’єднати зусилля міжнародної ініціативи „Служіння заради миру” з проектами служіння в Україні.

Всеукраїнський конкурс проектів “Служіння заради миру” спрямований на заохочення молодих людей до конкретних учинків з метою допомоги тим, хто цього конче потребує (інвалідам, літнім людям), спонукання дій, що допомагають подолати перешкоди суспільства на шляху до миру. Заохочується також просвітницька робота з профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, сприяння через конкретну дію вирішенню проблем: голоду, поширення хвороб, безпритульності, бідності, насильства над дітьми, ескалації насильства, зневаги моральних, загальнолюдських, етнонаціональних, сімейних цінностей.

Понад 50 молодіжних організацій нашої країни відгукнулося на цей конкурс, і оргкомітет конкурсу визначив з-поміж них **10** організацій-переможців:

1. Асоціація студентів м. Харкова з вивчення Принципу (філософії єднання моральних цінностей людства). ***Керівник проекту: Олександр Замула.*** Назва проекту: “Через служіння до миру”.

2. Благодійний фонд “Добросердна мода” м. Києва. **Керівник проекту:** *Наталія Супрун*. Назва проекту: “Розробка комфортного одягу для дітей з фізичними вадами”.

3. Гімназія № 1 м. Прилуки, Чернігівська обл. **Керівник проекту:** *Галина Глушак*. Назва проекту: “Шкідливим звичкам – Ні”.

4. Загальноосвітня школа 1 -3 ступенів № 8 м. Макіївка, Донецька обл. **Керівник проекту:** *Лариса Синюк*. Назва проекту: “Поліпшення життя людей похилого віку”.

5. Макіївська міська загальноосвітня гімназія м. Макіївка, Донецька обл. **Керівник проекту:** *Сергій Фокін*. Назва проекту: “Захистимо дітей від насильства”.

6. Медичний інститут української асоціації народної медицини м. Києва. **Керівник проекту:** *Михайло Онопрійчук*. Назва проекту: “Служіння заради миру”.

7. Молодіжна асоціація “Нова генерація лідерів” м. Києва. **Керівник проекту:** *Дарія Спіжева*. Назва проекту: “Творчий потенціал лідерів в інтересах однолітків”, “Поділись теплом”.

8. Молодіжний клуб Міжнародної Ліги “Матері і сестри – молоді України” м. Київ. **Керівник проекту:** *Наталія Гуцал*. Назва проекту: “Уклін тобі, рідна мати”.

9. Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне. **Керівник проекту:** *Ольга Безкоровайна*. Назва проекту: “Всі ми діти твої, Україно!”.

10. Середня загальноосвітня експериментальна школа № 99, м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл. **Керівник проекту:** *Олег Охредько*. Назва проекту: “Безпека руху”.

З метою поширення досвіду впровадження проектів “Служіння заради миру” проводився студентський проект Рівненського державного гуманітарного університету “**Всі ми діти твої, Україно!**” в номінації “Сприяння діалогу між різними

расами, народами, культурами”. Проект було реалізовано протягом березня - травня 2004 року. Результатом роботи в проекті має бути створення веб-сайту, який використовуватиметься в подальшій роботі семінарів, науково-практичних конференціях для викладачів, студентів громадянської освіти.

Проект передбачав орієнтацію студентської молоді на розуміння перспектив мирного розвитку дитячого і молодіжного співробітництва, полікультурного сприйняття навколишньої дійсності, збагачення знань молоді з питань політичного, економічного та культурного життя представників інших народів, поваги до їх цивілізацій, культур, моральних цінностей, укладу життя.

Загальна кількість населення обласного центру: м. Рівне – 245,3 тис.чол. З них за основними національностями (у % до загальної кількості): українці – 224,6 тис.чол. (92 %); росіяни – 16,6 тис. чол. (6,8%); білоруси – 1,4 тис. чол. (0,6%); поляки – 0,9 тис.чол. (0,4%); євреї – 0,4 тис.чол.(0,2%).

2004 рік – рік Польщі в Україні. У зв’язку з цим учасники проекту “Всі ми діти твої, Україно!”, члени науково-дослідного студентського об’єднання “Миротворець” (Алесич Оксана, Ланкіна Вікторія, Кузнецова Анна, Осипова Ірина, Пачковська Наталія, Коник Оксана, Кнігніцька Марина, Олійник Олеся, Морозов Борис, Бондаренко Олексій – *студенти 3 курсу факультету іноземної філології*; Кречик Наталія, Мельник Юлія, Джерепейко Іванна, Балащук Світлана, Лебединська Тамара, Козачук Любов, Гончарук Олена, Гончарук Тетяна – *студенти 1 курсу педагогічного факультету*) побували у відділі національностей та міграції Рівненської облдержадміністрації та налагодили співпрацю з членами товариства польської культури ім. Владислава Станіслава Реймонта на Рівненщині. Це товариство існує з 1993 року, має обласний статус, 180 чоловік і є найбільш активною громадською організацією, діяльність якої сприяє інтеграційним процесам та підтриманню міжнаціональної злагоди в Рівненському регіоні. Керівник товариства – **Долгих Яніна Юлівна.**

Учасники проекту відвідали недільну польську школу, яка функціонує при Гуманітарній гімназії. Як друга іноземна мова – польська – вивчається в ЗНЗ № 15. У цих закладах освіти вчителями польської мови працюють носії цієї мови, які виступають з лекціями,

бесідами, інформаційними ярмарками про звичаї, культуру, освіту, традиції, історію польського народу. Стараннями товариства школи забезпечуються підручниками, посібниками і дидактичними матеріалами з польської мови. При польському національному товаристві діє аматорський дитячий танцювальний колектив “Білий орел”. Щодо розвитку культур національних меншин у м.Рівне щорічно проводиться традиційний тиждень польської культури. 22-23 травня 2004 року учасники проекту взяли участь у першій Волинській маївці, яка проходила у зв’язку з роком Польщі в Україні.

Співпрацює товариство польської культури з Гоцанською гімназією №1, Європейським університетом, Рівненським інститутом слов’янознавства, має міжнародні зв’язки з Чехією, Угорщиною, Німеччиною.

Студенти, учасники проекту налагодили дружні зв’язки з Шкільним європейським клубом “Пліч-о-пліч з Європою” НВО № 12 (*керівник клубу вчитель Тетяна Кияк*), взяли участь у його презентації. Клубівці з 23 квітня по 1 травня перебували в Польщі в об’єднанні загальноосвітніх шкіл ім. І.Я. Падеревського в Ласк-Колумні.

Студенти ознайомилися з колекцією полоніки з фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Одним із важливих етапів проекту була участь студентів Рівненського державного гуманітарного університету в інтерактивному *Форумі CEN* з обговорення питання *“Україна – Франція: історичні корені культурних зв’язків, перспективи їх впливу на шлях України в Європейський Союз”*, який проводився в рамках програми заходів “Французька весна в Рівному” (01-30 квітня) Рівненською обласною організацією “Французький Альянс”. За активну участь у Форумі студенти 3 курсу факультету іноземної філології Книгніцька Марина й Олійник Олеся отримали дипломи та призи. Коротка інформація про проект і посилання на сам Форум міститься за адресою <http://cen/satp/org/ua/libr/lib.html>.

Перша презентація проекту “Всі ми діти твої, Україно!” відбулася 7 травня 2004 року в ЗНЗ № 11 на міському конкурсі учнівських та студентських проектів “Служіння заради миру”, в якому взяли участь шкільні клуби миру ЗНЗ №№ 9, 11, 12, 15 м. Рівного, Рівненської державної гуманітарної гімназії, школи з поглибленим вивченням іноземної мови “Центр Надії”.

Фінальна стадія конкурсу відбулася в м. Києві 20-22 червня цього року. Для переможців протягом 3 днів, крім конференції, було проведено акцію служіння в Київському пансіонаті ветеранів війни та праці, а також цікаві екскурсійні, ігрові, тренінгові та лекційні програми, які були підготовлені представниками Міжнародного благодійного фонду допомоги та дружби, Фондації моральної та духовної освіти та учнівською асоціацією “Нова генерація лідерів”.

У конференції взяли участь понад 400 молодих людей. Усі переможці конкурсу робили невеличку презентацію своїх проектів, розповідаючи присутнім про свої конкретні дії щодо допомоги іншим у досягненні миру. А особливої цікавості конференції надавало те, що поважне журі, яке складалося з відомих громадських діячів, діячів освіти та культури, визначало серед 10 переможців конкурсу ще й найкращих шляхом виставлення балів після кожного виступу. Усі 10 організацій-переможців конкурсу отримали красиві дипломи від оргкомітету та призи від спонсорів.

Ось звернення учасників проекту “Всі ми діти твої, Україно!” Рівненського державного гуманітарного університету, яке відображає їх ставлення до проблем культури миру, толерантності та взаєморозуміння:

„Шановні друзі!

Протягом багатьох років вивчаються відносини між країнами. Наш проект “Всі ми діти твої, Україно!” передбачав вивчення політичних, економічних та культурних питань інших народів, зокрема Польщі. Особливо поглиблено досліджувалася культура і моральні цінності цього народу. Метою нашого проекту було донести до майбутніх поколінь важливість співпраці з іншими націями. Наші дії були і будуть спрямовані на утвердження мирного майбутнього, життя без насилля і війн.

Праця у Всеукраїнському конкурсі “Служіння заради миру” поглибило наші знання з різних актуальних проблем у сфері економіки, політики, екології, культури. Роблячи висновки, можна сказати, що лише молоде покоління закладає фундамент для нового мирного життя як усередині країни, так і у всьому світі. Хочеться побажати, щоб з кожним роком учасників проекту “Служіння заради миру” ставало більше; щоб кожен з вас зробив свій внесок у побудову нового життя, безхмарного майбутнього”.

*Студенти Рівненського державного
гуманітарного університету,
члени науково-дослідного студентського
об'єднання “Миротворець”*

Результатом виховання культури миру має бути стійка спрямованість особистості на підтримку і захист миру в широкому розумінні цього слова (миру з собою, людьми, в родині, Батьківщині, планеті, миру як захисту життя і прав людини). Культура миру не може бути нав'язана ззовні, вона плекається в серцях людей.

Шкільні клуби миру м. Рівне та науково-дослідне студентське об'єднання „Миротворець” взяли активну участь у **Всеукраїнській пошуковій естафеті Миру “СВІТОЧІ МИРУ (вересень – жовтень 2004 р)”**. Ця Естафета Миру проводилась згідно з Комплексною Програмою дій з розвитку Декади ООН на 2001-2010 р.р. “За культуру Миру та Ненасилля в інтересах планети” та на честь святкування 50-річчя ЮНЕСКО з метою залучення дітей та молоді до єднання зусиль та розвитку ділового

партнерства миротворницьких об'єднань молоді для популяризації ідей Культури Миру та досвіду кращих прикладів миротворницьких дій – *Лауреатів Премії ЮНЕСКО за 20 років*.

Головні організатори Естафети – Український Рух “Педагоги за мир та взаєморозуміння” спільно з Академією педагогічних наук України за підтримки Національної Комісії України у справах ЮНЕСКО.

Участь у миротворницькій діяльності освітянського руху – це формування гармонійної компетентної особистості, громадянина України і світу, пристосованого до життя в нових умовах третього тисячоліття; це прилучення до інноваційних методик та технологій нових напрямків педагогіки освіти і виховання; це – плекання паростків Добра, Толерантності, Милосердя, Миролобства в душах наших вихованців, а значить – злагоди і демократичних засад нашої держави.

Серед підлітків, які входили до дослідно-експериментальної групи, ми провели опитування для з'ясування їхнього ставлення до запропонованих і впроваджених нами в діяльність шкільних клубів миру різних форм виховної роботи на ідеях миру – нових і традиційних. Результати даються в таблиці 2.3.

Дані таблиці дають можливість простежити помітне зростання орієнтації підлітків на активні масові форми позакласної роботи шкільних клубів миру: “Дитяча трибуна за мир”, рольові ігри, ринги з питань політики, конкурси з питань миру, зустрічі за “круглим столом”.

Перевагою таких форм виховної роботи є те, що у варіативних проявах своєї діяльності кожна з них може охопити більшість підлітків. Вони забезпечують повноцінне залучення всіх без винятку клубівців, у тому числі й учнів із середньою та слабкою успішністю, які спроможні показати свої здібності під час цікавого дійства, тоді як у конференціях, бесідах, дискусіях, захистах рефератів, конкурсах юних дипломатів, лекціях бере участь невелика кількість учнів, і там можуть проявити себе переважно діти з більш високим рівнем інтелектуального розвитку, а ролі вчителя відводиться перше місце. Такі форми виховної роботи є пасивними, статичними для школярів, не налаштовують їх на активну діяльність і тому не викликають особливого інтересу.

Таблиця 2.2

**Ставлення підлітків до різних форм виховної роботи
шкільних клубів миру /нових і традиційних/**

Традиційні форми виховання	Кількість	%	Нові форми виховання	Кількість	%
- колективні читання	93	19,5	- рубрика “Дитяча трибуна за мир”;	119	24,96
- перегляд телепередач	87	18,24	- рольові ігри;	108	22,65
- інформаційні програми;	80	16,77	- ринги з питань політики	98	21,54
- зустрічі зі спеціалістами	71	14,18	- конкурси з питань миру	58	12,16
- захист рефератів	58	12,16	- зустрічі за “круглим столом”	51	10,72
- бесіди про мир	43	7,72	- конференції	22	4,61
- вивчення мистотворчих документів	29	6,09	- конкурс юних дипломатів	15	3,12
- лекції	16	3,35	- дискусії	6	1,28

Аналіз роботи клубів миру, як міських, так і сільських шкіл, показав, що саме така форма діяльності дозволяє реалізувати різноманітні інтелектуальні та духовні потреби сучасних підлітків. По-перше, участь у справах клубу передбачає напружену розумову роботу з усіма властивими їй компонентами: умінням самостійно формулювати завдання, знайти потрібну інформацію, швидко орієнтуватися в ситуації, критично оцінювати власні рішення, вести діалог та дискусії. По-друге, клуб вирішує найгостріші проблеми сучасності, причому найрізноманітнішими, нестандартними методами. По-третє, засідання клубу проходять у неформальній обстановці, налаштовуючи на відверту розмову. По-четверте, у клуб приходять добровільно. По-п’яте, потрібно відзначити демократизм у роботі клубу: його члени колективно планують заходи, визначають їх характер, теми дискусій, колективно реалізують ці плани. Але в цій роботі є місце кожному.

2.2. Активні форми виховання підлітків на ідеях миру в позакласній роботі середньої загальноосвітньої школи

На сучасному етапі розвитку суспільства і розбудови національної школи України особливого значення набуває виховна робота на ідеях миру. Однією з ефективних її форм є уроки миру, основна мета яких:

- виховувати учнівську молодь у дусі миру, добра, справедливості;
- формувати в них розуміння миролюбності нашої Батьківщини, відданості та любові до України;
- готувати себе до захисту рідної держави, до активної участі в її оновленні, до збереження миру між усіма народами;
- розвивати почуття довіри та поваги, взаємного співробітництва з дітьми інших держав.

Для досягнення будь-якої з вищезазначених цілей уроків миру найбільш доцільно, на нашу думку, використовувати Міжнародний день миру, який святкується щорічно в другій половині вересня в день відкриття сесії Генеральної Асамблеї ООН, та Міжнародний день толерантності, який святкується щорічно 16 листопада. У багатьох країнах світу в цей день проводяться уроки миру, найважливішим завданням яких є формування в молодого покоління розуміння єдності і взаємозалежності сучасного світу.

Вважаємо, що такі уроки слід зробити традиційними і в наших школах. Тим більше, що одночасне проведення їх у нас і в інших країнах в урочистий для всього людства день здійснить на дітей глибокий виховний вплив, допоможе юним громадянам України відчувати себе дітьми світу.

Організаційні питання уроків миру, методику їх проведення розкрили в своїх працях учені-педагоги Ю.К. Бабанський, М.В. Кабатченко, Т.Є. Колупасва, А.П. Петрук, О.М. Петрук, А.Й. Сиротенко.

Продовжуючи їх роботу, ми розробили методику проведення уроків миру для підлітків та науково-методичні рекомендації для вчителів. Для цього нами був проведений пошуково-формуючий експеримент в експериментальних школах Київської, Луганської та Рівненської областей. Головними завданнями його були:

- ознайомлення вчителів 5-8 класів з організацією і проведенням уроків миру, їх варіантами;

– пошук кращих варіантів проведення уроків миру з метою вивчення їх впливу на формування особистості підлітків;

– включення вчителів і учнів у практичну діяльність, яка допомогла б їм глибше усвідомити роль і значення таких уроків у житті школи в цілому і кожного школяра зокрема.

Якість уроків миру, їхнє практичне значення великою мірою залежить від майстерності вчителя, від його вміння забезпечити атмосферу творчості на уроці. А тому все, що педагог робить, про що розповідає, повинно бути переконливим, глибоко і всебічно продуманим, повинно спонукати учнів до активних дій, учинків, допомагати усвідомленню необхідності робити свій посильний внесок у захист миру на Землі.

Адже широке опитування вчителів показало, що досвіду і задоволення від проведення уроків миру поки що замало. Надто часто ці уроки проходять трафаретно, бездумно, бо погано підготовлені, у них відсутні ініціатива та творчість учнів. І найсумніше полягає в тому, що вони значно більше звернені в минуле і нагадують більше уроки Другої світової війни, ніж майбутнього миру. Миролюбство нашого українського народу, як і миролюбство будь-якого іншого, природне, але наше прагнення до миру підкріплюється пам'яттю про неймовірні страждання в кривавій і страшній війні. Перемога завойована ціною величезних жертв заради життя, заради спільного мирного і щасливого майбутнього, яке потрібно будувати обдумано, цілеспрямовано і безперервно. Ось чому забуття аморальне і злочинне.

Серед складнощів уроків миру є те, що в різних куточках планети ще продовжуються кровопролитні локальні війни, які отруюють міжнародний клімат, а виснажлива й небезпечна “холодна війна”, яка тривала довгий час, вплинула на багато які сфери нашого життя. Уже не одне покоління людей ввійшло в життя під загрозою ядерного апокаліпсису, останньої знищувальної війни. І, всупереч зарозам і страхом, ідея уроків миру виходила з упевненості, що вона зуміє піднятися над суперечностями. Сьогодні значно легше, ніж учора, допомогти учням усвідомити прості й одвічні істини: мир – це життя, щастя, радість, чисте небо над головою; мир – це впевненість у завтрашньому дні, у своєму майбутньому. Мир, у всіх значеннях

цього слова, створюється сьогодні і на віки всіма поколіннями мешканців Землі. Але цей мир ще під загрозою.

Зміст, значення уроку миру полягає в тому, що він стає уроком порятунку життя на Землі, захисту природи, віри в людину, надії, правди і справедливості, особистої відповідальності, пізнання світу, роздуму, творчості, дії, доброго спілкування, взаєморозуміння, міжнародного співробітництва, дружби, формування нового світогляду особистості XXI століття.

Інша складність уроків миру полягає в живучості конфронтаційної психології, якою заражені, на жаль, багато людей у нашій державі і в усьому світі. Злочинний лозунг про загострення класової боротьби в міру просування до соціалізму спотворив значну масу людей, створив обстановку підозрливості й ворожості щодо багатьох людей з оточення та цілих суспільних верств, а тим більше до держав з іншим соціально-економічним ладом. Зараз людство починає усвідомлювати єдність і взаємопов'язаність сучасного світу, спільність долі усіх народів на нашій крихкій планеті, небезпечність ворожнечі та протистояння блоків і держав.

Починає також усвідомлюватися той факт, що світоглядні, ідеологічні, політичні, релігійні, культурні й навіть побутові зміни, які відображають накопичений історичний досвід народів та їх об'єднань, являють собою неоціненну скарбницю людської думки та духу. У результаті обміну та засвоєння цих скарбів іншими народами створюються безмежні можливості для взаєморозуміння, взаємозбагачення і взаєморозвитку всіх народів. Конфронтаційна психологія, яка заснована на пошуках до спотворення істини національних, класових, ідеологічних підходів, заперечує вистражданий світовим співтовариством безумовний пріоритет загальнолюдських та духовних цінностей.

Урок миру всім своїм змістом та спрямованістю витісняє із свідомості учнів будь-якого віку, зокрема підлітків, конфронтаційну психологію, а також небезпечні стереотипи “образу ворога”, як зовнішнього, так і внутрішнього.

Назвати складнощі й труднощі в проведенні уроків миру було необхідно, щоб чітко визначити, що заважає і протистоїть у напруженому процесі виховання учнівської молоді в дусі миру. Проте слід відзначити розвиток і позитивних факторів у

внутрішньому й міжнародному житті нашої держави, які сприяють становленню педагогіки миру.

Ще зовсім недавно учні бачили на сторінках преси, на екранах телевізора, у своїх вчителів спроби замовчування, відходу від обговорення складних питань, просто вимушеної брехні у відповідь на природне прагнення дітей розібратися в навколишній дійсності. У результаті в багатьох формувались невір'я, неправдивість, цинізм.

Учителю зараз працювати важко: з багатьох питань у нього немає повних та якісних відповідей, з деяких питань учитель вимушений говорити дещо інше, порівняно з тим, що говорив ще недавно, недовір'я учнів, яке створилося, стає на заваді відвертих розмов. Урок миру є уроком взаємної відвертості, взаємного довір'я в спільних пошуках відповідей на складні питання, які закладуть підвалини нових стосунків між учнями та вчителями. Формуванню таких стосунків сприяє інша добра для педагогіки миру тенденція – відродження моральності, перетворення її в діючий фактор внутрішньої та міжнародної політики. Небувалі зрушення в міжнародних відносинах стали результатом моральних перетворень у суспільстві, які проявились у миролюбній політиці нашої Української держави, у розвинутих капіталістичних країнах, у міцному тискові миролюбних сил на уряди.

Тривалий час залишалася в тіні важлива сторона виховання в душі миру – формування доброзичливих, високоморальних стосунків між людьми на всіх рівнях: від стосунків з людьми в ближньому оточенні до стосунків з представниками інших країн та народів. Педагоги з прогресивних, миролюбних організацій активно розвивали цю сторону педагогіки миру і закликали об'єднати зусилля в діяльності. Командно-адміністративна педагогіка, яка господарювала в країні, заважала такому об'єднанню. Зараз, в умовах активного розвитку моральних засад у суверенній незалежній Українській державі і в педагогіці, урок миру стає поштовхом усвідомлення ролі відносин між людьми в зміцненні миру і співробітництва між усіма країнами й народами. Нова обстановка в світі вимагає від учителя широкого, нетрадиційного підходу до планування й організації уроку миру. Нетрадиційно і щиро проведені, вони повинні стати підґрунтям нових стосунків між дорослими і

дітьми, учителями та учнями, в основі яких лежить саме взаємоповага, формування нової системи моральних цінностей.

Аналіз вимог, які виникають, практичного досвіду вчителів дозволив розробити нам “Панораму уроків миру”.

Панорама уроків миру

1. Сучасне покоління людей та його відповідальність перед цивілізацією та підростаючим поколінням України.
2. Людина і природа /загроза екологічної катастрофи і шляхи її запобігання, урок на природі/.
3. Учатися жити в мирі /про поведінку та вміння вирішувати конфлікти у своєму близькому оточенні/.
4. Якщо не я, то хто ж ?
5. Права людини та мир /війна порушує права людини, знищує їх, створює загрозу світу/.
6. Дружба не має кордонів /міждержавні та міжнародні зв'язки, індивідуальні та колективні/.
7. Діти – посланці миру /Саманта Сміт. Дитячі миролюбні організації національного та міжнародного рівня. Їх ініціатива і можливості спільних дій/.
8. Який тезис сьогодні справедливий: “Хочеш миру – готуйся до війни!” чи “Хочеш миру – готуйся до миру!”?
9. У чому зміст лозунгу 2-го Міжнародного конгресу “Вчителі за мир” “Мислити глобально – діяти локально!”?
10. Що таке мир? Проста відсутність війни чи...? /Над визначенням поняття “мир” билися і б'ються видатні мислителі. А яка ваша думка?/
11. Мешканець іншої країни – друг, партнер, ворог чи ... /Що ми думаємо про них, а вони – про нас?/
12. Конфронтація чи співробітництво? /Перспективи міжнародних відносин./
13. Від кого залежить мир на Землі?
14. Чи справедливе сьогодні твердження про те, що “війна – це продовження політики іншими засобами”?
15. Чи можливий мир без озброєння, чи це утопія?
16. Небезпечна чи безпечна гонка озброєння? Гора зброї, що зростає, нейтральна чи вбиває вже зараз людей, калічить їхні душі?

17. Чи можна зупинити гонку озброєння? /Протилежність точок зору та їх причини./
18. Чи зробить людство “останню помилку”?
19. “Доки не пізно!”...
20. Чи буде переможець у ядерній війні? Кому загрожує “ядерна зима”?
21. Всеохоплююча система міжнародної безпеки – початок її утворення та перешкоди на її шляху.
22. Мир між народами всіх країн! Мирне дитинство на планеті!
23. Роль діяльності ООН, ЮНЕСКО та інших миротворницьких міжнародних організацій у зміцненні миру.
24. Заради миру на Землі.
25. Нам будувати майбутній світ – яким ми його бачимо?
26. Ми збережемо мир у рідній державі.
27. Мир у народних прислів'ях, приказках, афоризмах.
28. Ми – діти світу.
29. Мир планеті – щастя дітям.
30. Її Величність – Мати.
31. Актуальні проблеми світу – від кого залежить їх вирішення.
32. Хай завжди буде мама! Хай завжди буде мир!
33. Джерела знань про мир /телебачення, радіо, газети, підручники, учителі, батьки.../. Чи не суперечать вони одне одному?
34. Нехай ніколи не буде війни!
35. Українська держава – держава миру.
36. Народна дипломатія – що це означає?
37. Діалог урядів чи діалог народів?
38. Земля – наш спільний дім – проблеми спільного виживання.
39. Світ без війн – новий образ світогляду.
40. Мир у музиці й поезії.

Запропонована нами “Панорама...” охоплює ті основні проблеми, які потребують поглибленого опрацювання з учнями відповідно до їхніх інтересів, потреб і побажань. Вона демонструє різноманітність інтересів, можливостей та знань учителів і учнів,

які в остаточному підсумку і визначають конкретний вибір занадто складної теми, з якої в учнів немає ніяких знань, а тому й інтересу, яка викличе в них байдужість та нудьгу і цим самим дискредитує в їхніх очах важливу справу. А вибір теми “заїждженої”, з добре відомим матеріалом призведе до тих самих сумних результатів.

На нашу думку, перелік можливих запропонованих усім експериментальним школам тем допомагав учителю більш повно уявити всю картину практичної реалізації педагогіки миру, вибрати найнеобхідніше для учнів і для нього самого, передбачити перспективи подальших дій.

Обираючи спільно з учнями ту чи іншу тему майбутнього уроку миру, учитель урахував специфіку і спрямованість виховної миротворчої роботи, накопичений у школі та в класі досвід практичної діяльності в цій галузі, концентрував увагу учнів на животрепетних і близьких їм проблемах.

Змістовність уроку миру та зацікавленість учнів залежить від багатьох факторів, насамперед від місця його проведення, від зв'язків з державними, громадськими та іншими організаціями, від теми уроку, від типу /інформаційний, пошуковий, дискусійний, творчий/, від характеру підготовки уроку.

У цілому, на наш погляд, урок миру потрібно проводити там, де це найбільш доцільно та ефективно.

Наприклад, у шкільних клубах миру урок миру, присвячений народній дипломатії, підготовлений за пошуковим принципом з участю невеликих груп, проводився у відділеннях обласного Фонду миру, у міських Комітетах захисту миру, на підприємстві, яке має партнерів за кордоном. Урок миру, присвячений екологічним проблемам і побудований за дискусійним принципом з участю всіх клубівців, проходив спільно з групами захисників довкілля в будь-якому неблагополучному місці, або, навпаки, для контрасту – у місці з недоторканою природою. А урок миру “Мир у народних прислів'ях, у приказках та афоризмах” надав учням можливість відчутти глибину та мудрість народної мови, коли спільно з любителями фольклору була проведена пошукова робота, а сам урок пройшов у клубі чи вдома в місцевого оповідача билин або майстра влучного слова.

Вибір тем уроків миру разом з учнями стає першим етапом складної і цікавої роботи.

Для шкіл, де проводилася дослідно-експериментальна робота, проблема миру стала стрижневою при плануванні та організації навчально-виховної роботи. Слід відзначити, що слово “мир” розуміється не тільки як відсутність війни. Добре співробітництво та взаєморозуміння між народами, живильне середовище і космос, людське співтовариство і ближнє оточення, людські стосунки та душевний стан однієї людини – усі ці, здавалося б, такі далекі поняття і категорії зливаються для кожної людини в єдиний світогляд, світосприйняття. Усвідомлення світу як єдиного природного та духовного цілого, у якому кожна людина може й повинна грати активну роль і нести особисту відповідальність за збереження цього світу, стає метою та результатом миротворницького виховання.

В експериментальних школах, які активно працювали в миротворницькому напрямку, урок миру підводив підсумки проведеної за рік роботи і виробляв програму діяльності на рік наступний.

При проведенні підсумків роботи учні говорили про свої конкретні справи в зв'язку з тими чи іншими подіями в державі та на міжнародній арені. Ця причетність до сьогоденних подій, на фоні яких підлітки оцінюють свою діяльність, створює необхідне для повноцінного виховання почуття відповідальності за майбутнє Землі, співчуття до жертв стихійних лихоліть, формує прагнення та вміння посильно відгукнутися на події, що відбуваються в світі.

Допомога жертвам воєнних конфліктів, участь у “хвилі миру” та інших акціях, підтримка листами та телеграмами проходять іноді у вигляді малопомітних і заформалізованих заходів і тому не залишають належного сліду в душах дітей. Важливе завдання уроку миру полягає в тому, щоб обговорити і осмислити значення своєї допомоги, яка складається з маленьких пожертвувань та добрих слів і переростає в міцну надихаючу силу. Добра справа корисна для того, для кого вона зроблена, але ніяк не менш і для того, хто її зробив. Учні повинні усвідомлювати, що кожний їхній учинок може відгукнутися добром і злом. Урок миру створює чудову можливість проаналізувати справи зроблені і справи майбутні.

Ми живемо в напружений час краху багатьох старих міфів і стереотипів, перегляду колись непорушних постулатів і догм.

Учні, особливо підлітки, прагнуть пізнати світ, самостійно виробити позицію з приводу питань, які їх хвилюють. У подібній ситуації проблеми проведення уроків миру, які закладені в “Панорамі”, створюють умови для спільних пошуків відповідей на складні запитання сучасності. Будь-яке нав’язування вчителем своєї точки зору сьогодні небезпечно, бо шквал нових різноманітних фактів переробляється і засвоюється молоддю за допомогою засобів масової інформації, за якими вчитель не в змозі простежити.

Шанобливе ставлення до знань молодих співрозмовників та їх точок зору, щире прагнення до співробітництва в тяжкій для всіх обстановці можуть створювати єдину прийнятну для уроку миру духовну атмосферу.

Підтримування творчої обстановки, звичайно, залежить від багатьох факторів, перш за все від того, що є домінуючим на уроці – відтворення чужих думок чи спроби вироблення і формулювання думок самих учнів. Протягом багатьох років у нашому суспільстві панували догматизм і начотництво, які здійснювалися шляхом нав’язування людям чужих думок і поглядів за допомогою цитат, заздалегідь підготовлених повідомлень з обов’язковим опертям на джерела, вивчених і багаторазово опрацьованих монтажів, літературно-музичних композицій і т.п.

Розкріпачування свідомості, яке відбувається зараз у незалежній Українській державі, вимагає від кожної людини критичного осмислення існуючої дійсності, інформації, суджень та поглядів співрозмовників. Урок миру, побудований на проблемній основі, дає учням можливість для вирішення їхніх особистих думок, сумнівів, висловлювань.

Підготовка і проведення уроку миру допомагає вчителю пояснити учням, що критичне мислення допускає володіння певною сумою знань та переконань, які дають можливість учасникові дискусії не відмахуватися, не нехтувати думкою опонента, що, на жаль, так часто трапляється, а аргументовано відстоювати свою точку зору. Потрібно відверто визнати, що культура дискусії кульгає в усіх вікових групах людей, і учні не є винятком.

При обговоренні складних, животрепетних питань сучасного життя на основі надто суперечливої інформації учнів потрібно вчити слухати докази, поважати й уважно ставитися до думки

опонента. Обірвана думка співрозмовника неминуче обернеться обривом власної думки.

Спеціальна підготовка класу до дискусії, створення на уроці відповідної атмосфери допомагають учням колективно усвідомити ті чи інші проблеми сучасного світу і своє сьогоднішнє і завтрашнє місце в їх вирішенні.

Зацікавленість школярів у обговоренні проблем, які стоять перед людством, та шляхи їх вирішення пояснюється тим, що світ уперше опинився перед загрозою повного знищення всього живого на Землі, а людство усвідомило цю загрозу. З масових публікацій учні довідуються про екологічну загрозу, про можливий день “X”, катастрофічні, знищувальні землетруси, про руйнування захисного шару над нашими головами, про небезпечне забруднення води й повітря, про чуму ХХ століття – СНІД. Вони родилися й ростуть під смертоносною загрозою ядерного знищення, безконтрольного розповсюдження деякими країнами світу хімічного і біологічного озброєння. Усвідомлена загроза породжує різні типи поведінки: в одних – апатія, пасивне очікування неминучого, відчуття безсилля, фатальної приреченості, розповсюдження релігійності та містицизму, в інших – енергія боротьби та опору, прагнення до пізнання небезпеки та шляхів її усунення, пошук активних соратників для запобігання загрозі. Між цими двома полярними точками розташувалися різні проміжні прояви - від нерішучої надії до відчайдушної безрозсудності. Є ще один тип поведінки – демонстративне прагнення відгородитися від небезпеки, що наступає, сховатися за стару формулу “не знаю і не хочу знати”.

Під час спостережень ми зустрічали серед підлітків усі ці прояви.

Урок миру як спеціальний урок роздумів про складні проблеми, які стоять перед людством, допомагає учням виробити реалістичний погляд на суть цих проблем, на ступінь відповідальності людства за їх виникнення. Їх розгляд підводить учнів до висновку, що практично всі глобальні проблеми людства виникли в результаті бездумного хижацького ставлення людини до природи, легковажного, необережного застосування досягнень науки і техніки. Усвідомлення провини і біди людства забов'язують його виправити допущені помилки, зосередити всі свої зусилля на

запобіганні наступаючій небезпеці. Зроблене людиною – людиною ж і виправиться. Учні самі наводили безліч таких прикладів.

Віра в розум людини, в її творчу силу, а не тільки в руйнівну, живить і підтримує соціальний оптимізм, упевненість у завтрашньому дні, у безумовній перемозі добра над злом, які завжди були і є основою морального здоров'я народу. Факти останніх років дають підстави для подібного оптимізму.

Наприклад, поступове загасання регіональних конфліктів, повна ліквідація на Землі одного з найтяжчих захворювань – чорної віспи, узгоджені заходи щодо збереження озонового шару та інші розумні спільні дії держав та народів показують справжній рух людства до розумного світу. Безпрецедентні заходи щодо контролю ядерного та хімічного роззброєння, яке розпочалося, переконали світове співтовариство в можливості подолання одного з найстаріших і найтяжчих соціальних недуг – недовір'я і страху перед сусідом. Раптом виявилось, що загальні моральні категорії совісті, порядності, зобов'язаності починають відігравати провідну роль і регулювати стосунки не тільки окремих людей, але й цілих співтовариств. До уроку миру учні знаходили і наводили безліч таких прикладів.

Значний недолік у навчально-виховній роботі полягає в надто слабкій обізнаності переважної більшості школярів про діяльність ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та інших міжнародних миротворницьких організацій. Сьогодні неможливо говорити серйозно про рішення глобальних проблем, про запобігання соціальним, ядерним, екологічним катастрофам, про формування планетарної свідомості, про зростаючу роль загальнолюдської моралі, не розглядаючи і не аналізуючи діяльності міжнародних урядових і неурядових організацій. А вчителі в своїй роботі дуже часто це роблять.

Вивчення діяльності системи Організації Об'єднаних Націй набуває сьогодні особливого значення, тому що вона може бути прообразом майбутнього світового уряду. Заснована на принципах повної незалежності й суверенітету всіх держав, рішення всіх питань в умовах згоди та поваги інтересів кожного члена Організації незалежно від його розмірів та впливу, прагнення діяти на загальне благо, система ООН може пишатися своєю діяльністю, яка спрямована на урегулювання складних міждержавних конфліктів, рішення деяких соціальних, економічних, екологічних

проблем. У шкільних програмах ці питання займають дуже мало місця, що не відповідає їхньому значенню.

А урок миру, присвячений ООН та іншим міжнародним організаціям, виправляє цей недолік, наближає учнів до механізму, який створений людством для вирішення своїх загальних життєвих проблем.

Проблематика миру має ту особливість, що всі її питання найтіснішим чином переплетені та взаємопов'язані. Ось чому виділення будь-якого питання для розгляду на уроці миру завжди носитиме штучний характер. Але, на наш погляд, вільна, розкована природа уроку миру без жорстких планів та програм спонукає учнів та вчителів до розгляду теми в тісному зв'язку з іншими проблемами. Такий підхід до побудови уроку найкращий, бо він дозволяє учням більш активно, повно відчувати цілісність та взаємопов'язаність сучасного світу.

Серед питань, які мають актуальне значення сьогодні, є національне питання. Взаємовідносини націй та народів хвилюють у наші дні величезні маси людей. Процеси, які відбуваються на Землі, суперечливі, глибоко порушують національні почуття людей і вимагають чуйності та обережності при їх обговоренні та вирішенні.

З труднощами та ускладненнями йде зближення націй і держав в різних куточках Землі. Країни Магрибу, Латинської Америки активно розвивають процеси інтеграції, а в країнах з федеративним ладом – Індії, колишній Югославії, деяких державах СНД у цей час виникають ускладнення на національному ґрунті.

Обговорення національного питання ускладнюється тим, що в ньому частіше всього фокусуються невирішені соціальні, економічні, культурні, політичні проблеми, а на поверхню вони виступають, відповідним чином відбиваючись у свідомості, як вимоги національні. Урок миру може бути спеціально присвячений національним відносинам на міжнародному рівні і в нашій державі, тому що вони нерозривно пов'язані і взаємовпливають одне на одного. Розмова на уроці повинна будуватися на основі глибокої поваги до гідності, історії, традицій, культури кожного народу. При цьому слід виключати будь-яку поблажливість, неповажний тон, перевагу одного над іншим.

Повага до гідності кожної нації – основа миру та взаєморозуміння, ключ до вирішення проблем виживання людства.

Підсумовуючи вищевикладене, ми рекомендуємо вчителям проводити уроки миру за такими основними напрямками:

1. Проводити урок там, де це найбільш доцільно й ефективно.
2. Тему вибирати з урахуванням вікових особливостей учнів, підготовки і можливостей класу.
3. Шукати спільно з учнями відповіді на складні питання сучасності.
4. Обговорювати те, що хвилює підростаюче покоління.
5. Не відходити від обговорення гострих питань, допомогти учням знайти на них відповіді.
6. Спонукати своїх вихованців до конкретних дій заради миру.
7. Урок миру – старт програми дій на рік.
8. Відкривати простір власним думкам учнів, менше відтворювати чужі.
9. Виявляти увагу, чуйність і повагу до кожного, хто висловлюється на уроці.
10. Розвивати в підлітків прагнення до пізнання навколишнього світу.
11. Вести розмову з учнями на рівних, не боятись назв деталей з обговорюваних питань.
12. Запрошувати на урок тільки тих, хто допоможе розібратися в проблемі.
13. Показати учням розмір небезпеки, яка загрожує людству, можливості людини і людства в її запобіганні.
14. Формувати в підлітків соціальний оптимізм, віру в кінцеву перемогу людського розуму й совісті.
15. Допомогати учням усвідомити характер проблем миру, внесок ООН та інших міжнародних організацій в їх вирішенні.
16. Пояснити, що повага до гідності кожної нації – основа взаєморозуміння, ключ до вирішення проблем виживання людства.
17. Підвести учнів до усвідомлення зовнішньої політики незалежної Української держави в зміцненні миру на планеті.
18. Розкрити взаємозв'язок участі у відстоюванні миру та готовності до захисту своєї рідної Батьківщини-України.

В усіх експериментальних школах, де проходив формотворчий експеримент, нами була апробована розроблена “Панорама уроків миру” з метою експериментальної перевірки ефективності методики організації і проведення уроків миру. Вони проводилися в різних варіантах відповідно до вікових особливостей підлітків.

В а р і а н т 1. Урок 1. Тема уроку: “Мир між народами всіх країн! Мирне дитинство на планеті!” /для молодших підлітків/.

М е т а уроку: ознайомити молодших підлітків з подіями в державах, де відбуваються громадянські війни і страждають діти. Виховати в школярів почуття милосердя, гуманності, людяності, а також любові до України – мирної держави на планеті.

П л а н уроку:

1. Громадянські війни у Чечні, Грузії, Таджикистані, Сербії та Хорватії. 2. Діти війни, їхня доля, страждання і біль. 3. Людство планети в боротьбі за мир. 4. Діти Землі вимагають миру.

В а р і а н т 2. Урок 2. Тема уроку: “Хай завжди буде мама! Хай завжди буде мир!” /для молодших підлітків/.

М е т а уроку: сформувати в учнів почуття протесту проти війни, збагатити їхні уявлення про те, що і дітям, і дорослим потрібен мир, необхідні спільні зусилля всіх людей Землі для його збереження.

П л а н уроку:

1. Вступне слово вчителя. 2. Наші мами за мир на Землі. 3. Мій син загинув в Афганістані /виступ матері/. 4. Силу протистояти і захищати рідну Батьківщину-Україну дала мені мати /виступ військовослужбовця/. 5. “Чуттям братерства і краси”. Вірш М. Сингаївського читає дівчинка-п’ятикласниця в супроводі фонограми.

В а р і а н т 3. Урок 3. Тема уроку: “Нехай ніколи не буде війни!” /для середніх підлітків/.

М е т а уроку: показати дітям страхіття і жорстокість війн, виховати в них почуття протесту проти війни та прагнення зберегти мир на Землі.

П л а н у р о к у:

1. Друга світова війна – найжорстокіша війна в світі. 2. Діти і жах війни. 3. Діти Хіросіми. Журавлики життя японської дівчинки Садако Сасаки. 4. Війна в Афганістані. Наші рідні та близькі, які постраждали в афганській війні. 5. Громадянські війни в Чечні, Абхазії, Грузії, Сербії, Хорватії. 6. Діти України за мир у всьому світі.

В а р і а н т 4. Урок миру 4. Тема уроку: “Заради миру на Землі!” /для старших підлітків/.

М е т а у р о к у: ознайомити дітей з державною політикою незалежної Української держави, спрямованої на збереження миру, зміцнення почуття впевненості школярів у зростанні відповідальності кожної людини за збереження миру на планеті. Виховати в них почуття дружби і налагодження мирних стосунків між дітьми різних країн.

П л а н у р о к у:

1. Україна – мирна держава. 2. Участь Української держави в акції “Партнерство заради миру”. 3. Співробітництво Армії України з військовими миротворчих сил ООН, НАТО та інших зарубіжних країн. 4. Діти України за мир і дружбу з дітьми всієї планети. 5. Ми пишемо друзям – вони відповідають. 6. Зустрічі друзів з різних країн. 7. Юні дипломати розповідають.

Змістовно і захоплююче підготували і провели Всесвітній урок миру “Ми - діти світу”, присвячений відкриттю чергової сесії Генеральної Асамблеї ООН до Міжнародного Дня миру, старші підлітки клубів миру “Надія” СШ № 4, “Юний дипломат” СШ № 8, “Пліч-о-пліч” СШ № 12, “Земляни” СШ № 23 м. Рівного /див. додаток/.

Проведення уроку миру “Ми – діти світу” за розробленою нами методикою значно активізувало підлітків, сприяло розвитку їх миротворницьких навичок і знань, усвідомленню їх особистої участі в збереженні миру на Землі.

Методом **б е с і д и – о п о в і д а н н я** з урахуванням віку та інтересів підлітків проводився урок миру на тему: “Права людини та мир” у середніх школах №№ 4, 8, 12, 22, 23 м. Рівного, СШ № 211 м. Києва, СШ № 47 м. Луганська, в Томашгородській, Дертівській школах Рокитнівського району Рівненської області.

М е т а уроку: ознайомити учнів з окремими статтями Конвенції ООН про права дитини, Конституцією України. Виховувати в них почуття взаємоповаги і відповідальності за збереження миру та мирних стосунків між людьми.

П л а н уроку за методом бесіди-оповідання: 1. Коли була прийнята Конституція України? Права і обов'язки громадян Української держави. 2. Конвенція ООН про права дитини, її основні статті. 3. Чи можуть дотримуватися будь-які права людини в умовах війни, особливо право на життя та інші? 4. Чи загрожують правам людини підготовка до війни? 5. Чи створює загрозу миру порушення прав людини?

Учитель розкриває тему уроку миру, учні уважно його слухають, а потім ставлять запитання.

Спостереження, які були зроблені в школах, показали, що в процесі проведення уроку миру за методом бесіди-оповідання учні не можуть сприймати матеріал у цілому, їм іноді важко зосередитися на окремих головних питаннях бесіди, тому що це не налаштовує школярів на активну діяльність.

У ЗОШ I-III ступенів м. Шумськ та Вербській ЗОШ I-III ступенів Дубенського району проведені уроки толерантності з метою ефективного засвоєння розуміння педагогіки толерантності.

Варіант 1. Урок 1

Тема уроку: “Толерантність - це добробут усіх народів”.

Мета уроку: актуалізація знань про феномен толерантності, розширення, поглиблення цих знань; виховання толерантного ставлення до поглядів, думок, переконань інших людей.

План уроку:

1. Вступне слово вчителя.
2. Діти прагнуть жити в добробуті.
3. Робота з державними документами.
4. Підсумок уроку.

Варіант 2. Урок 2

Тема уроку: “Життя в гармонії зі світом”.

Мета уроку: сформувати в уяві учнів гармонійну картину світу; виховувати почуття взаєморозуміння і доброти.

План уроку:

1. Безмежний світ.
2. Шлях досягнення гармонії між собою та людьми.
3. Держава і людина, як запобігти конфлікту.
4. Жити – добро творити.

Варіант 3. Урок 3

Тема уроку: “Вчитися жити у взаєморозумінні”.

Мета уроку: ознайомити учнів з принципами толерантності, активізувати прагнення до взаєморозуміння; виховувати почуття доброзичливості, терпимості.

План уроку:

1. Про що ми знаємо краще та більше – насильство чи доброзичливість?
2. Що потрібно знати про толерантність?
3. Нам необхідно навчитися жити у взаєморозумінні та злагоді.
4. Значення принципів толерантності.

Урок був проведений методом бесіди із застосуванням технічних засобів навчання та наочності. Зокрема ми використали відеозаписи телепередач: “Надвечір’я”, “Відверта розмова”. Вони допомогли учням краще усвідомити тему уроку.

Методом **к о л е к т и в н о г о ч и т а н н я** були проведені уроки миру за творами українських поетів та письменників У. Самчука, М. Рильського, В.Симоненка, М. Вороного, Б. Лепкого, В. Стуса та інших у середніх школах №№ 1, 2, 9, 11, 18, 24 м. Рівного, у Березнівській, Сарненській, Біловізькій, Томашгородській школах Рівненської області.

Учні читали вірші, уривки з творів поетів та письменників, робили короткі огляди. Учитель робив аналіз твору того чи іншого письменника.

Творчість відомого українського поета Василя Симоненка є благодатним матеріалом для виховання патріотичних почуттів, прагнення до боротьби за мир і незалежність рідної України.

Зокрема, на збірках віршів поета “Лебеді материнства”, “Тиша і грім”, “Земне тяжіння” покажемо, як можна методом

колективного читання цікаво провести урок миру для середніх і старших підлітків.

Т е м а уроку: “Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину”.

М е т а уроку: ознайомити учнів з творчістю В.Симоненка, формувати в них почуття любові до України.

Урок миру за поезією В.Симоненка був проведений у клубах миру “Мальви” СШ № 11, “Голуб миру” гуманітарної гімназії м.Рівного, “Мир” Переходницької школи, “Відродження” Дертівської школи Рокитнівського району Рівненської області.

П л а н уроку миру за методом колективного читання:

1. Розповідь учителя про життя і творчість поета.
2. Боротьба В. Симоненка за національну гідність і самобутність рідного народу.
3. Питання любові до України, миру і патріотизму в поезії Василя Симоненка.
4. Огляд збірок поета.
5. Підсумки уроку миру.

Василію Симоненку за творчість була присуджена Державна премія імені Т. Шевченка. І він, як ніхто інший, заслуговує цієї високої відзнаки. Бо Василь Симоненко найближче стоїть до Тараса Шевченка. В унісон Кобзареві звучить Симоненків заповіт:

“Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину”.

Після проведення уроку миру за творчістю В. Симоненка ми зробили анкетування на питання “Чим приваблює тебе поезія В. Симоненка?” і “Який висновок для себе ти можеш зробити, ознайомившись з нею?”. 85,62% опитаних підлітків дали позитивні відповіді на питання анкети. Наведемо декілька висловлювань школярів.

“Мотив синівської відданості народові, його тісного зв’язку з рідною землею звучить у багатьох творах В. Симоненка. Це змушує мене по-новому глянути на зміст свого життя, з благородством і пошаною ставитись до найдорожчого, що є в людини – до її Вітчизни” /Сашко М., клуб миру “Мальви” СШ № 11 м. Рівного/.

“Василь Симоненко входить до когорти чесних, щирих, полум’яних поетів. Про це свідчать його вірші, які звучали на

Уроці миру і дуже мені сподобались. Нескорений, як Прометей, з гарячою і пристрасною натурою, великий патріот своєї Вітчизни-України, щирий і добродушний, він назавжди залишиться в моїй пам'яті як поборник правди, миру і добра” /Олена Т., клуб миру “Відродження” Дертівської школи Рокитнівського району Рівненської області/.

“Урок миру за поезією В. Симоненка ввів нас у світ героїзму та патріотизму поета. Він був палким патріотом України, її рідної мови, відчув з нею кровну єдність і такий братній союз, якого ніколи і нікому не розірвати. Ми будемо наслідувати ці високоморальні якості характеру в своєму житті” /Світлана Н., клуб “Мир” Переходницької школи Рокитнівського району Рівненської області /.

У процесі проведення уроку миру за поезією В. Симоненка ми рекомендували вчителям підготувати виставки творів поета, реферати учнів, статті з газет і журналів.

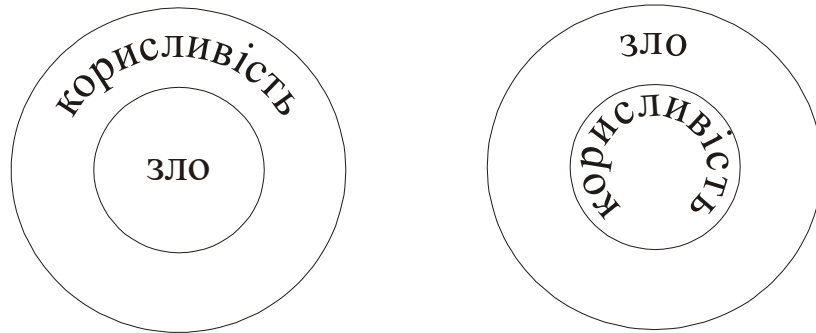
Дослідно-експериментальна робота показала, що урок миру за творчістю В. Симоненка методом колективного читання має великий виховний вплив і є ефективною формою виховання учнів на ідеях миру. Проведення уроку миру таким методом сприяє розвитку інтересів школярів, підвищенню їхнього інтелекту та знань.

Методом колективного читання були проведені уроки толерантності за творчістю відомих письменників зарубіжної літератури. Їхні твори, на нашу думку, є багатим матеріалом для виховання школярів у дусі толерантності, прагнення до боротьби з насильством, злом, несправедливістю.

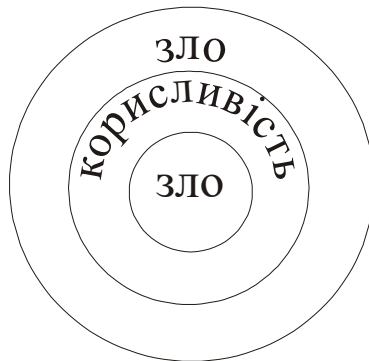
У старших підлітків піднімається на більш високий рівень розуміння питання добра і зла. Аналізуючи твір “Ваніна Ваніні” Стендаля, ми намагалися вирішити проблему добра і зла заради кохання. У дев'ятому класі при знайомстві з твором Й.В. Гете “Фауст” обговорювали тему боріння добра і зла в світі рушійної сили прогресу. Перед знайомством з визначенням зла конкретизували його, аналізуючи риси та вчинки негативних персонажів. При з'ясуванні питання “Що керує цими героями при скоєнні зла?”, учням було запропоновано розв'язати логічну задачу: що є первинним – зло чи корисливість?

Учні відстоювали свої думки, обираючи одне з логічних кіл, яке, на їхню думку, є правильним.

При такому підході важливу роль відіграє демократичність учителя, його повага до думки іншої людини, навіть якщо ця думка парадоксальна або розбігається з його переконаннями.

Так, на одному з уроків учениця запропонувала свій варіант кола, що зацікавив усіх присутніх:

Але визначити, хто має рацію, неможливо. І тут цікаво розповісти про теорію Г. Спенсера, англійського філософа, який стверджував, що будь-яке питання є суперечливим, а тому незрозумілим. Більше того, існують концепції, які інтерпретують зло як тінь блага, як наслідок свободи людини. І якщо поміркувати, то можна знайти аргументи, які б виправдали те зло, яке скоїли герої твору. Тому потрібно, щоб учні дійшли висновку, що людина повинна керуватися не тільки інстинктами, а оперувати поняттями добра і зла.

Л. Толстой писав: “Зло может сделать сам человек. То же, что совершается помимо воли человека, все благо”. І якщо наш учень свідомо не зробить крок у бік зла, ми не тільки навчили учня бути толерантним, ми виховали Людину.

Важливе значення у вихованні старших підлітків на принципах педагогіки толерантності відіграють уроки толерантності “в образах”. Це – можливість поспілкуватися з героєм твору. А героєм твору виступає коли вчитель, коли учні. Такі уроки не інсценізація, а самостійне розуміння образу, власне його трактування, спроба перевтілення. Готуючись до “уроку в образі”, учні самостійно обмірковують виступи, запитання, аргументи. Перед уроком підлітки склали психологічну карту.

Психологічна карта персонажа

Ім'я _____

Вік _____

Основні біографічні факти _____

Критерії	Характеристики	Докази з тексту
Темперамент		
Особливості спілкування з людьми		
Риси вдачі		
Здатність до сильних почуттів		
Головні життєві цінності		

Аналіз подій, фактів, переживань, які тим чи іншим чином вплинули на психологію персонажа, на його погляди.

Виховання підлітків на принципах педагогіки толерантності – це багатогранний, цілеспрямований педагогічний процес, під час якого створюються умови для успішного формування основ

переконань, моральних почуттів, відповідних якостей, які визначають у подальшому її толерантну спрямованість.

Великого значення, звичайно, набуває діяльність учителя-словесника в процесі виховання учнів середнього шкільного віку на принципах педагогіки толерантності. Досвід, здобутий нами під час експерименту, свідчить, що педагогічне керівництво діяльністю підлітків у процесі толерантного виховання доцільне не тільки на початковому, але й на всіх етапах виховної роботи. Учитель-словесник повинен прагнути та створювати на уроках педагогічні ситуації, умови, в яких учні змогли б проявити всі свої позитивні риси характеру. Адже школа є одним із перших джерел формування взаєморозуміння, співробітництва, поваги, терпимості учня в різних життєвих ситуаціях.

Шанобливе ставлення до знань молодих співрозмовників та їхніх точок зору, щире прагнення до співробітництва може створювати єдину прийнятну для уроку духовну атмосферу.

Уроки толерантності, ми вважаємо, допомагають учням виробити реалістичний погляд на суть наявних проблем, на ступінь відповідальності людей за їх виникнення. Їх розгляд підводить підлітків до висновку, що практично всі проблеми людей виникли в результаті бездумного ставлення один до одного, до навколишнього світу. Усвідомлення провини і біди людства зобов'язують його виправити допущені помилки, зосередити свої зусилля на запобіганні небезпеці, котра наступає. Зроблене людиною – людиною і виправиться.

Проблема толерантності має ту особливість, що всі її питання найтіснішим чином переплетені та взаємопов'язані. На наш погляд, розкута природа уроку без жорстких планів та програм спонукає учнів та вчителя до розгляду теми в тісному зв'язку з іншими проблемами. Такий підхід до побудови уроку найліпший, бо він дозволяє учням більш активно, повно відчутти цілісність та взаємопов'язаність сучасності.

Методом **бесіди** із застосуванням **технічних** засобів навчання та **наочності** проводився урок миру на тему “Вчитися жити в мирі” у середніх школах №№ 1, 2, 4, 8, 13, 15, 24 м. Рівного, СШ № 211 м. Києва, у клубах миру “Меридіан” СШ № 47 м. Луганська, “Надія” СШ № 4, “Пліч-о-пліч” СШ № 12 м. Рівного,

“Віконце в світ” Томашгородської школи Рокитнівського району Рівненської області.

М е т а уроку: прищепити дітям почуття гуманізму, дружби, доброзичливості одне до одного, активізувати в школярів прагнення до збереження миру на Землі.

П л а н уроку: 1. Про що ми знаємо краще та більше – про війну чи про мир? 2. Що потрібно знати про мир? 3. Нам необхідно навчитися жити в мирі. 4. Збережемо мир у рідній державі.

При проведенні уроку миру вчителі використовували відеозаписи популярних телепередач: “Усім миром”, “Відверта розмова”, політичне шоу “П’ятий кут”, “Вітражі”, “Служу народу України”.

Організовувався спільний перегляд цих передач, а також уривків з кіноповісті О. Довженка “Україна в огні”. Зміст зображеного в кіноповісті – це жах війни. “Зараз найактуальніша проблема всього людства – це боротьба за мир. Нам не треба ще однієї світової війни” – такий висновок зробили учні після перегляду та обговорення кіноповісті.

Окремі питання уроку миру вчителі пояснювали за допомогою плакатів Г. Васецького “Війна”, Г. Брусенцова “Мигдаль цвіте”, пісень “За мир” /муз. С. Жданова, слова М. Рильського/, “Рідна земле моя” /муз. П. Майбороди, слова Д. Луценка /.

Школярі до уроку миру підготували фотогазету і фото-монтаж.

При проведенні подібних уроків миру ми рекомендували вчителям використовувати діаграми, схеми, карти, магнітофонні записи музики та пісень відповідно до тематики та плану уроків миру, залучати до підготовки уроку миру самих учнів. Школярі готували книжкові виставки, малюнки, плакати, різні вироби: художня різьба, вишивка, композиції з природного матеріалу, які були використані на уроці.

Таким чином, уроки миру за методом **б е с і д и** з використанням **т е х н і ч н и х** засобів навчання та **н а о ч н о с т і** є особливо ефективними у виховному процесі на ідеях миру, особливо, коли діти самі безпосередньо беруть участь у підготовці і проведенні уроку. Це дозволяє їм краще сприймати і засвоювати матеріал, виявляти пізнавальну активність при обговоренні питань.

Що стосується ефективності розробленої нами “Панорами уроків миру” та методики її проведення, то слід зазначити, що її впровадження як складової частини системи виховання підлітків на ідеях миру позитивно проявлялося в глибокому засвоєнні учнями основних понять зовнішньої політики України та актуальних питань педагогіки миру. Результати контролю за рівнем знань учнів показують, що в експериментальних класах вони стали більш повними та міцними, глибокими та свідомими. Підлітки можуть самостійно мислити, розмірковувати, доводити істину тих чи інших миротворницьких питань.

Ефективність розробленої нами “Панорами уроків миру” підтверджується тим, що 67,8% учнів експериментальних класів дали повні відповіді, а 36,1% – близькі до повних відповідей, лише 7,9% дали неповні відповіді при визначенні основних питань з проблем миру і співробітництва, боротьби за мир між народами.

Дані експериментальної роботи свідчать про результативність розробленої нами “Панорами”, методики проведення Уроків миру: на 44,3% збільшилась кількість шкіл, де педагоги працюють за нашою методикою, на 28,6% збільшилась кількість учнів експериментальних шкіл, які активно беруть участь у підготовці і проведенні уроків миру.

Таким чином, уроки миру в середніх загальноосвітніх школах виховують учнів у дусі миру, толерантності та взаєморозуміння. Під час їх проведення школярі переконуються в тому, що в усьому світі зростає авторитет України як держави, у якої слово не розходиться з конкретними діями, яка не просто продовжує, а й підсилює свою активну і конструктивну міжнародну діяльність на благо миру.

Вплив уроків миру на становлення майбутнього громадянина – патріота незалежної Української держави, виховання його в дусі ідей миру має велике практичне значення. На це вказують і самі учні. У всіх клубах миру ми провели опитування підлітків, у процесі якого з'ясували значення проведення уроків миру в житті школярів. Наводимо зміст відповідей учнів та відсоткове співвідношення від загальної кількості респондентів /477/:

1. Уроки миру допомагають глибше зрозуміти зовнішню політику нашої держави у зміцненні миру на планеті – 86,2%.

2. Уроки миру впливають на формування особистості. Можна подискутувати з проблем збереження миру, довкілля на планеті та інших актуальних проблем виживання людства – 75,1%.

3. Уроки миру допомагають глибше засвоїти матеріал з гострих питань сучасності, знайти на них відповіді – 63,8%.

4. Уроки миру підвищують інтерес до особистої участі у відстоюванні миру та готовності до захисту своєї рідної Батьківщини – України – 55,6%.

Результати опитування показують, що уроки миру допомагають педагогічним колективам формувати в учнів новий світогляд на проблеми, які пов'язані з питаннями миру та безпекою народів, прищеплюють у школярів інтерес до миротворницьких тем, виховують людину, яка прагне до миру, вміє його відстояти і берегти, а також викликають у кожного учня бажання брати активну участь у миротворницькій діяльності.

Отже, уроки миру є важливою формою виховання учнів середніх класів на ідеях миру в позакласній роботі. Учителі повинні широко використовувати її в своїй практичній виховній роботі з школярами, що значно підвищить ефективність усього навчально-виховного процесу школи.

Український уряд наполегливо і послідовно виступає проти ядерної загрози, за запобігання гонці озброєнь, за безпеку народів, за нові дипломатичні відносини на міжнародній арені, за міцний мир на Землі.

Прикладом активної участі дітей у збереженні миру можна вважати миротворницькі акції, під час яких школярі прагнуть зробити свій особистий внесок у цю важливу справу. Слід підкреслити, що практичний ефект роботи клубів миру знайшов свій вираз саме в залученні учнів до проведення акцій із збереження миру. Своє ставлення до навколишніх подій та явищ життя діти також виражали в різних формах, з інтересом поставилися до запропонованих заходів третьої групи, які потребують вибору їхньої поведінки, сприяли реалізації одержаних раніше знань у конкретній миротворницькій діяльності. Під час експерименту клубівці активно залучались до участі в міжнародних миротворницьких акціях “Стрічка миру”, “Лайф-Лінк”, “Грін-піс”, “Ліхтарики миру”, основна мета яких – мир та взаєморозуміння на Землі.

Міжнародна акція “*Стрічка миру*” – це символічні об’їми Землі красою і любов’ю. Працюючи над стрічкою, діти думають про всіх людей на земній кулі, про загрозу ядерної війни, про забруднення повітря, води і землі на нашій планеті, про те, що загрожує життю людства. Стрічка – це не тільки рукоділля, це й думки. Стрічка являє собою подвійний шматок тканини будь-якого кольору. Кінцеві її розміри: висота 45 см, довжина 90 см, 5 см на шви. До кожного кутка пришиваються смуги довжиною 25 см, щоб зв’язати стрічку з іншими.

Малюнки на стрічці виконуються вишивкою, фарбами, кольоровими крейдами і т.п. Можна використовувати будь-які орнаменти, щоб висловити те, що більше всього подобається і що хотів би захистити. Зі споду стрічки потрібно вказати ім’я, адресу або пришити кишеню і розмістити в ній побажання і думки.

Акція “Стрічка миру” стартувала в 1982 році в Америці. Її штаб-квартира міститься у Нью-Йорку, куди всі учасники висилають свої роботи. Щороку 24 жовтня /День ООН/ у Вашингтоні учасники акції збираються на свої зустрічі Миру.

Координатор акції “Стрічка миру” в Україні перебуває у м.Луганську, у Центрі дитячої дипломатії клубу “Меридіан” /СШ № 47/.

Шкільним клубам миру, де проходила дослідно-експериментальна робота, ми запропонували провести акцію “Стрічка миру” в три етапи.

На першому етапі акції кожний клубівець вирішував, як буде втілювати свої думки, ідеї, творчі прагнення. Другим етапом було безпосереднє створення шматочка-фрагменту стрічки, який увійде, як єдине ціле, у стрічку всього клубу. І, нарешті, третій етап – свято клубу “День миру”. У цей день проходили уроки миру, конкурси малюнків “Земля – наш спільний дім”, конкурси творів учнів і вчителів “Краса врятує світ!”, був організований ярмарок солідарності, і на завершення відбулося свято презентації “Стрічки миру”. Кожен клубівець представив свій фрагмент стрічки. Це були по-різному виконані роботи у вигляді аплікацій, вишивок, в’язання, малюнків, але з єдиною ідеєю: “Ми, юне покоління України, думаємо про всю нашу Планету, її людей, її красу, її життя! Ми хочемо врятувати життя всього живого!”. Різні за своїм світосприйняттям діти говорили про те, що вони хочуть зберегти на цій Землі.

Ось деякі їхні побажання, які вони написали і залишили в конверті фрагменту “Стрічки миру”:

“Хочу зберегти хліб – живу душу рідної Землі” /Андрій Ш., 6-й клас/.

“Якщо збережемо рослини, життя стане цікавим і милішим” /Юля М., 6-й клас/.

“Мир і спокій хай панує завжди! Але все стає немилим, коли хворієш. Я б хотіла зберегти здоров’я людей. І щоб у кожній дитини були мама і тато” /Віта К., 7-й клас/.

“Я б зберегла на Землі чисті джерела, сонечко миле, звірів і птахів, людей, які не кидають сміття у ріки, зберегла б чисті, не чорнобильські дощі” /Женя З., 7-й клас/.

“Хай кожна родина збереже мир і злагоду /Діма С., 7-й клас/.

“Бережіть життя! Миру і добра тобі, Земле! Вишневих садків, Україно!” /Зураб К., 6 клас/.

На заключному етапі акції кращі роботи клубівців були відправлені у Центр дитячої дипломатії СШ № 47 – координатора акції “Стрічка миру” в Україні /м. Луганськ/.

З 1990 року клуб миру “Меридіан” м. Луганська став активним членом міжнародного молодіжного проекту “*Лайф-Лінк*”, центр якого міститься у Швеції і куди часто надходять листи від його керівника Ганса Левандера. “Лайф-Лінк” допомагає скоординувати роботу “Меридіану” з іншими асоційованими школами дружби в Данії, Канаді, Угорщині, Болгарії. Спільно з цими школами “Меридіан” брав участь у проведенні Днів культури з метою ознайомлення з традиціями, культурною спадщиною країн асоційованих шкіл, у проведенні Днів миру 24 жовтня /День ООН/, у виборі звернень до голів урядів, послів про запобігання війнам і розвитку ненасилля.

Клубівці активно листуються з координатором “Лайф-Лінку” з Данії Метою Дітцель. З її листів вони довідалися про семінар “Лайф-Лінк”, що пройшов у шведському місті Сігтуні і на якому була представлена молодь з 25 країн. Семінар сформулював нові цілі й завдання учасників “Лайф-Лінк”. Як і інші учасники міжнародного проекту “Лайф-Лінк, члени клубу “Меридіан” відправили заявку на участь у Всесвітній компанії на захист миру і краси рідної природи.

Використовуючи досвід “Меридіану” з Луганська, клуби миру Рівненщини включилися і беруть активну участь у роботі міжнародного миротворчого проекту “Лайф-Лінк”.

Члени шкільних клубів миру підтримують міжнародну програму “Грінпіс”. Представники цієї програми є у 28 країнах, у тому числі в Києві, у столиці нашої Української держави. “Грінпіс” здійснює акції протесту проти ядерних випробувань у всіх країнах світу.

Члени клубів м.Рівного та Рівненської області брали участь в акції протесту проти ядерної війни, Чорнобильської катастрофи, яка була організована в Рівному представниками міжнародної програми “Грінпіс” з участю підлітків з різних країн. Діти взяли участь у виставці плакатів “Ні – війні!”, співали пісні німецькою і англійською мовами, збирали підписи на захист миру, проти ядерної війни.

Досвід нашої експериментальної роботи свідчить, що участь школярів у таких міжнародних акціях, як “Лайф-Лінк”, “Грінпіс”, підвищує їхню свідомість, удосконалює світогляд, навчає жити в мирі й злагоді з однолітками з інших держав, виховує в учнів протест проти війни.

Члени клубів миру з великим інтересом поставилися до міжнародного миротворницького проекту “Ліхтарики миру”. Засновники цього проекту – подружжя Пеггі та Джеймс Баумгартнер із штату Вісконсін /США/, члени організації “Лікарі світу за соціальну відповідальність” і лікар з Японії Сусумо Тсубей /він дванадцятирічним хлопчиком пережив кошмар у Хіросімі/. Мета міжнародного обміну ліхтариками миру полягає в тому, що їх виготовленням та обміном, проведенням символічних церемоній можна сприяти зміцненню миру в усьому світі, розуміти одне одного, жити без війн та конфліктів. Церемонія річкових ліхтариків сягає в історію японської традиції – поминати померлих спуском на воду ліхтариків, які символізують людську душу. Особливого змісту набула церемонія після варварського бомбардування Хіросіми, коли тисячі японців відправили свої ліхтарики вниз по річці Охті.

Емоційний вплив цієї події дуже сильний. Зусиллями сотень добровольців ідея була розповсюджена по всьому світі і проводиться тепер у першу суботу серпня.

2 серпня 1986 року перша всесвітня церемонія ліхтариків була проведена на річках світу. 63 міста з США і 25 міст з 12 зарубіжних країн взяли участь у цій церемонії. У цей день у Ла-Крос /штат Вісконсін/ зі спогадами виступав Каз Суейши – свідок першого атомного бомбардування, який залишився в живих.

Церемонії ліхтариків були проведені в Японії, Китаї, Канаді, Німеччині, Англії, Польщі, Чехії, Словаччині та інших країнах світу.

Ліхтарик миру являє собою смугу паперу розміром 75x17 см, яка складається, створюючи 4 квадрати 17x17, і одну смугу 17x7 см для склеювання.

Три з чотирьох квадратів прикрашаються символами, надписами на двох мовах і малюнками, які відображають ставлення до війни і миру, такими як:

Миру – мир!	World Peace!
Мир у всьому світі!	Peace through the World!
Мир переможе війну!	Peace will conquer war!
Нам потрібен мир!	We need Peace!
Ядерна війна – ні, спасибі!	Nuclear war – no, thanks!
Знищити ядерне озброєння – всесвітня надія!	To destroy nuclear is the hope of the world!

Малюнки можуть бути будь-якими, вони універсальні і не потребують перекладу.

Четвертий квадрат – пізнавальний. На ньому виготовлювач пише: повне ім'я, докладну адресу, рік, чим займається, захоплення, свої звернення до зарубіжного друга, фотографію, пасмо волосся і автограф. Школярі роблять завжди два ліхтарики. Один використовують для обміну з учнями інших країн, інший залишають у своєму місті. Щоб зробити із смуги паперу ліхтарик, у США використовують 4 бамбукові палички, які закріплюються в кутках пінопластової підставки розміром 20x20. Абажур ліхтарика надівають на ці палички. Усередину ліхтарика ставиться свічка, збоку прикріплюється якір з поліетиленового пакету.

Ми запропонували учням прослухати звернення Джеймса Баумгартнера про приєднання всіх бажаючих до міжнародного проекту обміну ліхтариками миру, яке було передане ним Українському комітетові руху “Педагоги за мир та взаєморозуміння”. Наводимо текст цього звернення:

“Дорогі друзі!

Запрошуємо вас взяти участь у міжнародному проекті обміну ліхтариками миру. Цей проект передбачає виготовлення та обмін паперовими ліхтариками, які уособлюють собою мир. Всесвітня церемонія проходитиме в першу суботу серпня. У цей день ліхтарики миру, які зроблені дітьми, школярами, студентами і дорослими всього світу, попливуть разом по річках планети.

Пускаючи ліхтарики миру по річках нашої планети, ми вишановуємо пам'ять не тільки жертв Хіросіми і Нагасакі, але й потенційних жертв наступної можливої ядерної війни.

Ця спільна церемонія буде проведена в багатьох країнах світу. Вона нагадає всім людям, що в нас є вибір майбутнього.

Ліхтарики, які зроблені дітьми та дорослими різних країн світу і які плывуть спокійно разом, нагадують нам про те, що ми повинні навчатися жити в мирі, або ми разом загинемо в ядерній війні.

Ми сподіваємось, що ця церемонія приведе до усвідомлення небезпеки ядерної війни для їх особистого дому і сім'ї, і що це усвідомлення переросте в міжнародний рух, який буде ще рішучіше вимагати ліквідації цієї смертельної загрози.

Беручи участь у виготовленні й обміні ліхтариками, які уособлюють мир, діти й дорослі будуть думати з великою тривогою про людей на іншому боці планети.

Обмін ліхтариками покладе початок масового листування між народами всього світу.

Я мрію про те, щоб у першу суботу серпня ліхтарики миру і надії плвли по всіх річках і струмочках нашої планети. Щоб ця мрія стала реальністю, необхідна Ваша допомога.

Ми хочемо, щоб українські й американські люди краще пізнали один одного. Зрештою, найбільшу загрозу створюють не ядерні ракети, а страх і недовіра в душах людей.

Ми сподіваємось, що Ви використаєте цю інформацію і приєднаєтесь до міжнародного проекту обміну ліхтариками миру.

Ліхтарик, зроблений Вами, може бути невеликим, але Ви відчуєте себе краще, зробите що-небудь конкретне для зміцнення миру. Зрозуміло, що це не вирішить проблему, але Ви зробите перший крок.

Ваш друг Джеймс Баумгартнер”

Учні з великим зворушенням прийняли звернення і виявили бажання підтримати цей важливий миротворчий проект.

Виготовлення ліхтариків було для школярів своєрідним цікавим дійством. Сама форма цієї роботи захопила дітей. Виготовлення ліхтариків для відправки своїм зарубіжним ровесникам водночас допомогло знайти друзів по листуванню і ще й таким чином виступити на захист миру та злагоди між народами.

Клубівці не тільки самі брали активну участь у вищеперахованих миротворницьких акціях і проектах, а й залучали до цих акцій своїх друзів, знайомих. А отже, у них з'являлось дедалі більше послідовників та однодумців.

Членам шкільних клубів миру, де проходила експериментальна робота, ми запропонували провести дитячий фестиваль “Заради Миру”, який пройшов у рамках Тижня миру. Його метою було формування планетарного світогляду в школярів, об'єднання зусиль на утвердження Миру та Злагоди на Землі, а також розвиток миротворницьких навичок та контактів.

Фестиваль проводився в три етапи, під час яких підлітки залучалися до різних форм миротворницької діяльності.

Під час першого етапу провели: турнір політологів, Трибуну Спікера, ділову гру “Світ у ХХІ столітті”.

Захищаючи проекти з питань організації суспільства у ХХІ столітті, діти виявили чимало кмітливості у висловлюванні своїх думок.

Наприклад: “Незабаром розпочнеться ХХІ століття. Що чекає нас у новому столітті? Я сподіваюсь, що скрізь на Землі буде мир і злагода. Ніхто не буде вмирати від голоду і холоду. Усі люди планети будуть дружити між собою і ніколи не буде війн. Наша Україна перетвориться на чудовий квітучий сад” /Оля Т., член клубу миру “Голуб миру” гуманітарної гімназії м. Рівного/.

“Одне з найдорожчих слів у нашій країні – слово “мир”. У ХХІ столітті нам потрібен мир, щоб будувати нові міста, вирощувати золоті поля пшениці, запускати в космос міжзоряні кораблі. Я, як усі діти планети, не хочу бачити війни, голоду, вогню, а мрію бути здоровим і щасливим. Хай у наступному столітті скрізь буде мир і спокій, і всі діти матимуть щасливе дитинство” /Роман Т., “Школа миру”, СШ № 211 м. Києва/.

“У ХХІ столітті на нашій планеті пануватиме мир і злагода. Діти усміхатимуться мирному і ясному небу. Учені винайдуть ліки

проти багатьох хвороб, якими страждають люди після Чорнобильської катастрофи. Люди перестануть воювати, заздрити один одному, а навпаки, будуть дружити, зникнуть кордони між країнами. Земляни житимуть однією сім'єю. Вони будуть берегти природу, думати про щастя дітей, поважати літніх людей і закони. Такі слова, як мафія, корупція, відійдуть у минуле. Ми, нарешті, будемо жити в мирі й спокої” /Олексій Є., член клубу “Меридіан” СШ № 47 м. Луганська/.

Учні з інтересом поставилися до конкурсу дискусій “Трибуна Спікера”, основною метою якого було надання дітям можливості висловити і захистити свої точки зору на мир, щастя, взаєморозуміння, мілітаризм тощо. З вуст зовсім ще юних спікерів можна було почути дуже цікаві й раціональні пропозиції щодо розв’язання глобальних проблем людства. Те, про що іноді важко говорити дорослим, діти висловлювали вголос, не боячись здатися незрозумілими, залишитися без підтримки. Девіз конкурсу був своєрідним: “Діти – на вахті миру”.

Турнір політологів включав у себе комплекс питань з області політики, історії держав світу, історії формування й діяльності ООН, відомості про основні органи ООН, ради та інші організації, основні миротворницькі документи. Турнір було розпочато з привітання, яке кожна команда повинна була надіслати своїм суперникам. Питання наступних конкурсів були адресовані як кожній з команд, так і групі в цілому. Переможцем ставав той, хто першим давав правильну відповідь. За кожну правильну відповідь команди одержували залікові бали, які включалися в загальний залік.

На другому етапі фестивалю проходив конкурс малюнка та плаката на тему: “Діти – миротворці”. Більшість дитячих малюнків була виконана оригінально: чудове композиційне розміщення, емоційна насиченість та вдалий задум. Крім того, школярі повинні були дібрати епіграф до малюнка і розповісти про своє бачення і зображення миру. Цікавим виявився і конкурс на проект пам’ятника тим, хто звільнить світ від ядерної зброї. Один з дитячих проектів втілюється в Алеї пам’яті вчительці історії, яка навчала своїх учнів перемагати ворожість між людьми.

І останнім конкурсом фестивалю були музичні вітання, які прозвучали у виступах агітбригад та фольклорних груп. Кращі учасники були заохочені призами.

На третьому, заключному етапі фестивалю “Заради миру” відбулася церемонія спуску ліхтариків миру. На ліхтариках діти написали звернення до землян, послання в майбутнє, висловлюючи свої бажання жити в мирі і злагоді. Ось тексти деяких з них.

“Усі люди, які живуть на планеті, різні, не схожі один на одного. Але ми взаємопов’язані, незважаючи на місце проживання, колір шкіри, вік, національність.

Хіба не однаково бояться атомної війни в Україні, в Америці, в Африці і в Австралії? Хіба не однаково болісна розлука з близькими, які вмирають від раку, СНІДУ і наркоманії?

Як добре, що людство все більше усвідомлює себе єдиним співтовариством, існування якого можливе тільки як єдине ціле.

Усіх нас, понад 5 млрд. мешканців планети, можна назвати єдиним словом – земляни. Земля – наш спільний дім, вона в нас одна, загальна для всіх. Тому бережімо її, щоб передати майбутньому поколінню. Це наш святий обов’язок!” /Оленка М., “Школа миру” СШ № 211 м. Києва/.

“Єднаймося, Земляни, не губімо себе,
Горнімось у силу велику,
Щоб кожен почув і побачив Тебе
І в злагоді жив ти довіку!
Хай висохнуть сльози і змовкнуть ридання!
І стогін хай стихне лунать навкруги!
Землянин! Хай здійсняться всі побажання
І зоряний світ руку дружби протягне тобі!
Як згине недоля і лихо мене,
Як серце не буде боліти,
Тоді ми – прокинємось – діти Землі!
І будемо в мирі, і в радості жити!”

/Павло М., член клубу миру “Надія” СШ № 4 м. Рівного/

“Вітаємо Вас, наші нащадки! Які Ви? Що у Вас на душі? Чи залишились у Вас такі людські почуття, як заздрість, ненависть, скупість, черствість?

А може, вони переважають? Ми хотіли б побачити Вас і Ваш світ, але час нам не умовити, він не чує. Хотілося б вірити, що наше божевільне ХХ сторіччя з його війнами, хворобами хоча

б щось дасть Вам. Хоча б те, що так, як робили ми, робити більше не варто.

Що Ви одержите від нас у спадщину? Може, рай? Може, пекло? Сподіваємось, що у Вас зараз сонце, блакитне небо, буяння квітів, рослин і радість на обличчях, а може – радіаційна забрудненість, кислотні дощі, непридатна для дихання атмосфера? Якщо так, то вибачте нам, тим, хто вже віджив своє.

Людське життя коротке. Багато поколінь думали: “На наш вік вистачить”, – і гинули звірі, знищувались ліси, бездумно витрачались корисні копалини. З посмішкою і фразою “Природа все стерпить” Ваші предки втручались у життя Землі. Вибачте нам за це! Намагайтеся не повторювати наших помилок. Думайте не тільки про себе, але й про Ваших дітей, онуків, правнуків. Будьте мудрі й обачні, може, тоді Ви будете жити щасливо. Любові Вам! Добра, щастя, миру!” /Світлана Н., клуб миру “Меридіан” СШ № 47 м. Луганська/.

Фестиваль “Заради миру” став для клубівців своєрідним підсумковим уроком, узагальненням тих знань, які вони отримали під час занять у клубі миру.

Кращі учасники, представники з різних клубів миру були направлені для участі у Всеукраїнському дитячому конгресі миру “Світ без насильства”, який з 1995 року проводиться в м. Києві Українським комітетом руху “Педагоги за мир та взаєморозуміння” 1-2 червня.

Для визначення міри впливу клубів миру на політичне мислення учнів, ріст їх соціальної зрілості та суспільної активності, принципово важливими є дані опитування підлітків про їхню особисту роль у боротьбі за мир у процесі участі в акціях за збереження миру. Результати представлені в таблиці 2.3.

Опираючись на наведені в таблиці дані, ми дійшли висновку, що більшість підлітків /54,24%/ достатньо чітко уявляють свою особисту роль, суттєве значення участі в акціях за збереження миру. Члени клубів миру з ентузіазмом брали участь у Всеукраїнських акціях учнівської молоді України: “Моя Земля, земля моїх батьків”, “Краса і біль України”, “Річки мого дитинства”, “Діти – за врятування Землі”. Юні миротворці звітували, обмінювалися досвідом роботи з питань захисту

довкілля, збереження краси рідної Землі на Всеукраїнському дитячому конгресі “Живи, Земле!”.

Зокрема, у рамках шкільних клубів миру, на базі секції “Діти – за мир! Діти – за врятування Землі!” ми запропонували провести фестиваль “Доторкнутись до краси можна тільки серцем”, який викликав велику активність у клубівців.

Таблиця 2.3

**Ставлення підлітків до необхідності
особистої участі в акціях за збереження миру**

Зміст відповідей	% співвідношення від загальної кількості респондентів(477)	
	до експерименту	після експерименту
Чи вважаєте Ви, що Ваша участь в акціях за збереження миру може:		
а/ мати суттєве значення;	22,45	54,24
б/ бути недостатньою;	43,16	7,23
в/ не має ніякого значення;	15,25	31,18
г/ не маю певної думки.	19,14	10,35
Чи берете Ви участь у конкретних акціях в боротьбі за виживання людства, запобіганню загрози ядерній війні:		
а/ постійно;	26,96	51,14
б/ періодично;	52,18	37,29
в/ не беру участі.	20,86	11,57

Метою фестивалю було формування в підлітків почуття любові до України, збереження краси її природи. Здобуті під час занять у клубі знання учні мали можливість виявити в різних формах виховної роботи. Серед них конкурси на кращий твір “Чому плаче ластівка і всихає вишня”, виставок-розгортків “Рослини-символи”, які були не тільки гарно і зі смаком оформлені, але й містили багато цінного, пізнавального матеріалу. Діти випускали стінну фотогазету “Ти на Землі – людина”.

Клубівці із зацікавленням поставились до конкурсів малюнків, віршів під девізом: “Україно, любове моя!”.

Слід відзначити і активність школярів у конкурсі на кращий виріб із природного матеріалу.

В останні дні фестивалю в клубах пройшов “круглий стіл” на тему: “Збережемо зелений світ”. Клубівці налагодили контакти з працівниками Будинку природи і запрошували їх на засідання “круглого столу”. Багато цікавого відкрили підлітки під час проведення “круглого столу”, але основне те, що всі прийшли до виснову: без віри в красу душі людини, чисту воду, зелені луки, блакитне небо – не буде здорової людини і квітучої природи.

Принципово важливим у проведенні фестивалю було те, що клубівці не тільки самі брали активну участь у заходах, а й зуміли організувати учнів молодших класів на цікаві справи.

Під час проведення експерименту в школах Київської, Луганської, Рівненської областей нами передбачалося залучення вихованців до акцій протесту в день Чорнобильської трагедії, адже деякі райони цих областей теж постраждали від страшної аварії.

У всіх клубах миру відбулися уроки Чорнобиля. Урок Чорнобиля оголошено Українською радою миру, Українською екологічною асоціацією “Зелений світ” України відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 29 березня 1990 року “Про оголошення дня 26 квітня “Днем Чорнобильської трагедії” та рішення Президії ради миру.

По-особливому організували урок Чорнобиля учні “Школи миру” СШ № 211 м. Києва (*керівник – учитель Кудряшова С.І.*). Вони запросили на нього учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які розповіли присутнім багато нових фактів про події тих днів, про людей по-справжньому милосердних, які пожертвували своїм здоров’ям, а деякі навіть життям, для врятування інших людей. У своїх питаннях та бліц-виступах учні приділяли увагу стану здоров’я самих ліквідаторів аварії, людей, які мешкають на сусідніх територіях, медичним наслідкам аварії для народів Європи. Ведучий брав інтерв’ю в учасників ліквідації аварії, присутніх на уроці Чорнобиля представників з Української ради миру, які висловили думку про те, що основною метою виховання сучасного підростаючого покоління України є прагнення до збереження ідей миру в нашій державі та запобігання війні.

Особливо значним є те, що згідно з даними дослідження, переважна більшість підлітків /61,37%/, як міських, так і сільських

шкіл усвідомлює важливість своєї особистої участі в уроках Чорнобиля, готові активно захищати довкілля, берегти мир на рідній Землі.

Члени шкільних клубів миру залучались і до акцій благодійного характеру:

- збір грошових коштів та речей для потерпілих під час стихійних лих та міжнаціональних конфліктів;
- благодійні концерти в дитячих будинках, інтернатах;
- проведення аукціонів миру з перерахуванням зароблених коштів у Фонд миру;
- надання фізичної і матеріальної допомоги літнім людям ;
- догляд за братськими могилами, пам'ятниками загиблим воїнам у Другій світовій війні;
- участь у пошуковій роботі.

Клубівці взяли шефство над окремими групами дітей дитячих будинків, інтернатів: гуляли з ними, допомагали в підготовці уроків, запрошували до школи на спеціальні ранки, приїжджали з концертами в святкові дні.

Члени клубу “Меридіан” СШ № 47 м. Луганська провели у своїй школі операцію “Милосердя”. Зібрали 30 ящиків одягу, взуття, медикаментів, іграшок і відправили в Антрацитівський інтернат.

Такі операції благодійного характеру проводились учнями клубів “Пліч-о-пліч” СШ №12, “Голуб миру” гуманітарної гімназії м. Рівного, “Віконце в світ” Томашгородської школи Рокитнівського району Рівненської області та інших для допомоги хворим дітям, які потребують дорогого лікування за кордоном, а також допомоги дітям, які потерпіли від аварії на ЧАЕС, у дні, коли наростав конфлікт у Чечні.

Надзвичайно важливо те, що 72,55% підлітків під час опитування відзначили, що така робота суттєво допомогла їм зрозуміти своїх молодших братів і сестер, стимулювала їх турботу про них.

У діяльності клубів миру мали місце конкретні дії учнів у допомозі хворим, літнім людям. Клубівці брали активну участь у трудових, благодійних операціях “Пошана”, які проходили у вигляді зустрічей-бесід з інвалідами і ветеранами Другої світової війни, членами багатодітних сімей, учителями-пенсіонерами, які

раніше працювали в школах. Ці люди розповідали школярам про особливості і труднощі свого повсякденного життя, про пройдений ними шлях. Такі зустрічі мали великий емоційний вплив на підлітків. Під час їх проведення учні не тільки одержували нову інформацію про труднощі, турботи і потреби людей, які проживають поруч з ними, але й зазнавали значного емоційного впливу /розповіді про пережите під час війни, голод, утрата рідних, прояви соціальної несправедливості тощо/. Такі зустрічі-бесіди "...створюють умови для виникнення емоцій і почуттів, а вони в свою чергу ...стають мотивами вчинків і поведінки людини"[41], тобто сприяють активній діяльності підлітків у допомозі людям, які її потребують, повазі до близьких людей.

Ці установи втілювались у конкретні дії учнів у матеріальній і фізичній допомозі тим, хто її потребує: догляд за хворими літніми людьми, доставка їм продуктів, прибирання помешкань, у сільській місцевості – допомога в обробітку земельних ділянок.

За словами підлітків, участь в операціях "Пошана" допомогла їм краще зрозуміти цих людей, усвідомити, наскільки ті потребують піклування і співчуття, сприяло росту взаєморозуміння між ними, а також поліпшенню внутрішньосімейних стосунків.

Великий вплив на учнів мала пошуково-краєзнавча робота, під час якої розкривався світогляд дітей, пробуджувалось у них почуття людяності та милосердя, уміння відчувати чужий біль, як свій.

Клубівці багато їздили місцями бойової слави періоду Другої світової війни, збирали матеріали про минулу війну, знайомилися з новими книгами, зустрічалися з ветеранами.

Члени клубів миру Рівненської області брали активну участь в акціях "Шляхами козацької слави", які проводились Дитячим козацьким товариством на території музею-заповідника "Козацькі могили" в селі Острів, Пляшева Радивилівського району.

Підлітки впорядковували могили козаків, а також вояків, які боролися за визволення України в період Другої світової війни, проводили археологічні розкопки, безпосередньо знайомилися з людьми, учасниками бойових дій, мешканцями цих сіл. Зібраний матеріал увійшов до експозицій краєзнавчого музею. Ці акції мали великий виховний вплив на учнів, сприяли

формуванню їхньої свідомості, почуття поваги та гордості за славне минуле своєї Батьківщини.

Особливу активність клубівці проявили в підготовці й проведенні аукціонів миру, благодійних концертів, виступів художньої самодіяльності в будинках для літніх людей, дитячих будинках, інтернатах.

У клубі миру “Земляни” СШ № 23 м. Рівного (*керівники клубу вчителі Тимоциук Т.О., Федрицька О.О.*) учні проводили аукціон миру. Діти ретельно готувалися до аукціону. Кожен з них виготовив свій виріб /малюнки, різьба по дереву, випалювання, вишивки, макраме, в’язання, скульптура, домашні солодощі тощо/. Усе це реалізовувалося за законами аукціону. Цікавий був сам процес продажу: завзяття, сміх, найголовніше – спілкування дітей. Після продажу школярі разом з учителями, батьками та їхніми друзями організували дружнє чаювання за столом. Вони обмінювалися враженнями про аукціон, розповідали про свою нову роботу в клубі миру. Найголовніше те, що, за нашими спостереженнями, ті підлітки, які раніше не контактували, знайшли взаєморозуміння, почали дружньо ставитися один до одного. Їх об’єднала спільна справа. Суть аукціону полягала в тому, що справжня ціна поверталася господарю, а надприбуток надходив у міський Фонд миру, на допомогу дітям-сиротам, багатодітним сім’ям.

Як свідчать опитування та інтерв’ювання, 72,15% підлітків вважають таку форму роботи корисною й ефективною.

Наведені дані підтверджують результативність запропонованих нами форм і методів роботи.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновки, що турботи про ближніх, гуманне, толерантне, милосердне ставлення підлітків до оточення поліпшують їх особисті якості, формують справжню моральну відповідальність. Саме практична, конкретна діяльність, в якій втілюються турботи про нужденних, яка справляє емоційний вплив на учнів, найбільш ефективна, сприяє набуттю гуманності, толерантності у процесі становлення особистості підлітка. 55,38% респондентів відзначають, що така робота зробила їх добрішими, милосерднішими.

Таблиця 2.4 підтверджує усвідомлення учнями своєї участі в акціях благодійного характеру до і після завершення експерименту.

Таблиця 2.4

**Ставлення підлітків до необхідності особистої
участі в акціях благодійного характеру**

Зміст відповідей	% співвідношення від загальної кількості респондентів (477)	
	до експерименту	після експерименту
Вважаю, що участь в акціях благодійного характеру:		
а) важлива для надання допомоги людям, які її потребують;	28,62	54,91
б) необхідна для надання допомоги людям, які її потребують;	15,48	23,14
в) не має суттєвого значення для надання допомоги людям, які її потребують;	36,12	12,56
г) не маю певної думки.	19,68	9,39
Участь в акціях благодійного характеру для мене особисто:		
а) надзвичайно важлива;	17,48	31,38
б) важлива;	34,09	48,93
в) не має суттєвого значення;	31,38	15,24
г) не маю певної думки.	17,05	4,45

Наведені в таблиці дані підтверджують, що форми і методи із залучення підлітків до акцій благодійного характеру, які використовувались нами під час дослідно-експериментальної роботи, досить ефективні. Кількість тих учнів, які вважають свою участь в акціях милосердя не дуже суттєвою, порівняно невелика. Тому, на нашу думку, слід індивідуалізувати роботу з ними, активізувати її, приділити увагу пошукам тих форм і методів виховної діяльності, які змогли б змінити становище.

Опираючись на дані анкетування, інтерв'ювання, бесід, опитування підлітків, ми вважаємо, що більшість учнів середніх класів достатньо чітко уявляють собі, що таке милосердя, і,

найголовніше, беруть участь у практичній, благодійній діяльності. Цей фактор є невід'ємною частиною виховного процесу на ідеях миру.

Ефективність апробованих під час експерименту форм і методів роботи з виховання підлітків на ідеях миру підтверджується /крім наших спостережень, аналізу даних опитування, інтерв'ювання, бесід, опитувань самих підлітків, а також висновків батьків і педагогів/ визначеними рівнями вихованості підлітків у дусі миру в процесі дослідження.

Використані нами під час експерименту форми та методи з виховання підлітків на ідеях миру навчають школярів мислити, підвищувати в них почуття відповідальності за себе та навколишній світ, позицій найважливіші події в житті суспільства, прагнення до активної миротворницької діяльності, тобто проведена нами в дослідно-експериментальних групах робота з виховання підлітків на ідеях миру сприяла узагальненню їхніх уявлень, поглядів у струнку, завершену систему їх тлумачення, налаштувала на втілення здобутих під час експерименту знань, навичок у конкретну миротворницьку діяльність.

Таблиця 2.5

Розподілення груп підлітків за рівнями їх вихованості на ідеях миру на початку і після проведення експерименту /477 чоловік/

На початку експерименту									
Високий		Середньо-високий		Середній		Середньо-низький		Низький	
К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
49	10,31	87	18,33	143	29,6	117	23,32	81	17,9
Після експерименту									
Високий		Середньо-високий		Середній		Середньо-низький		Низький	
К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
95	19,92	114	23,9	186	38,99	52	10,9	30	6,29

Таким чином, одержані під час формотворчого експерименту дані свідчать про ефективність розробленої та апробованої нами в шкільних клубах миру методики з виховання підлітків на ідеях миру.

Опираючись на неї, можна достатньо успішно організувати і коректувати позакласну роботу середньої загальноосвітньої школи з виховання учнів середніх класів на ідеях миру, а клуби миру використовувати як одну з важливих та ефективних форм для залучення школярів до конкретної миротворницької діяльності.

РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИЧНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ НА ІДЕЯХ МИРУ

Анкета з вивчення та виявлення основних критеріїв та показників рівнів вихованості підлітків на ідеях миру, толерантності

- 1. Чи хвилюють Вас проблеми виживання людства? /1 відповідь/**
 1. Ні.
 2. Не дуже.
 3. Дуже хвилюють.
- 2. З яких джерел Ви отримуєте інформацію про виживання людства? /3 відповіді/**
 1. З розмов з батьками, іншими членами сім'ї.
 2. З розмов з педагогами.
 3. З розмов з друзями, товаришами, однокласниками.
 4. З радіо і телепередач про проблеми виживання людства.
 5. З матеріалів у газетах і журналах.
 6. З розмов з випадковими співбесідниками.
 7. Зі шкільних заходів, які присвячені проблемам виживання людства.
- 3. Чи думаєте Ви про загрозу загибелі людства? /1 відповідь/**
 1. Ні.
 2. Зрідка.
 3. Часто.

4. **Якими, на Вашу думку, можуть бути причини загибелі людства? /відкрите запитання/**
 - 1.
 - 2.
 - 3.
5. **Чи вважаєте Ви, що при нинішній міжнародній обстановці можлива повна ліквідація ядерного озброєння? /1 відповідь/**
 1. Ні.
 2. Сумніваюся.
 3. Не задумуюся над цим.
 4. Так.
6. **Чи вважаєте Ви, що скорочення воєнних витрат і вирішення екологічних наслідків гонки озброєнь буде сприяти виживанню людства? /1 відповідь/**
 1. Ні.
 2. Не маю певної думки.
 3. Не замислювався над цим.
 4. Так.
7. **Чи вважаєте Ви, що своєю участю в русі за виживання людства Ви можете відвернути світову катастрофу? /1 відповідь/**
 1. Ні, не можу.
 2. Так, можу.
8. **Які форми своєї участі в русі за виживання людства Ви вважаєте найбільш ефективними? /3 відповіді/**
 1. Ніякі.
 2. Підписи під зверненнями.
 3. Участь у мітингах, демонстраціях і маніфестаціях.
 4. Виступи на зборах і мітингах.
 5. Виступи по радіо і телебаченню.
 6. Виступи в газетах і журналах.
 7. Участь у заходах з охорони довкілля.
 8. Внесення пожертвувань у Фонд миру, різні соціальні фонди.
 9. Суспільно-корисна праця з метою охорони довкілля.
 10. Суспільно-корисна праця з подальшим використанням зароблених коштів на потреби милосердя.

11. Листування з однолітками з інших країн, в якому торкаються проблем милосердя, війни і миру, екологічних проблем.
 12. Безпосереднє спілкування з однолітками з інших країн з проблем виживання людства.
- 9. Яку Ви берете участь у русі за виживання людства? / З відповіді/.**
1. Ніякої.
 2. Підписувалися під зверненням на захист довкілля.
 3. Підписувалися під зверненням про знищення ядерного озброєння.
 4. Збирали підписи під зверненнями або закликали до знищення ядерного озброєння, на захист довкілля.
 5. Брали участь у зборах і мітингах за запобігання випробувань ядерної зброї, на захист довкілля.
 6. Виступали по радіо і телебаченню з питань виживання людства.
 7. Написали статті або звернення з питань знищення ядерної зброї, з питань милосердя, екології в газетах та журналах.
 8. Збирали пожертви у Фонд миру.
 9. Збирали пожертви у Дитячий фонд та інші соціальні фонди.
 10. Працювали і віддавали зароблені кошти у Фонд миру, Дитячий фонд, інші фонди /соціальні, з охорони довкілля/.
 11. Чи ведеєте Ви листування з однолітками з проблем виживання людства?
 12. Чи координуєте свої дії з людьми, які активно борються за виживання людства?

Анкета
"Чи толерантні Ви?"

Дайте відповідь "так" чи "ні" на такі запитання:

1. Чи можете Ви терпляче пояснити щось не зовсім тямущій людині, аж доки вона не зрозуміє?

2. Чи вмієте Ви протистояти невпевненості в собі та сумнівам, які підстерігають Вас на цьому шляху?
3. Чи можете терпляче переносити труднощі?
4. Чи вмієте Ви залишатись спокійним у складній ситуації?
5. Чи можете завжди спокійно відреагувати на критику на Вашу адресу?
6. Чи може увратися Ваше терпіння, коли Ви довго чого-небудь чекаєте?
7. Чи завжди Ви готові вислухати іншу людину?
8. Чи готові Ви прийти на допомогу будь-якій незнайомій людині, якщо маєте на це можливість?

Якщо у Ваших відповідях більше 4-х “ні”, то Вам варто попрацювати над формуванням толерантного ставлення до інших людей.

Анкета
“Що я знаю про толерантність”

1. Чи знайоме вам слово “толерантність”?
2. (“Так” – відповідь). Що Ви розумієте під цим поняттям? (“Ні” – відповідь). На Вашу думку, чого саме це слово могло б стосуватися?
3. Навпроти цифри, під якою подається певна риса особистості, знаком “+” у колонці відзначте ті риси, які, на вашу думку, найбільше Вам притаманні; знаком “-“ – ті, яких Вам не вистачає.
 1. Прийняття інших такими, як вони є.
 2. Поблажливість.
 3. Терпіння.
 4. Почуття гумору.
 5. Чуйність.
 6. Довіра.
 7. Альтруїзм (безкорислива допомога іншим).
 8. Терпимість до розбіжності.
 9. Уміння володіти собою.
 10. Доброзичливість.
 11. Гуманізм (добре і шанобливе ставлення до людей).
 12. Уміння вислухати людину.

13. Допитливість.
14. Емпатія (здатність до співпереживання).
4. Якими із цих рис, на Ваш погляд, володіють учителі, котрі Вас навчають? (відзначати аналогічно до третього питання).
 5. Позначте цифрами ті риси, які Ви хотіли б набути чи удосконалити в собі.
 6. Чи є важливою наявність у кожної людини згаданих вище рис у спілкуванні з іншими людьми?
 7. Яка риса з цих перелічених, на Вашу думку, є найпотрібнішою для людини, коли вона спілкується з іншими людьми (знайомими, незнайомими, іншої національності, релігії, віку тощо)?

ТЕСТ № 1
для визначення рівня сформованості
рис толерантної особистості в учнів

1. Із перерахованих слів, що означають якість особистості, виберіть 14 слів-якостей, які найбільш притаманні:

№ п/п		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	українцям														
2	твоєму ідеалу														
3	твоєму ровеснику														
4	тобі														
5	українському національному ідеалові														
6	які ти хотів би виховати в собі														

У клітинки записуй номери, під якими подано відповідні риси.

1. активність
2. благородство
3. байдужість
4. безвольність
5. воля
6. впевненість у собі
7. волелюбство
8. віра в Бога
9. взаєморозуміння
10. взаємоповага
11. вихованість
12. гостинність
13. грубість
14. дисциплінованість
15. доброта
16. делікатність
17. доброзичливість
18. егоїстичність
19. життєрадісність
20. жадібність
21. заздрість
22. зарозумілість
23. ініціативність
24. індивідуалізм
25. колективізм
26. користолоубство
27. лагідність
28. любов і пошана до батьків і старших
29. прагнення краси
30. лінощі
31. мужність
32. мстивість
33. наполегливість
34. насилля
35. ніжність
36. оптимізм
37. організованість
38. принциповість

39. патріотизм
40. працьовитість
41. почуття власної гідності
42. привітність
43. рішучість
44. розсудливість
45. скромність
46. сміливість
47. старанність
48. самостійність
49. твердість
50. терпеливість
51. тактовність
52. толерантність
53. уважність
54. хоробрість
55. хитрість
56. цілеспрямованість
57. чесність
58. чуйність
59. чистота почуття, кохання
60. чемність
61. черствість
62. щедрість

2. Яка з перерахованих негативних рис характеру викликає в тебе найбільшу відразу? Чому?
3. Чи задоволений ти своїм характером?
 - а) так;
 - б) не зовсім;
 - в) ні.
4. Що тебе в ньому не задовольняє?
5. Чи працюєш ти над своїм самовдосконаленням?

ТЕСТ № 2
для визначення рівня сформованості рис
толерантної особистості в учнів

4 бали – максимальний рівень даної якості;
 3 бали – високий;
 2 бали – середній;
 1 бал – низький;
 0 балів – повна відсутність якості й можлива присутність протилежної риси.

Навпроти обраного Вами балу поставте певну позначку (V, +, * тощо).

№	Риси толерантної особистості	Бали				
		4	3	2	1	0
1.	Прийняття інших такими, як вони є					
2.	Поблажливість					
3.	Терпіння					
4.	Почуття гумору					
5.	Чуйність					
6.	Довіра					
7.	Альтруїзм (безкорислива допомога іншим)					
8.	Терпимість до розбіжностей					
9.	Уміння володіти собою					
10.	Доброзичливість					
11.	Гуманізм (добре і шанобливе ставлення до людини)					
12.	Уміння вислухати людину					
13.	Допитливість					
14.	Здатність до співпереживання					

РЕЗУЛЬТАТИ

До 35 балів. Високий рівень сформованості рис толерантної особистості.

34–22 бали. Середній рівень.

Менше 21 бала. Низький рівень.

ТЕСТ № 3
“Наскільки ви толерантні?”

1. *Ви вважаєте, що у Вас виникла цікава ідея, але її не підтримали. Це Вас засмутить?*
 - а) так;
 - б) ні.
2. *Друзі пропонують розпочати гру. Чому Ви віддасте перевагу?*
 - а) щоб у ній брали участь ті, які грають добре;
 - б) щоб брали участь і ті, хто не знає правил.
3. *Чи Ви зможете спокійно сприйняти погану для Вас новину?*
 - а) так;
 - б) ні.
4. *Чи дратують Вас люди, які з'являються в громадських місцях у нетверезому стані?*
 - а) якщо вони поведуться в допустимих межах, – це мене взагалі не цікавить;
 - б) мені завжди були неприємними люди, котрі не вміють себе контролювати.
5. *Чи легко Ви знайдете контакт з людьми іншої професії, матеріального стану, з іншими звичками?*
 - а) це мені важко було б зробити;
 - б) я не звертаю на це уваги.
6. *Над Вами пожартували. Як Ви на це відреагуєте?*
 - а) мені не подобаються ані жарти, ані жартівники;
 - б) хоча цей жарт може бути неприємним, відповім тим самим.
7. *Чи згодні Ви з тим, що багато людей “перебувають не на своєму місці” і “роблять не свою справу”?*
 - а) так;
 - б) ні.
8. *У компанії Ви з другом (подругою), який стає об'єктом загальної уваги, відвертаючи її від Вас. Як Ви на це відреагуєте?*
 - а) мені неприємно, що мене позбавляють уваги;
 - б) я лише радію за нього (неї).

9. У гостях Ви зустрічаєте людину похилого віку, яка критикує сучасне покоління і розхвалює старі часи.

Ваша реакція:

- а) підете раніше під якимось приводом;
- б) почнете сперечатися.

А тепер підрахуйте бали. По два очки дається за відповіді: 16, 26, 36, 4а, 56, 66, 76, 86, 9а.

Від 0 до 4 балів

Ви безкомпромісні й уперті. Де б Ви не перебували, створюєте таке враження, що Ви намагаєтесь усім нав'язати свої думки. Ви можете проявити агресію, навіть підвищити голос, аби досягти своєї мети. З Вашим характером важко підтримувати стосунки з тими, хто дотримується іншої точки зору, хто не погоджується з тим, що Ви робите.

Від 6 до 12 балів

Ви спроможні відстоювати свою точку зору і вести діалог, змінювати свою думку, якщо це необхідно. Хоча іноді можете бути і занадто різким, нечемним до свого співрозмовника. У такі моменти Ви, справді, можете виграти суперечки з людиною, у якої більш слабкий характер. Але чи варто отримувати перемоги таким чином, коли це можна зробити, не принижуючи чийсь гідності.

Від 1 до 18 балів

Твердість Ваших переконань поєднується з Вашою толерантністю. Ви можете прийняти будь-яку ідею, з розумінням поставитися до досить неочікуваного вчинку, навіть якщо Ви його не схвалюєте. Ви досить критично ставитесь до своєї думки і здатні з повагою і тактом відмовитись від поглядів, які, як виявляється, були помилковими.

ПРОГРАМА
спостереження за підлітками в період підготовки
і проведення заходу, спрямованого на виховання
їх на ідеях миру

1. Хто бере участь у підготовці заходу (склад та кількість).
2. Характер заходів (рольові ігри, конкурси, прес-конференції, “круглі столи”, ринги з питань політики, миротворницькі акції, збір підписів, уроки миру, засідання клубів миру та ін.).
3. Як підлітки сприймали повідомлення про майбутню роботу:
 - охоче погодились працювати;
 - байдуже;
 - погодились, але виявили незадоволення;
 - відмовились брати участь у підготовці заходу.
4. Від кого поступило завдання: від адміністрації школи; класного керівника; керівника клубу миру; ініціатива найактивніших підлітків; ініціатива батьків підлітків; інші варіанти (вказати).
5. Характер виявленої активності:
 - а) участь в обговоренні і коректуванні плану підготовки заходу: вносили власні пропозиції; активно обговорювали пропозиції інших, не вносячи своїх; не брали участі в обговоренні; висловлювали доброзичливо-критичні зауваження; висловлювали недоброзичливо-критичні зауваження.
 - б) участь у здійсненні плану підготовки заходу: працювали охоче, допомагаючи одне одному; працювали самі, не допомагаючи нікому; працювали під контролем; не завершили роботу; не починали роботи.
6. Стосунки між підлітками під час підготовки заходу: шанобливі; враховують думки одне одного; доброзичливі; спокійні; вимогливі; байдужі; напружені; конфліктні.

ПРОГРАМА
спостереження за виступами підлітків
з виявлення вміння використовувати
спеціальну термінологію
з проблем миру

Як підліток розуміє

“мир”
(термін)

Глибина розуміння
Точність використання
Де застосовує

Характеристика змісту конкретного виступу:

- переконаність;
- підбір матеріалів;
- уміння узагальнювати;
- уміння застосовувати при аналізі й коментуванні певних фактів і явищ;
- уміння відстоювати свої знання та вміння переконувати інших.

**Картка обліку та контролю за виконанням членами
шкільних клубів миру завдань і доручень**

№/№ п/п	Можливі варіанти поведінки виявлення знань, умінь і навичок	№/№ підлітків за списком клубу миру
	<p>Як сприйняли повідомлення про майбутню роботу:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Погодилися працювати охоче.</i> 2. <i>Ніяк не висловили свого ставлення.</i> 3. <i>Були незадоволені.</i> 4. <i>Намагалися відмовитися від участі.</i> 5. <i>Відмовилися брати участь.</i> <p>Як брали участь в обговоренні плану заходу:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Були активними, вносили свої пропозиції.</i> 2. <i>Байдуже поставилися до обговорення. Зацікавлено обговорювали пропозиції інших, однак не вносили своїх.</i> 4. <i>Висловили доброзичливо-критичні зауваження.</i> 5. <i>Висловили недоброзичливо-критичні зауваження.</i> 6. <i>Не вносили ніяких зауважень.</i> <p>Які знання, уміння, навички проявили:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Добре розуміються в проблемі, виявили вміння планувати роботу з вивчення проблеми.</i> 2. <i>Знання, уміння, навички планувати середні.</i> 3. <i>Знання, уміння, навички планувати слабкі.</i> 4. <i>Не виявили знань, умінь, навичок.</i> <p>Як брали участь у заході:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Працювали з повною самовіддачею, допомагаючи іншим.</i> 2. <i>Працювали сумлінно самі, не допомагаючи іншим.</i> 3. <i>Працювали під контролем.</i> 4. <i>Не довели роботу до завершення.</i> 5. <i>Не починали роботи.</i> 	

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ШКІЛЬНІ КЛУБИ МИРУ

Клуб миру є добровільним об'єднанням учнівської молоді та педагогічної громадськості, яке буде сприяти встановленню міжнародних зв'язків, розвитку співробітництва з педагогами та учнями держав СНД та інших країн, удосконаленню педагогіки миру, виховної та навчальної роботи в дусі миру та гуманності.

МЕТА КЛУБУ:

1. Розвиток соціально-політичної активності учнів та педагогів в інтересах миру та взаєморозуміння.
2. Удосконалення форм і методів, розробка нових пропозицій освіти та виховання юні в дусі миру та співробітництва.

ЗАВДАННЯ КЛУБУ:

- залучення учнів та педагогічної громадськості до активної діяльності на користь миру;
- координація діяльності клубу з виховання підростаючого покоління в дусі миру, з навчання учнів різноманітного та плідного співробітництва;
- підготовка та проведення миролюбних акцій педагогічної громадськості, учнів на захист миру, міжнародної безпеки та роззброєння;
- залучення до роботи з виховання в дусі миру батьківської громадськості;
- формування поваги школярів до всіх народів нашої країни, усього світу, до їх культури, традицій, мови ;
- закріплення міжнаціональних зв'язків з педагогами та учнями інших країн держав СНД, знайомство з життям ровесників із закордону , вивчення ділового етикету та іноземних мов ;
- залучення педагогів, учнів, батьків до активної практичної роботи з виховання екологічної культури ;
- пошук нових підходів у вихованні в школярів почуття взаєморозуміння, довіри та дружби між народами країни та всього світу;
- вивчення, узагальнення та поширення досвіду роботи з виховання юні в дусі миру.

ЗМІСТ РОБОТИ КЛУБУ

Уся робота в клубі будується на принципах співуправління дорослих та дітей, колективної творчості у співробітництві з міськими та обласними Комітетами захисту миру, Українським комітетом руху “Педагоги за мир та взаєморозуміння” та іншими миротворницькими організаціями, асоціаціями національно-культурних товариств.

ФОРМИ КЛУБНОЇ РОБОТИ

У творчій діяльності клубу прийнятні будь-які форми масової та клубної роботи. Розвиток дитячої дипломатії /подорожі, зустрічі, листування/, організація дозвілля дітей: складання сценаріїв вечорів дружби і миру, складання і проведення національних дитячих розважально-ігрових програм, проведення музичних і поетичних вечорів з дитячими та молодіжними делегаціями близького та далекого зарубіжжя, концертно-театральна діяльність, фольклорні групи, лекції, дискусії на теми збереження миру на планеті, довкілля, гуманізму та милосердя, бесіди, уроки миру, рольові ігри, конкурси та фестивалі, форуми та конгреси миру, тижні ярмарок миру, проведення миротворницьких акцій та благодійних концертів.

СТРУКТУРА ТА КЕРІВНИЦТВО КЛУБУ

Клуб миру являє собою об'єднання секцій, які працюють за напрямками, враховуючи інтереси школярів :

1. Секція “Діти – за мир! Діти – проти війни!” /миротворницька діяльність/.
2. Секція “Діти – за мир! Діти – за врятування Землі!” /природоохоронна діяльність/.
3. Секція “Всі ми діти твої, Україно!” /міжнаціонально-культурна діяльність/.
4. Секція юних дипломатів.
5. Секція перекладачів і вивчення іноземних мов.
6. Секція журналістів-юнкорів, фотокореспондентів.
7. Секція філателістів.
8. Секція нумізматів.

На чолі стоїть рада, до якої входять керівники секцій. Рада призначає президента клубу. Усі найважливіші організаційні та творчі питання вирішуються на раді клубу.

Кожна секція розробляє свої робочі і творчі плани, які затверджуються на раді клубу. Кожна секція має право вибрати свою раду, на чолі якої стоїть голова секції та керівник.

Діяльність клубу керується статутом, який розробляється радою клубу і де конкретно визначені права та обов'язки кожного члена клубу.

Клуб має свою назву, знак /емблему/, пісню та посвідчення.

Рада клубу бере активну участь у зміцненні та формуванні фінансової бази. Джерелом коштів можуть бути:

- грошові внески членів клубу;
- благодійні концерти, виставки, вистави, лекторії, ярмарки;

- кошти, зароблені під час трудових акцій;

- спонсори та допомога громадських організацій.

З цих коштів заохочуються кращі члени клубу за активну творчу діяльність, організуються різноманітні подорожі.

**ВСЕСВІТНІЙ УРОК МИРУ,
присвячений відкриттю чергової сесії
Генеральної асамблеї ООН
“МИ – ДІТИ СВІТУ”**

МЕТА уроку миру: сформувати у старших підлітків розуміння єдності, цілісності та взаємозалежності сучасного світу, прищепити почуття взаємоповаги, нової системи моральних цінностей, виховувати бажання мирних, дружніх стосунків з однолітками інших держав.

МЕТОДИКА проведення уроку миру. Урок розпочинається зі вступного слова вчителя: “Ми – діти світу. Хто б не були наші батьки, хоч де б ми жили й у що б вірили, ставтеся до нас, як до рідних,” – це слова з книги “Хор дітей”, виданої ЮНЕСКО. Так і бачиш американських або європейських малюків, які скандують: “Захищайте нас, щоб ми могли рости вільно і достойно”. Але чомусь важко уявити в цьому колі наших дітей, бо, як і дорослі, вони страждають на брак почуття власної гідності, поваги як до себе, так і до тих, хто біля них. Тільки перші кроки робить у нашій свідомості педагогіка толерантності – наука вирішення будь-яких питань мирним шляхом. І одним з них може стати традиційний урок миру.

Щороку в другій половині вересня в день відкриття чергової сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у всьому світі традиційно святкується Міжнародний День миру. У багатьох країнах світу у цей день проводяться Уроки миру.

Нема на всій Землі бажанішого слова, ніж “мир”, ненависнішого, ніж “війна”. Тому сьогоднішній наш урок – урок миру. Мир! Це слово звучить по-різному на континентах Землі, але скрізь воно означає можливість спокійно жити під ясным небом, учитися, працювати, любити й поважати один одного. Мир – це свято людей, свято всіх дітей. Без миру немає дитинства, немає майбутнього. Наше щастя, що ви, підрастаюче покоління сучасної України, не бачили страхіть війни, але саме на вас лежить відповідальність: зберегти мир! А для цього найважливіше – виховати у собі терпимість та повагу до іншого. З маленького миру – у собі самому, класі, родині, державі – починається і великий та благодатний мир на нашій планеті.

Далі – слово учням.

Перш и й учень: Любові вчитися не можна:
Таких мудреців нема,
Лиш крові краплина кожна
Її з глибин підійма.

Друг и й учень: І дружбі навчитись не можна:
Для неї границь нема,
Година життя тривожна
Її з глибин підійма.

Перш и й учень: Як стануть вони сестриці, –
Любов і дружба всуміж.
Одна – мов ясні зірниці,
А друга – гостра, як ніж.

Друг и й учень: І з ними не страшно в люди
Нести на роздолля нив
Того, що лягло у груди,
Мов щастя твого мотив.

Першій учень: І з ними радісно в світі
Іти на шляхи й мости,
Любити Вітчизну в цвіті
Й самому разом цвісти.

Другий учень: Не страшно тоді втеряти
Між ними ясну межу,
Бо я в тих сестриць за брата,
Їх чистоту бережу.

/А. Малишко/

Потім звучить пісня А. Пашкевича на слова Д. Луценка
“Батьківщино кохана” у виконанні школярів.

Учитель продовжує Урок миру: “Трагічним акордом реквієму
пролунали події Чорнобильської трагедії, яка ще раз довела, яка
взаємозалежна і невелика наша планета і як усі люди Землі мають
допомагати одне одному. Берегти свій дім і поважати сусідський.

Першій учень: Коли б оглянути весь світ
З вершини синіх гір
Чи з літака, що у політ –
Прямує аж до зір,
І крикнуть:
– Люди на Землі!
Озвіться – хто за мир?

Другий учень: Промчать слова – сто вітрів
За гори і ліси,
І враз з усіх країн земних
Озвуться голоси...

Всі учні: За мир!

Першій учень: За мир!
Відкажуть матері –
Не треба лити кров!

Всі учні: За мир!

Другий учень: Підхоплять школярі
На сотні різних мов.

Першій учень: Ми жити хочемо й рости.
Навіщо нам війна?

Другий учень: І наче струмінь з висоти покотиться
луна.

Першій учень: Шахтар в підземній глибині,
На полі селянин озвуться з гнівом...

Всі учні: Смерть війні!
Не хочемо руїн!

Першій учень: Коли ж так вимовлять усі,
Що досить слів і мук,
Зіллються сотні голосів,
Зметнуться сотні рук.
Учні беруться за руки і піднімають їх.

Другий учень: І світ од грому задвигтить,
Як пінить хвилю вир.
Доволі!...
Людям треба жить!

Всі учні: Землі потрібен мир!
/М.Познанська/

Учитель розповідає про події Другої світової війни: “Уже багато минуло з того часу, коли над нашою землею вщухли залпи Другої світової війни. Але вона все одно нагадує про себе – запліснявленими мінами, які калічать сучасних дітей, старими ранами, душевним щемом. Бо війна залишає вічні сліди – на землі і в душі”.

Один з учнів читає вірш Л. Костенко “Пастораль ХХ сторіччя”:

Як їх зносили з поля!
Набрякли від крові рядна.
Троє їх пастушків: Павло, Сашко і Степан.
Розбирали гранату. І ніяка в житті Аріадна
вже не виведе з горя отих матерів.

А степам
будуть груди пекти ті залишені в полі гранати,
те покиддя війни на грузьких слідах череди...

Після цього підбиваються підсумки конкурсу малюнка та плаката “Нам цей мир заповідано берегти”, а також сімейних проектів пам’ятних знаків “Мир та повага”.

Далі – слово школярам.

У ч е н ь: Хочеться вірити, що над землею України, над нами з вами завжди світитиме золоте сонце на чистому блакитному просторі Всесвіту.

У ч е н и ц я: Однак, на жаль, війни на планеті не вщухають ніколи. То в одному кінці Землі, то в іншому спалахує страшне полум’я, і тоді знову гинуть люди, ллється кров, плачуть матері й діти. На жаль, наше бажання вирішувати соціальні, політичні, національні суперечки лише з позиції сили лежить в основі багатьох проблем сучасного світу.

І, пам’ятаючи про загиблих і нещасних, ми маємо вчитися жити в мирі. А це не так легко. Важко визнати, що має рацію хтось інший, а не ти, важко знайти в незрозумілій тобі людині хороші риси. Важко, але необхідно. Заради майбутнього нашого світу.

У ч е н ь: Пам’яті загиблих у всіх війнах і міжнародних конфліктах, тих, хто страждає від несправедливості і авторитарності, дітям та дорослим, присвячується Молитва миру.

Звучить фонограма органної музики. Хлопці та дівчата із запаленими свічками стають у півколо і читають Молитву. Усі слухають стоячи:

Веди лише від Смерті до Життя,
Від Брехні до Правди,
Веди лише від Розпачу до Надії,
Від Страху до Безпеки,
Веди лише від Ненависті до Любові,
Від Війни до Миру,
Нехай Мир заповнить наші серця,
Наш світ,
Наш Всесвіт!

У ч е н ь: Ми – діти України – бажаємо жити в мирі й злагоді. Мир – це життя, це світла любов, це благополуччя та благоденство в кожній родині. Усі ми живемо надією на краще.

У ч е н и ц я: Хай у ХХІ столітті на морі, на суші, під водою, у космічних просторах лунає радісний, невгамовний сміх, а сльози виступають на очах тільки від радості.

У ч е н ь: Нехай усі ми навчимося розуміти й поважати один одного, хай почнеться на Землі нова історія – історія людства, яке не знає війни.

Наприкінці Уроку миру вчитель зачитує кілька учнівських творів на тему: “Мир починається з мене”, “Як навчитися жити в мирі”.

ПРОЕКТ
“ВСІ МИ ДІТИ ТВОЇ, УКРАЇНО!”
(сприяння діалогу між різними расами,
народами, культурами)

З метою поширення досвіду впровадження проектів “Служіння заради миру і милосердя” проводиться студентський проект “Всі ми діти твої, Україно!” (сприяння діалогу між різними расами, народами, культурами). Проект буде реалізовано протягом березня-травня 2004 року. Результатом роботи в проекті має бути створення веб-сайту, який використовуватиметься в подальшій роботі семінарів, науково-практичних конференціях для викладачів, студентів громадянської освіти.

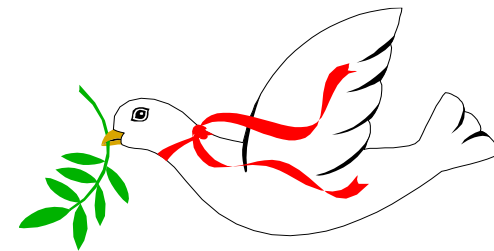

**Науково-дослідне студентське об'єднання
“МИРОТВОРЕЦЬ”**

Проект

ВСІ МИ ДІТИ ТВОЇ, УКРАЇНО!”

*(сприяння діалогу між різними расами,
народами, культурами)*

Рівненський державний гуманітарний університет

Координатор проекту –

БЕЗКОРОВАЙНА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,

доцент кафедри теорії і методики виховання

Причиною успіху в реалізації проекту є наявність зацікавлених людей, підтримка проекту партнерами.

Проект передбачає:

- орієнтацію студентської молоді на розуміння перспектив мирного розвитку дитячого і молодіжного співробітництва, полікультурного сприйняття навколишньої дійсності;
- збагачення знань дітей та молоді з питань політичного, економічного та культурного життя представників інших народів, поваги до їх цивілізацій, культур, моральних цінностей, укладу життя;
- організацію творчих дій на утвердження мирного майбутнього, життя без насилля і війн.

Етапи проекту

1. Відібрати групу зацікавлених учасників проекту. Установити зв'язок з партнерами (березень 2004 р.)
2. Скласти програму проекту, яка включатиме його планування, розробку та здійснення (березень 2004р.)
3. Спілкування учасників проекту з місцевою владою (відділом національностей та міграції Рівненської облдержадміністрації) (квітень 2004 р.).

2004 рік– рік Польщі в Україні

У зв'язку з цим

4. Співпраця з членами товариства польської культури ім. Владислава Станіслава Реймонта на Рівненщині. Відвідування недільної польської школи при Гуманітарній гімназії та ЗНЗ №15 (березень-травень 2004 р.)
5. Участь в презентації шкільного Європейського клубу “Пліч-о-пліч з Європою” НВО №12 (12 травня 2004 р.).
6. Участь у Тижні польської культури, у першій Волинській маївці (22-23 травня 2004 р.).
7. Відвідування Рівненського обласного краєзнавчого музею та ознайомлення з колекцією полоніки з фондів музею (квітень 2004 р.).
8. Участь в інтерактивному Форумі CEN з обговорення питання “Україна – Франція: історичні корені культурних зв'язків, перспективи їх впливу на шлях України в Європейський Союз” (квітень 2004р.). Коротка інформація про проект і посилання на сам Форум міститься за адресою [http://cen. satp. org.ua/libr/lib.html](http://cen.satp.org.ua/libr/lib.html).
9. Участь у презентації проекту на міському конкурсі учнівських та студентських проектів “Служіння заради миру” (7 травня 2004р.), презентація проекту в засобах масової інформації, статтях науково-методичних журналів “Нова педагогічна думка”, “Педагогіка толерантності”.

Науково-дослідне студентське об'єднання

“МИРОТВОРЕЦЬ”

33028

м.Рівне, вул. Степана Бандери,12

Тел.: 8(0362)26-78-65

Факс: 26-37-15

Е – mail: rektorat @ rdgu. uar. net.

Наші партнери

Управління освіти і науки Рівненського міськвиконкому

Контактна особа – Гуменюк Л.В. – методист управління освіти

Адреса: 33000, м. Рівне, вул. Соборна, 32-а

Контактний тел.: 8(0362) 22-35-66, факс 22-35-35

Відділ у справах національностей та міграції Рівненської облдержадміністрації

Начальник – Власиневич Олександр Степанович

Адреса: 33028, м. Рівне, майдан Просвіти, 1

E-mail: migratz@obladmin.rv.ua

Товариство польської культури ім. Владислава Станіслава Реймонта на Рівненщині

Голова – Долгих Яніна Юліївна

Адреса: 3306, м. Рівне, вул. Фабрична, 6

тел.: 8(0362)22-34-82

Недільна польська школа (ЗНЗ №15)

Керівники: Красновська Інна Михайлівна, Барбара Рачинська

Адреса: 33000, м. Рівне, вул. Пушкіна, 17

тел/факс 8(0362)22-67-92

Рівненська обласна організація „Французький Альянс”

Адреса: 33024, м. Рівне, тел/факс 8-036-2-61-55-98

Mel: Alliance@iclub.rv.ua

Шкільний Європейський клуб НВО №12

Контактна особа – Коржевський П.М. – директор НВО №12

Керівник клубу – Кияк Тетяна Василівна

Адреса: 33027, м. Рівне, вул. Грушевського, 81

тел.: 8(0362)28-77-65, факс: 28-25-84

E-mail: nvo@ukr.net

Рівненський краєзнавчий музей

Контактна особа – Данилічева Валентина Федорівна – зав. сектору новітньої історії

Адреса: 33000, м. Рівне, вул. Драгоманова, 19

тел.: (0362)22-12-95

Учасники проекту

Члени науково-дослідного студентського об'єднання “**Миротворець**” Рівненського державного гуманітарного університету.

Студенти 3 курсу факультету іноземної філології: Алесич Оксана, Ланкіна Вікторія, Кузнецова Анна, Осипова Ірина, Пачковська Наталія, Коник Оксана, Книгніцька Марина, Олійник Олеся, Морозов Борис, Бондаренко Олексій.

Студенти 1 курсу педагогічного факультету: Кречик Наталія, Мельник Юлія, Джерепейко Іванна, Балащук Світлана, Лебединська Тамара, Козачук Любов, Гончарук Олена, Гончарук Тетяна.

Фотокореспондент Міщук Оксана, студентка 3 курсу факультету економіки та підприємства Національного університету “Острозька академія”.

Відповідальні за комп'ютерний набір – Коник Оксана, студентка 3 курсу факультету іноземної філології РДГУ, Ковальчук Тарас, студент 2 курсу фізико-технологічного факультету РДГУ.

ВИСНОВКИ

Фундаментальні зміни в житті людського співтовариства, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства і стосуються життєважливих інтересів усього людства і кожного індивіда, висунули на перший план проблеми зміцнення миру в країні, виховання в молодого покоління почуття миролюбства, гуманізму, толерантності, дружби і людинолюбства. Сам характер цих проблем зумовлює безальтернативність їх вирішення, що неможливо без становлення нового світогляду, гуманітарної свідомості людей, зокрема підлітків, яким і доведеться в недалекому майбутньому знаходити практичні шляхи вирішення вищезазначених проблем. Досягнути цього неможливо без виховання підростаючого покоління в дусі миру, толерантності та взаєморозуміння.

Дослідження проблем виховання школярів середньої вікової групи на ідеях миру вважається нами актуальним, оскільки воно передбачає розгляд важливих аспектів навчально-виховного процесу в сучасній школі, включаючи її позакласну роботу. Аспекти виховання підлітків на ідеях миру /миротворницька, природоохоронна, міжнаціонально-культурна діяльність, дитяча дипломатія/ спрямовані на становлення принципово важливих якостей особистості сучасних підлітків, орієнтацію їх на вирішення, перш за все, проблем збереження миру на планеті, гуманного, милосердного ставлення до довкілля, людей один до одного, а також особистої участі в миротворницькій діяльності.

Проведене дослідження з проблем виховання підлітків на ідеях миру в позакласній роботі середньої загальноосвітньої школи дозволило зробити висновки в теоретичному, організаційно-педагогічному і практичному планах, зокрема:

1. Основною метою позакласної роботи середньої загальноосвітньої школи з виховання підлітків на ідеях миру виступає формування і закріплення у свідомості учнів позитивного ставлення до миротворницької діяльності, сприяння становленню особистості підлітків, усвідомлення ними безальтернативності побудови міждержавних і особистих стосунків на основі ідей миру, взаєморозуміння та співробітництва.

2. Процес виховання підлітків на ідеях миру в позакласній роботі включає когнітивну, емоційну, мотиваційну і регулятивну

функції поведінки, моделює практичну діяльність учнів. Здійснення названих функцій відбувається через когнітивний, емоційний і діяльнісний аспекти форм виявлення у підлітків вихованості на ідеях миру в конкретній практичній миротворницької діяльності. Багатоаспектність рівнів вихованості на ідеях миру, які були виявлені під час дослідження, свідчать про специфіку процесу виховної роботи відповідно до інтелектуально-вікових особливостей підлітків, накопиченого соціального і власного досвіду, педагогічного впливу з боку школи і батьків та інформаційного й емоційного насичення змісту і стилю правильно підібраних форм і методів роботи із школярами.

3. Залучення вчителів та учнів до практичної реалізації виховання на ідеях миру через роботу шкільних клубів миру надає діяльності у сфері людських стосунків цілеспрямованого характеру, є передумовою і регулятором поведінки підлітків, дозволяє спрямувати їхню діяльність на усвідомлення суті найважливіших проблем педагогіки миру, а також глобальних проблем, які стоять перед людством, і в тому числі конкретною особистістю.

4. Обов'язковим вихідним початком удосконалення і підвищення ефективності позакласної роботи середньої загальноосвітньої школи з виховання підлітків на ідеях миру є цілеспрямоване і систематичне залучення учнів середніх класів до цієї роботи, а також стимулювання їх ініціативи і самодіяльності в процесі підготовки і проведення заходів, які ґрунтуються на миротворництві. Необхідним аспектом цього процесу є також навчання підлітків творчого, ініціативного перенесення знань, умінь, навичок, мотиваційних і емоційних установок, які засвоєні під час позакласної роботи з виховання на ідеях миру, у самостійну практичну миротворницьку діяльність за межами школи.

5. Дослідження показало, що педагогічними умовами вдосконалення позакласної роботи середньої загальноосвітньої школи з виховання підлітків на ідеях миру є актуалізація її цілей та завдань, розширення та поглиблення змісту миротворницького виховання, підвищення його соціального та особистого значення, оптимальний вибір різних ефективних форм та методів позакласної роботи з виховання учнів середніх класів у дусі миру, цілеспрямоване педагогічне керівництво такою роботою.

6. Досвід дослідно-експериментальної роботи доводить, що залучення підлітків до діяльності шкільних клубів миру є важливою умовою формування їх життєвої позиції, вибору їхньої поведінки, допомагає підліткам краще пізнати один одного, надати певну допомогу, задовільнити свої потреби під час корисних, цікавих справ, уникнути негативного впливу, якому можуть піддаватися підлітки серед оточення.

7. Шкільні клуби миру дають великий позитивний результат у виховному процесі на ідеях миру. Підтвердженням результативності роботи клубів тих шкіл, де проводився формотворчий експеримент, є їх вступ до Асоціації клубів міжнародної дружби, засновником якої є Український комітет руху “Педагоги за мир та взаєморозуміння”, за участю автора дисертації – координатора миротворницьких програм комітету по Рівненській області.

8. Досліджуючи процес виховання підлітків на ідеях миру, ми пересвідчилися, що найбільш ефективно він проходить, якщо:

- включати різні аспекти миротворницького виховання у зміст позакласної роботи ;
- створювати спеціальні курси, факультативи, гуртки, клуби з різноманітними секціями з проблематики миру;
- знаходити оптимальні шляхи розв’язання питань у вихованні учнівської молоді на ідеях миру, як у процесі навчання, так і в позакласній роботі школи – важливої сторони складової частини виховного процесу.

Дотримання вказаних вище вимог та умов побудови позакласної роботи середньої загальноосвітньої школи з виховання підлітків на ідеях миру сприяє більш широкому та активному їх залученню до конкретної практичної миротворницької діяльності, до посильної участі учнів у вирішенні загальнолюдських проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексашкина Л.П. Роль гуманитарных дисциплин в воспитании в духе мира и взаимопонимания // Материалы педагогического проекта “Анализ содержания общего образования с позиций воспитания в духе мира и взаимопонимания”: Центр педагогики мира. – М., 1995. – С. 53-57.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. – К.: Либідь, 1998.
3. Андреева А.Д. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту. – М.: Педагогика, 1987. – 181 с.
4. Антология педагогической мысли Укр. ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
5. Амонашвілі Ш.О. Школа життя // ПАН – Україна. – 2002. – 9 листопада.
6. Айтматов Ч. Плаха. – К., 1989. – 279 с.
7. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі. – К., – 2002. – 215 с.
8. Бех І.В. Гуманістична педагогіка: перипетії становлення // Педагогіка толерантності, 2001. – № 2. – С. 21-24.
9. Беспалий В.А., Братченко С.П., Шульга Н.А. Національні відношення по Україні. – К.: Україна, 1991. – 238 с.
10. Бик А. Знайомтеся: асоціація Сухомлинського // Кіровоградська правда. – 1991., № 35.
11. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М.: Просвещение, 1972. – 187 с.
12. Бурлацький Ф.М. Новое мышление: диалоги и суждения о технической революции и наших реформах. – 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1989. – 431 с.
13. Великий українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / Упоряд., підгот. текстів та фото-матеріалів комент., приміт. А.П. Деміденка. – К.
14. Вільхівський Б. Народнопросвітні книжки // ЛНВ. – Т.16. – КН. 12. – С. 122.
15. Владимиров М. Ассоциированные школы ЮНЕСКО. Бюллетень Комиссии СССР по делам ЮНЕСКО. – 1986, № 4/66. – С. 15.

16. Вороний Микола. Євшан-зілля: Вірші та поеми / Упоряд. С. Іванюк. – К.: Веселка, 1993. – 62 с.
17. Гамон Ю.А. Соціально-педагогічна концепція виховання учнів. – К.: УМНВО, 1990. – 159 с.
18. Гельвецій К.А. Соч. в 2 т. – М.: Мысль, 1973. – Т.1. – 647 с. – Т.2. – 687 с.
19. Гільбук Ю.З., Киричук О.В. Шкільний клас: як пізнавати й виховувати його душу / АПН, ін-т психології. – К.: Знання, 1994. – 208 с. – (Учитель і психодіагностика, № 7).
20. Головатенко А.Ю. Воспитание в духе уважения к правам народов, правам и свободам личности //Материалы педагогического проекта “Воспитание в духе прав человека в мире без войн”: Центр педагогики мира. – 1994. – С. 81-82.
21. Гончаренко С.У., Мальований Ю.Г. Про принципів положення концепції національної середньої загально-освітньої школи // Радянська школа. – 1990. – № 10. – С. 3-5.
22. Горовський Ф.Я., Лаврова Л.Ф. Культура міжнаціонального спілкування. – К.: Політвидав України, 1988. – 160 с.
23. Грушевський Михайло. Про українську мову і українську школу. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.
24. Грин Г. “Сама идея войны – абсурдна!”: [Беседу с англ. писателем запис. И. Михайлов] // Труд. – 1986. – 19 сентября.
25. Гурова Р.Г. Социологические проблемы воспитания. – М.: Педагогика, 1981. – 176 с.
26. Декларація про державний суверенітет України // Культ. і життя. – 1990. – 22 липня.
27. Декларація про права народів на мир / ООН – Нью-Йорк: Департамент загальн. інформації, 1985. – 2 с. – Буклет.
28. Декларація про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин і співробітництва держав відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй: Прийнята 24 жовтня 1970 р. Генер. Асамблеєю на знак 25-ої річниці ООН / ООН. Управління загальної інформації. – Нью-Йорк: ООН, 1971. – 16 с.
29. Декларація про основні принципи, які стосуються вкладу засобів масової інформації у зміцненні миру та міжнародного взаєморозуміння, розвитку прав людини і боротьби проти расизму, апартеїду та підмови до війни: Прийнята без

- голосування на основі одностайного схвалення 22 листопада 1978 р. на Двадцятій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, яка відбувалася у Парижі. – Париж: ЮНЕСКО, 1979. – 16 с.
30. Декларація принципів толерантності. Прийнята на Двадцять восьмій сесії Генеральної асамблеї (25 жовтня-16 листопада 1995 р.), яка відбувалася у Парижі. – Париж: ООН, 1996. – С. 16.
31. Дем'янчук С.Я. Зміст виховання учнів на ідеях миру // Матеріали Міжнарод. конф. “Педагогіка єдиного і цілісного миру”. – Рівне, 1995. – С. 6-8.
32. Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
33. Завірюха Л.А. Оволодіння засадами толерантності в студентському середовищі // Педагогіка толерантності. – 2003. – №1. – С. 76.
34. Загвязинский В.И. Педагогическое предвидение. – М.: Знание, 1987. – 77 с. – (Новое в жизни, науке и технике. Педагогика и психология; № 4/1987).
35. Закон України “Про освіту” // Освіта. – 1996. – 21 серпня.
36. Зверева І.Д. Формування елементів нового політичного мислення школярів у агітаційно-пропагандистській діяльності: Метод. рек-ції. – Рівне: ОГУВ, 1989. – 20 с.
37. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986. – 221 с.
38. Зубалий Н.Д. Воспитание на традициях. – К.: Вища школа, 1983. – 95 с.
39. Іванько І.В. Філософія і стиль мислення Г. Сковороди. – К.: Наукова думка, 1983. – 207 с.
40. Івін А.А. Ценности и понимание // Вопросы философии. – 1987. – № 8. – С. 31-43.
41. Из материалов, присланных на конкурс “Воспитание учащихся в духе уважения к другим народам, в духе сотрудничества и взаимопонимания // Физика в школе. – 1991. – № 6. – С. 14-18.
42. Історичне краєзнавство в Українській РСР / Під ред. П.Т. Тронько. – К.: Наукова думка, 1989. – 340 с.
43. История философии: В 6 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – Т.1. – 710 с.

44. История философии: В 6 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – Т. 2. – 710 с.
45. Історія філософії на Україні: У 3 т. – К.: Наукова думка, 1987. – Т.1. – 399 с.
46. Історія філософії на Україні. У 3 т. – К.: Наукова думка, 1987. – Т.2. – 366 с.
47. Кабатченко М.В. Педагогика мира: постановка проблемы, её обоснование // Советская педагогика. – 1989. – № 1. – С. 132-137.
48. Кант И. Соч.: В 5 т. – М.:Мысль, 1964. – Т.2. – 511 с.
49. Капто А.С. Философия мира: истоки, тенденции, перспективы. – М: Политиздат, 1990. – 431 с.
50. Кириченко І., Паніна М. Особливості національної толерантності в Україні // Дзеркало тижня. – 2002. – 31 серпня.
51. Ковалёва Г.Н. Воспитание в духе мира, социальная ответственность, сотрудничество // Материалы международного педагогического проекта Р.Е.А.С.Е.: Центр педагогики мира. – М., 1993. – С. 109-125.
52. Козлов И.И. Педагогический опыт А.С.Макаренко: Кн. для учителя. – М: Просвещение, 1987. – 160 с.
53. Кокошин А.А., Харитонов В.В. Предотвращение войны: доктрины, концепции, перспективы. – М.: Прогресс, 1990. – 184 с.
54. Коменский А.Я. Изб. пед. соч.: В 2 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.1. – 656 с. – Т.2. – 576 с.
55. Коменский А.Я. Великая дидактика: Изб. пед соч. – М.: Учпедгиз, 1955. – 650 с.
56. Конвенція ООН про права дитини // Сім'я. – 1990. – № 22. – С. 11-14.
57. Конституція України // Волинь. – 1996. – 19 липня.
58. Концепція розвитку національної вищої (після середньої) освіти України: [Проект] // Радянська освіта. – 1990. – 23 листопада.
59. Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України // Радянська освіта. – 1990. – 14 серпня.
60. Концепція системи управління народною освітою демократичної держави // Освіта. – 1991. – 26 березня.

61. Концепція сучасного українського виховання: [Проект] // Освіта. – 1996. – 18 вересня.
62. Концепція національного виховання: (Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року) // Освіта. – 1994. – 26 жовтня.
63. Корчак Я. Избранное. – К.: Рад. школа, 1988. – 528 с.
64. Кочетов А., Кожокорь В. Нет народа лучше другого: К проблеме воспитания у школьников культуры межнациональных отношений // Народное образование. – 1991. – № 8. – С. 61-62.
65. Красин А.Н. Всестороннее и гармоническое развитие личности. – М.: Знание, 1981. – 63 с.
66. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапика; сост. Е.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. – М.: Политиздат, 1988. – 479 с.
67. Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко, под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431с.
68. Кутьев В.О. Внеурочная деятельность школьников. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
69. Лаврова К.Н. Улица.Компания. Подросток. – М.: Знание, 1987. – 43с.
70. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 584 с.
71. Леоньев Г.Л. Стратегия мира и безопасности. – М.: Международные отношения, 1987. – 126 с.
71. Лось В.А. Исследование в области глобальных проблем: итоги и перспективы // Вопросы философии. – 1983. – № 2 – С. 143-150.
72. Лундквист Ф. “Людам надежды”: [Беседу со швед. писателем запис. А.Френкин] // Лит. газета. – 1982. – 24 марта. – С. 15.
73. Макаренко А.С. Пед. соч.: В 5 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т.1. – 366 с.
74. Маралов В.Г., Ситаров В.А. Педагогика ненасилия – гуманизм в действии // Материалы педагогического проекта “Гуманизация исторического образования и его роль в

- воспитании в духе мира”: Центр педагогики мира. – М., 1993. – С. 140-158.
75. Марьенко И.С. Основы процесса нравственного воспитания школьников. – М.: Просвещение, 1980. – 183 с.
76. Миротворчество как основа мироотношения: Методика и практика миротворческой работы с детьми разных возрастных групп / Сост. Ю.В. Кипко и др. – Луганск: Украина, 1993. – 154 с.
77. Миротворчество А.А. Изучение иностранных языков в школе: новые перспективы // Педагогика. – 1998. – №1. – С. 45-49.
78. Митина В.С. Педагоги – за предотвращение ядерной войны // Советская педагогика. – 1987. – №2. – С. 112-115.
79. Монахов Н.И. Изучение эффективности воспитания: теория и методика: (Опыт экспериментального исследования). – М.: Педагогика, 1981. – 144 с.
80. Монтессори М. Дом ребёнка: Метод научной педагогики. – 2-е изд. М.: Мысль, 1993. – 104 с.
81. Наукові основи керівництва формування нової людини / В.Л. Василенко та ін. – К.: Політвидав, 1985. – 278 с.
82. Національна система виховання: (Концепція): Проект. – К.: Либідь, 1991. – 28 с.
83. Николаева С., Шерстюк О. Сучасні підходи до викладання іноземних мов // Іноземні мови. – 20001. – №3. – С. 49-56.
84. Новикова Л.И. Школа и Среда. – М.: Знание, 1985. – 27 с.
85. Оуэн Р. Избранные сочинения: В 3 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1950. – Т.2. – 325 с.
86. Педагогіка / Під ред. акад. М.Д. Ярмаченка. – К.: Вища школа, 1986. – 544 с.
87. Охрітчук Р.Г. Такт учителя як засіб гармонізації педагогічної системи // Педагогіка, Психологія. – 1995. – №1. – С. 41-47.
88. Педагогика мира – международный опыт: Сб. статей / Отв. ред. С.В. Вольфсон. – Томск: Изд-во, 1991. – 60 с.
89. Петренко Г.А. Подорожуємо рідним краєм // Рідна школа. – 1991. – № 1. – С. 68-69.
90. Пісоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди // Людина і світ. – 1999. – №10. – С. 49-51.

91. Пивоваров В.М. Воспитание, международная безопасность, разоружение, мир // Материалы педагогического проекта “Анализ содержания общего образования с позиций воспитания в духе мира и взаимопонимания: Центр педагогики мира. – М., 1995. – С. 34-37.
92. Платонов К.К. О системе психологии. – М.: Мысль, 1972. – 316 с.
93. Положення про середню загальноосвітню школу України:[Проект] // Радянська освіта. – 1991. – 12 липня.
94. Полукаров В.В. Подростковый клуб: самодеятельность, творчество, самоопределение. – М.: Знание, 1988. – 79 с.
95. Приоритеты современной педагогики: Мир – Экология – Сотрудничество / Под ред. Е.С. Соколовой; сост. В.С. Митина. – М.: Центр педагогики мира, 1993. – 160 с.
96. Рейнбайн Н. Работа скорби: Мысли немецкого педагога, дир. ин-та воспит. наук о воспитании в духе мира // Советская педагогика. – 1990. – № 10. – С. 137-143.
97. Руссо Ж.Ж. Трактаты про одвічний мир: Пер. с франц. – М.: Наука, 1969. – 703 с.
98. Самчук У. Слово письменника / Рівненський державний обласний архів // Волинь. – 1942. – 2 січня.
99. Семенов И.И. Милосердие в конфуцианском учении. – М.: Знание, 1989. – 64 с.
100. Симоненко В. Лебеді материнства: Поезії. Проза / Передм. О. Гончара. – К.: Молодь, 1981. – 344 с.
101. Скаткин М.Н., Шацкий С.Т. О всестороннем развитии личности детей. – М.: Знание, 1977. – 64 с.
102. Скринник М.Н. Творча спадщина І.Я. Франка: Малодосліджені питання // Філософська і соціологічна думка. – 1990. – № 12. – С. 108-117.
103. Стельмахович М.Г. Мудрість народної педагогіки. – К.: Т-во “Знання” УРСР, 1971. – 46 с.
104. Сиротенко А.І. Уроки миру в школі. – К.: Знання, 1987. – 48 с.
105. Соколова Е.С., Пускаева Г.Д., Андреева А.А. “Образ врага”, “образ партнёра” и преодоление стереотипов в воспитании // Материалы педагогического проекта “Анализ содержания общего образования с позиций воспитания в духе

- мира и взаимопонимания”: Центр педагогики мира. – М., 1995. – С. 129-138.
106. Степанов О.П. Як виховати толерантність? // Народна освіта. – 2001. – № 9. – С. 91-97.
107. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.4. – 670 с. – Т. 5. – 678 с.
108. Сухомлинська О.В. Ногами людина повинна вrostати у землю своєї Батьківщини, але очі її хай оглядають весь світ // Відродження. – 1993. – № 3-4. – С. 6-8.
109. Таланчук П.М. Идеалы и реальность интер-социального воспитания: Примерная концепция исследования // Советская педагогика. – 1989. – №1. – С. 18-24.
110. Ушинский К.Д. Собрание соч. в 10 т. – М. –Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. – Т.9. – 629 с.
111. Фейербах Л. Евдомонизм: Изб. философ. произв. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т.1. – 676 с.
112. Философская энциклопедия: В 5т. / Гл. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Сов. энциклопедия, 1970. – Т.2. – 740 с.
113. Философская энциклопедия: В 5 т. / Гл. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Сов. энциклопедия, 1970. – Т.5. – 740 с.
114. Харчев А.Г. Социология воспитания. – М.: Политиздат, 1990. – 220 с.
115. Чарикова Е.И. Культура межнационального общения и школа // Советская педагогика. – 1991. – № 12. – С. 18-20.
116. Чорна К.І. Щирість дитячої дипломатії // Радянська школа. – 1989. – № 8. – С. 23-28.
117. Челишов К.І. Міжнародний рік миру // Народна освіта. – 1986. – № 8. – С. 85-86.
118. Швачко О. Толерантність як психолого-соціальний феномен // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №2. – С. 154-170.
119. Шерстюк О.М. Сучасні підходи щодо викладання іноземних мов // Іноземна мова. – 2000. – №2. – С. 65-67.
120. Шилова М.И. Изучение воспитанности школьников. – М.: Педагогика, 1982. – 104 с.
121. Шорохова Е.В. Воспитание в духе мира // Психологический журнал. – 1987. – Т.8. – № 2. – С. 21.

122. Ярмаченко М.Д. Комплексний підхід до виховання. – К.: Знання, 1985. – 23 с.
123. Ярмаченко М.Д. Актуальні питання педагогічної науки / М.Д. Ярмаченко. – К.: Знання, 1978. – 48 с. – (Серія 6 “Педагогічна”, № 3).
124. Council of Europe: Recommendation of the Committee of Ministers to member states on teaching and learning about human rights in school. – UNESCO, 1985.
125. Excerpts from journals in sister schools in Florida and the Newly Independent states. – Florida, 1993.
126. Projects for Ecological and Cooperative Educational (P.E.A.C.E.): Reports from the Meeting March 7-10, Kornhaug-Norwegian Peace Centre. Ed. by Eva Nordland. – Sweden, 1994.
127. Secondary School Kit on the United Nations. Ed. by D.Barrs, M.Guggkins. – N-Y., 1995.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІКА МИРУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
1.1. Історія проблеми педагогіки миру. Традиції миротворницького виховання в розвинутих країнах світу	6
1.2. Стан досліджень з питань миротворницького виховання учнівської молоді на сучасному етапі розвитку суспільства	36
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ НА ІДЕЯХ МИРУ	
2.1. Клуби миру як важливий засіб виховання підлітків на ідеях миру	60
2.1.1. Зміст виховання підлітків на ідеях миру в позакласній роботі (орієнтовна експериментальна програма)	70
2.2. Активні форми виховної роботи на ідеях миру в позакласній роботі загальноосвітньої школи	105
РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИЧНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО- МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ НА ІДЕЯХ МИРУ	
Анкети з вивчення та виявлення основних критеріїв та показників рівнів вихованості підлітків на ідеях миру, толерантності	146
Тести для визначення рівня сформованості рис толерантної особистості в учнів	150
Програма спостереження за підлітками в період підготовки і проведення заходу, спрямованого на виховання їх на ідеях миру	156

Програма спостереження за виступами підлітків з виявлення вміння використовувати спеціальну термінологію з проблем миру	157
Картка обліку та контролю за виконанням членами шкільних клубів миру завдань і доручень	158
Положення про шкільні клуби миру	159
Всесвітній урок миру, присвячений відкриттю чергової сесії Генеральної асамблеї ООН “МИ – ДІТИ СВІТУ”	161
Проект “Всі ми діти твої, Україно!” (сприяння діалогу між різними расами, народами, культурами)	166
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	175

Для нотаток:

Навчальне видання

**ФОРМУВАННЯ МИРОЛЮБНОЇ ПОЗИЦІЇ
ПІДЛІТКА В СИСТЕМІ РОБОТИ
УЧНІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК**

Автор: *О.В. Безкоровайна*

Відповідальний за випуск: *Т.Д. Дем'янюк*

Комп'ютерна верстка: *Л. Федорук*

Підписано до друку 28.12.2004 р.

Папір офсет. Формат 60/84 1/16.

Ум. др. арк. 8,4.

Тираж 100. Зам. № 44/4.

“Перспектива”

Свідоцтво: серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.

Пр. Кн.Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;

тел./факс: (0362) 24-45-09

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12